

NAGYKANIZSAI HONISMERETI FÜZETEK

Kunics Zsuzsa

A NAGYKANIZSAI
ERZSÉBET TÉR
SZÁZ ÉVE, 1850-1945

Horváth István

A NAGYKANIZSAI
ERZSÉBET TÉR
FELÚJÍTÁSA

Deák-Varga Dénes

A NAGYKANIZSAI
ERZSÉBET TÉR
ÚJ SZOBRAI

40

2014

308
N32

KÖLCSÖNÖZHETŐ

Kunics Zsuzsa
A NAGYKANIZSAI ERZSÉBET TÉR SZÁZ ÉVE
1850-1945

Horváth István
A NAGYKANIZSAI ERZSÉBET TÉR FELÚJÍTÁSA

Deák-Varga Dénes
A NAGYKANIZSAI ERZSÉBET TÉR ÚJ SZOBRAI

Nagykanizsa, 2014

Készült
NAGYKANIZSA MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
és a
NAGYKANIZSAI VÁROSVÉDŐ EGYESÜLET
támogatásával

Felelős kiadó:
Nagykanizsai Városvédő Egyesület
8800 Nagykanizsa, Erzsébet tér 8.
Cserti Tibor elnök

Minden jog fenntartva!

ISBN
978-963-89018-8-0

Készült a
Kanizsai Papír-Nyomda Kft.
nyomdájában
2014.

Előszó

A városok főterei sem rendeltetésüket, sem eszmeiségüket illetően nem hasonlíthatók a többi közterületekhez, amelyek általában csak a közlekedés lebonyolítását szolgálják, vagy esetleg némi sétálgatási, nézelődési lehetőséget nyújtanak. Ezzel szemben a városok főterén a múltban szinte törvényszerűen ott magasodott a város plébániatemploma, biztosítva a lakosság égi oltalmát, de ott állt a világi hatalom képviselőjében a városháza, esetenként a megyeháza is. A főtereken igyekeztek palotáikat megépíteni a leggazdagabb polgárok is, részben üzleti megfontolásból, részben hiúságból. A városok főterén szinte mindig nyüzsgött az élet: itt tartották rendszerességgel a vásárokat, az egyházi körmeneteket, a farsangi és más multságokat, búcsúkat, katonai parádékat, a városba érkező magas rangú vendégek köszöntését, de itt hirdették ki a magisztrátus döntéseit, a törvényeket és ítéleteket is, itt szőgyenítették meg és nem ritkán itt végezték ki az elítélteket is. Mára ugyan megváltozott a közterek használatának szokása, egy azonban nem változott máig sem: a városok főterei a legfontosabb városi rendezvények színterei, a legfontosabb találkozási pontok és a városok karakterének legfőbb hordozói.

Magyarország történelmi városai rendkívül látványos főterekkel rendelkeztek, mint például Kolozsvár, Temesvár, Brassó, Kézdivásárhely, Pozsony, Kassa, Lőcse, Bártfa, - azonban a trianoni békediktátummal legszebb városaink javát veszítettük el. Nagykanizsa főtere – az Erzsébet tér – a mai kis Magyarország egyik legkarakteresebb városi főtere, melyhez fogható ezen kívül csak néhány városunkban, például Szombathelyen, Pécsen, Egerben, Vácott, Pápán vagy Baján található.

Az elmúlt években-évtizedekben a legtöbb város vezetése felismerte a belvárosok, ezen belül is a belvárosi közterületek rekonstrukciójának, vonzóna tételének fontosságát mind a helyi polgárok lakókörnyezetének élhetővé tétele, mind a turisták adott városokba vonzása szempontjából, ami nem elhanyagolható gazdasági jelentőséggel is bír. Néhány éve Nagykanizsa város vezetése is erre az útra lépett, és már több önkormányzati cikluson keresztül egy nagyszabású, csaknem az egész belvárost érintő városrehabilitáció megvalósításán munkálkodik. E cél az emberek nagy többsége részéről is megértésre sőt támogatásra talált, és az első eredmények immár a kételkedők és ellenzők jó részét is meggyőzték e célok helyességéről.

Ez a kis könyv abba a ritkán használt műfajba sorolható, midőn egy jelenségről teljesen különböző szemszögből nézve készül leírás. A vizsgálat tárgya itt egy város főtere, a kanizsaiak közkedvelt Erzsébet tere. A kötet első tanulmánya a térfalak épületeinek történeti mozaikjaiból építi fel, rekonstruálja a tér többszáz éves múltját, ami arra is figyelmeztet bennünket, hogy e térnek jövője is lesz, és fontos, hogy a múlt tanulságaiból építkezve a jelenben a lehető legjobb tudásunk szerint formáljuk a jövőt. A kötet másik két tanulmánya pedig a tényadatokból válogatva mutat be egy nagyberuházást. Ennek jelentőségét most leginkább csak a kutatók tudják értékelni, akik megpróbálták már egy régebbi nagy alkotás megszületésének dokumentumait összecepigetni, és tudják, hogy milyen nehéz hitelt érdemlő módon rekonstruálni a múltat az elszórtan fellelhető újságcikkekből, jegyzőkönyvekből, szerződésekből, számlákból kiindulva. A jövő nemzedékek kutatói itt egy alaposan összeszedett anyagot „készen” vehetnek a kezükbe. Igen hasznos lenne, ha minden-jelentősebb beruházásról annak átadása után kötelezően meg kellene írni egy ehhez hasonló ismertetőt. További érdekessége e tanulmányoknak, hogy fellebbentik a fátylat olyan küzdelmekről, amiket egy település vezető testülete gyakran kénytelen folytatni részben a belső kishitűekkel és gáncsoskodókkal, részben a külső hivatalokkal, hatóságokkal és egyéb partnerekkel, néha csak olyan apróságért, mint egy fa kivágása vagy egy járdaszakasz megépítése, néha viszont egy egész városrész rendezése, rekonstrukciója érdekében.

Elismerést érdemel a Nagykanizsai Városvédő Egyesület is, amely több évtizedes fennállása során immár a sokadik olyan kötetet adja a városukat szerető olvasók kezébe, amely városunk történetének egy-egy fontos részletére irányítja a figyelmet, jelen esetben például Kanizsa egy mérföldkőnek is nevezhető alkotását méltatja szakavatott módon.

Cseresnyés Péter

Nagykanizsa Megyei Jogú Város Polgármestere

A NAGYKANIZSAI ERZSÉBET TÉR SZÁZ ÉVE 1850-1945

I. rész

Gabona piac – Főtér – Erzsébet királyné tér

Az Erzsébet tér kiépülése, története a dualizmus időszakában¹

A város létrejöttében döntő szerepet játszó észak-déli irányú bécsi-légrádi és kelet-nyugati irányú pécsi-varasdi utak kereszteződésében létrejött tér nem csak a középkorban, ma is Nagykanizsa főtere. A 16. század végén itt húzódott a mezőváros közel négyszög alakú erődített területe. A keleti palánkfal maradványai a Vasemberház (Erzsébet tér 1.) pincéjében kerültek elő, a tér északi oldalán 2006-ban végzett megelőző régészeti feltárás során a városfal északkeleti sarokbástyájának cölöpsorát és a falat övező árkot tárták fel a régészek.² 1690 után a török kiűzését követő újjáépítés időszakában ugyanitt, a középkori város egykori területén alakult ki az új városmag.

Az 1753. évi „Belsőségek birtok íve” a feljegyzett 14 utca között „Piarci utca”-ként említi a főteret és főutat magába foglaló városközponti területet. Az utak kereszteződésében kialakult, a heti piacoknak, s – a piactartási privilégiumnak köszönhetően – országos vásároknak helyt adó nagyobb térség körül magasodtak a kialakuló városképet meghatározó első hivatali épületek. A piactér délnyugati sarkán, a Kiskanizsán keresztül Varasdra tartó állami út mentén épült fel a Harmincadosház, a későbbi Sőhivatal, szemben vele a Városbíró háza (a „megyei ház”), a délkeleti sarkon a nagy kiterjedésű postaház.

A 18. század közepén az uradalmi épületek közül is kettő itt kapott helyet: a csaknem teljes déli oldalt elfoglaló, uradalmi tisztviselők lakásainak és boltoknak helyt adó, később Vasemberháznak nevezett épület; az északnyugati oldalon pedig az uradalmi kvartélyház (a későbbi Zöldfa szálló). A közelben épült fel a városháza és a városi ispotály.

A tér déli területén állt a város szégyenoszlópa, melyet 1758-ban a Felsőtemplom előtti térre szállítottak át. Helyére az Inkey Boldizsár által a

¹ A dolgozat I. része megjelent: Zalai Múzeum 18. Zalaegerszeg, 2009.

² VÁNDOR 1994. 265, 291; SZÁRAZ 2006.

„város díszére” Grázban készítettett Szentháromság szobor került. 1869-ig díszítette a teret, mikor a piarista gimnázium elé, az akkor Sétátérnek hívott későbbi Eötvös térre helyezték át.³

A hivatali és uradalmi épületek mellett a tér keleti oldalán a görögkeleti hitközség építkezett: 1793-ban szentelték fel Szent Miklósról elnevezett kápolnájukat s a plébánialakot.

A nagyobb kiterjedésű középületek mellett a 19. század első felében sorra épültek a városi polgárok, kereskedők lakásainak és egyben üzleteinek, vendéglőknek, szállóknak, kávéházaknak helyt adó házai. Ludovicus Nagy 1828-ban megjelent munkájában a „várost ékesítő épületek” között felsorolja a főtéren álló görögkeleti templomot, a postát és a sóhivatalt is. Összesen 762 városi házról számol be.⁴ A Stephan Bajomi megyei mérnök által 1822-ben készített, posta-, kereskedelmi utakat és fontosabb középületeket feltüntető térképen „Piartz” néven szerepel a tér. A „Kinyorany Posta Háza” felirattal s kürttel jelzett postaház, a „K. Sóó Hivatal” és a „Vámház” mellett „Ser Ház és Boltok” néven tünteti fel a Vasemberházat, mellette „Mészár székek”-kel. A téren ekkor álló magánházak közül összesen négyet jelölt meg: a keleti oldalon a „Benzian” házat (később Erzsébet tér 17.), vele szemben, a tér belsejében a „Kolompár Ház”-at, északon „Schwartz Hirschler” néven a későbbi 14-15. számú házat, s a déli oldalon a „Löveinstein zsidó” feliratút.⁵ A korszak jellegzetessége, hogy városrendezési terv, szabályozás hiányában még a belvárosban is minden rendszer nélkül sorakoztak egymás mellett a házak, közöttük nagyobb beépítetlen telkek, foghíjak voltak. Bizonyos azonban, hogy több épület állt már a téren, de a rajzoló megyei mérnök nem tartotta fontosnak megjelölni őket.

A belváros és a tér jellegzetes épületei ekkor még a végoromfalas emeletes, ill. földszintes és az emelt padlástérű földszintes házak voltak. A külföldi utazók jelentős gazdasági, piacközponti szerepének elismerése mellett elmarasztalóan, „csúf házhalomként” írják le a települést, „síkátorokról”, tervszerűtlen, girbe-gurba mellékutcákról számolnak be.

³ HALIS 1899. 54-55; Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (továbbiakban: ZML), Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 101/1869; Zala-Somogyi Közlöny 1869. szept. 4. 1.

⁴ LUDOVICUS NAGY 1828. 340.

⁵ Situations und niveau Plan der Gross-Kanisaer Post und Commerciellen Strassen mit Constructions Infilen, 1822. Thúry György Múzeum Történeti dokumentációs tár (továbbiakban: TGYM Tört. dok. tár) 75.485.1.

„Képzelnék el olvasóim két meredek között egy nagy gödröt, melyben egyetlen egyenes utca látszik, mintegy azért, hogy ide folyjon le és itt gyűljön össze minden szenny és mocskok.”- összegzi a főtéren tett benyomásait Vlagyimir Bronyevszkij orosz tengerésztiszt 1810-ben.⁶

Köböl, téglából épült, zsindelemmel fedett épületeket a 19. század közepén még csak itt, a „piac táján” találhatunk. Ezen kívül „kénytelen a lakosság nagyobb része sövényből, sárból, fából” építkezni.⁷ A század közepére – néhány kisebb foghíj kivételével – szinte már teljesen zárt sorúan beépültek a tér oldalai, (egyedül a nyugati oldalon található egy hatalmas beépítetlen térség, a későbbi „Zöldfakert” területe), nagyrészt kialakultak a mai térfalak vonalai. Az 1856–60 között készült katonai felmérési térképen és a város 1864. évi kataszteri térkép szelvényein jól nyomon követhető ez a változás.⁸

A tér legrégebbi épülete a kincstár által közvetlenül 1690 után épített földszintes „Harmincadosház” (Erzsébet tér 5.- Király u.53.), hivatalnokai az előtte felállított sorompónál szedték a vámat a Nagykanizsáról a határon túlra vitt áruk után. Egyes források szerint a harmincados hivatalból az 1830-as években lett sóhivatal, de az 1822. évi térképen már „K. Sóó Hivatal”-ként jelölték. Itt működött Zala és Somogy megye fő elosztó szerve, a Sójövedéki Hivatal és raktár, a „sópajták pedig előtte, a...téren terpeszkedtek”⁹ (A tér közepén a térkép további két hosszú, egymással párhuzamosan álló épületet tüntet fel „Sóós Tiszti Lakás” néven, ezek a későbbi ú. n. Csoportházak részei.)¹⁰ A hivatal és raktár 1868 márciusáig működött itt, amikor a vasútállomás közelébe, a „Gutmann- féle raktárakba” helyezték át.¹¹ A Magyar Királyi Központi Sósüzleti Igazgatóság 1870-ben a főtér nyugati részén, a Zöldfakertben szeretett volna „sürgösen” új sóraktárt építeni. Amikor ez ellen Nagykanizsa „észrevételeket tett”, az igazgatóság egy vasúthoz közeli ingyen telket kért. A város „zilált s túlterhelt anyagi helyzeténél fogva” ezt nem tudta biztosítani, így inkább mégsem emelt

⁶ BRONYEVSZKIJ 1810. 27-28.

⁷ HORVÁTH GYULA 1861. 49-50.

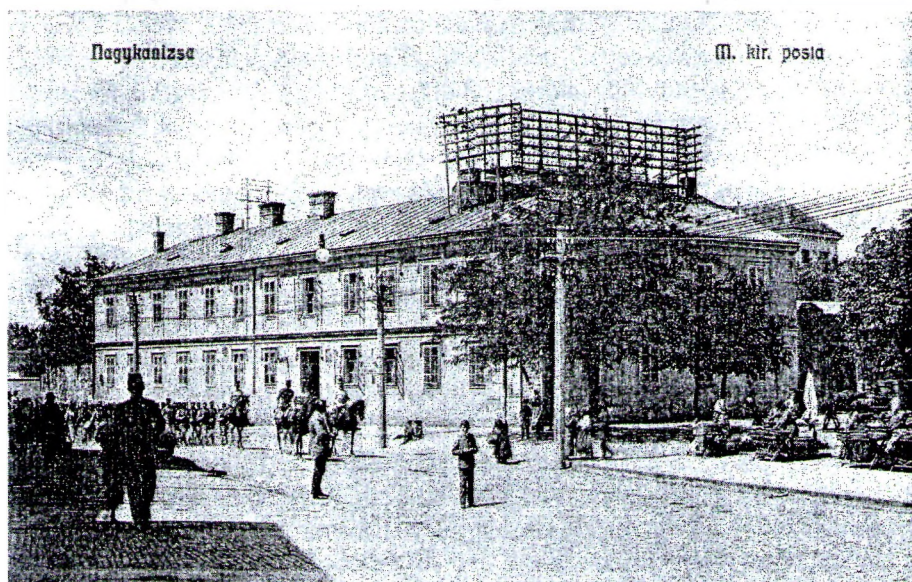
⁸ 1856-60. évben készült katonai felmérés. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Térképtára, Colonne XXIII, XXIV, Sectio 60.; Nagykanizsa-Kiskánizsa kataszteri térképe, 1864. TGYM Tört. dok. tár 83.79.3.

⁹ BARBARITS 1929. 183.,196.

¹⁰ Lásd 5. jegyzet

¹¹ Zala-Somogyi Közlöny 1868. március 28. 4. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Tarnóczky Attilának, aki erre a híradásra és sok egyéb, a zalai sajtóban megjelent cikkekre felhívta a figyelmemet.

kifogást a raktárnak „a kincstári főpiaczi telken” történő felemelése ellen, ha az „külcsin – és közrendészeti” tekintetben az építési szabályoknak megfelel. A kincstár végül elállt az építkezéstől.¹²

*Az adóhivatal, a posta és táviráda épülete (a hajdani sóhivatal) a 20. század elején
(Képeslap, Thúry György Múzeum)*

A főtéri sóhivatali épületet közben 1862-ben egyemeletesre építették át, az emeleten Zala és Somogy vármegye pénzügyigazgatósága kapott helyet, egyik földszinti részében az adóhivatalt helyezték el.

A város nem bővelkedett hivatali helyiségeknek alkalmas nagyobb épületekben, mindig gondot okozott egy-egy intézmény elhelyezése. 1869-ben a kincstár a régi sóhivatali épületet dohányraktárrá akarta alakítani. Az adóhivatalt és gyűjtő pénztárat az emeletre helyezték volna, a földszintet az ablakokat elfalazva raktárrá alakították volna. Halvax József polgármester a város „szépészeti érdekeire” hivatkozva két ízben is folyamodványban fordult a pénzügyminiszterhez, hogy a költséges átalakítást megakadályozza. Felhozott legfőbb indoka, hogy a Nagykanizsa részére kilátásba helyezett törvényszék helyiségei részére ez, „a főtér egyik díszét képező” épület lenne

¹² ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 46/ 1870.

a legalkalmasabb. Kérte, hogy a sóház rendeltetéséről addig ne döntsenek, míg a törvényszékek elosztásáról az országgyűlés nem intézkedik.¹³

Nagykanizsa

Ézsébet Királyné-tér.

Verlag-Scotless Antal, Nagykanizsa

A tér délnyugati része a 20. század elején. Balról jobbra haladva: a két Rosenberg-ház látszik (a második az Oroszlán Szálló egykori épülete), mellette a „megyei ház”, az ú. n. Városház, jobb szélén a Zöldfakertben felépült börtön, mellette a posta és távirtdarab épülete. (Képeslap, Thury György Múzeum)

1872-ben Nagykanizsa valóban önálló törvénykezési kerület lett, a törvényszék a sóház emeltére került, az adóhivatal a földszinten maradt. Amikor 1887 tavaszán a törvényszék átköltözött a részére átalakított Zöldfa fogadóba, a „sóházi” épületet teljesen a M. Kir. Adóhivatali és Illetékszabási Hivatal foglalta el (utóbbi 1889-ig).¹⁴ 1887 novemberében itt helyezték el a takarékpénztár épületéből kiköltöztetett postahivatalt a földszinten, felette az

¹³ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 12/1870.

¹⁴ BARBARITS 1929. 169., 183.

emeleten a távírdát.¹⁵ Az adóhivatal mellett az új postapalota felépüléséig, 1924-ig működött itt.¹⁶

A kincstári épülettel szemben a teret a délnyugati oldalon a „Városhíró háza”, a később „megyei ház” néven ismert egyemeletes barokk épület (Király u. 40.) zárta le. Szintén a tér legkorábbi épületei közé tartozott, 1702 körül a vár anyagából építették lakóháznak. Barbarits Lajos az 1929. évi városi monográfia szerzője jegyezte fel, hogy falában „ott büszkélkedett” egy 25 fontos török ágyúgolyó.¹⁷ A közhit szerint Berge Kristóf várparancsnok tulajdona volt, aki 1695-ig bizonyos polgári ügyekben bírói feladatokat is ellátott, innen származik az épület elnevezése.¹⁸

1794-től Babocsay József orvos tulajdona volt, aki a város irányításában is részt vállalt közgyámként, városbíróként, tanácstagként. Neve a Hévízről írt első részletes ismertető szerzőjeként (1795) s szabadművesként vált ismertté.¹⁹ Két év múlva a házat 7000 forintért eladta Zala vármegyének katonatiszti szállásnak. Sokáig ezért hívták „megyei háznak”, az 1864. évi kataszteri felmérési szelvényen is „Comitat” (megye) felirattal jelölték.²⁰ A Halis István által feljegyzett városi hagyomány szerint Babocsay a házat, melyhez „hasonló szépségű és értékű alig akadt az egész Kanizsán”, ingyen ajándékozta oda katonai kórház céljára.²¹ Katonai szállás, kórház is működött benne, majd 1852-től főszolgabírói lakás lett. Az 1880-as években katonai csapatkórházzal szolgáló épületet a telekkel együtt 16 ezer forintért Nagykanizsa városa vásárolta meg a megyétől. Az adásvételi szerződést az 1889. szeptember 21-i közgyűlésen hagyták jóvá. Az épületet 1890 márciusában vehette át a város, a vételárat három egyenlő részletben az év

¹⁵ Zalai Közlöny 1887. november 5., 1887. november 19., Zala 1887. március 27.2., 1887. november 20. 2.

¹⁶ FÜREDI 1907. 35., 37.; FÜREDI 1911. 16., 20.

¹⁷ BARTBARITS 1929. 24.

¹⁸ Berge Kristóf 1692-ben lett várparancsnok. A Budai Kamarai Adminisztráció által 1695. július 4-én kiadott utasítás szerint a polgári ügyekben való bíraskodásról teljes egészében lemondott a Városi Tanács javára. 1702 körül, a ház építésekor Berge már nem várparancsnok, 1697-től a bécsi Udvari Haditanács tagja. Lásd: RÓZSA 1996. 24., 51.

¹⁹ Babocsayról lásd részletesen: DORNYAY 1941; CSEKEY-DEGRÉ 1960.; HALIS 1923.; NÉMETH 2007. 227-238.

²⁰ Nagykanizsa- Kiskánizsa kataszteri térképe, 1864. W. C. XXI. Sect.di No.11. TGYM Tört. dok. tár 83.79.3.

²¹ HALIS 1923. 14.

végéig fizette ki.²² A 20. század elejéről származó városi térképeken is még „katonai kórház”-ként jelölik, majd 1920-tól a Stefánia Anya és Csecsemővédő Intézet otthona lett.²³

A téren magasodó épületek közül kiemelkedtek a barokk uradalmi épületek, melyek a 18. századtól kezdve napjainkig nem csak a tér, de a belváros képét is döntően meghatározzák.

A déli oldalon álló Vasemberház a Bettelheim és Guth vaskereskedés cégérével a 20. század elején (bal oldalon), mögötte a Blau-ház és a Rosenberg-házak következnek. (A háttérben a posta és a börtön épülete) (Képeslap, Thúry György Múzeum)

A piacteret délről lezáró, nagyméretű L-alakú urasági épület (későbbi nevén Vasemberház) a 18. század közepén épült. A 19. század első felében klasszicista jegyekkel átalakították, kibővítették, ekkor készült a piacterre néző szárnyon az enyhén kiugró rizalit a timpanonnal. Az épület földszintjét kereskedőknek, kézműveseknek adták bérbe, az emeleten uradalmi tisztviselők és városi polgárok laktak. Egyes feltételezések szerint az épület

²² ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1893: 6565; Zala 1889. szeptember 22. 2., szeptember 29.3.

²³ Nagykanizsa r. t. város I.-V. kerületének térképe. 1901. január (Szerkesztette: Király Sándor v. mérnök) TGYM Tört. dok. tár 98.2.

Ady utcai földszinti részén működött a Karnyó- féle bolt, ahol Csokonai „Az özvegy Karnyóné, s két szeleburdiak” című vígjátéka játszódik.²⁴

Az 1822. évi várostérképen „Ser Ház és Boltok” felirattal jelölik, folytatásában a téren „Mészár székek” álltak. Amikor 1842-ben az uradalmi mézsárszék megszűnt, annak helyén, nyugati irányban tovább bővült az épület.²⁵ A terjedelmes – a főtérre néző oldalon 41 öl (kb. 78 m), a dél felé forduló szárnyon 31 öl (kb. 59 m) hosszúságú – épületben már az 1830-as években 42 emeleti szobát, 7 kamrát, 9 konyhát adott bérbé az uradalom. A földszinten a „Nagy Sörház” mellett 17 bolt és 2 műhely működött, s a két városi kávéházból is az egyiket itt üzemeltette Vakkant János az 1840-es évekig.²⁶

A 19. század második felében két vaskereskedés is található az épületben: a sarokrészen az 1865-ben alapított Unger-Ullmann Elek-féle híres kereskedés; a piactérre néző oldalon középen Bettelheim és Guth vasüzlete. Bettelheim Rezső és Guth Arnold 1889 januárjában hirdették meg a helyi sajtóban a „Vasemberhez címzett” kereskedésük megnyitását.²⁷ Üzleti portáljuk felett cégéerként egy páncélos vitézt („vasembert”) helyeztek el, innen nyerte az épület a Vasemberház elnevezést.²⁸ Több fűszerkereskedés (Kunszt Sándor, Beck Henrik, Rechnitzer Mór) mellett itt bérelt üzlethelyiséget az 1865-ben alapított Schwarz és Tauber gyarmatáru nagykereskedés, mely a hagyomány szerint saját hajóján szállította áruit a Távols-Keletről. A századfordulóra országos hírűvé vált a cég, utazói járták nem csak a Monarchia városait, Horvátországot, Boszniát is.²⁹ 1875-ben dohány- és szivarkülönlegességekből is raktárt nyitottak, mellyel – a helyi sajtó szerint – „rég érzett hiányt pótoltak”.³⁰ Már az 1880-as évektől itt ajánlja úri-, női- és gyermekcipőkkel „dúsan felszerelt topánraktárát” és

²⁴ NAGY 1980-81. 32-34.

²⁵ TARNÓCZKY 2009. 119.

²⁶ KAPOSI 2006A. 94. és „A kanizsai uradalomban haszonbérbé adott létesítmények, 1834-37. MOL P 1322. 70. cs. 89-96. alapján dr. Kaposi Zoltán szíves adatközlése.

²⁷ Zalai Közlöny 1889. január 19. 5.; Zala 1889. január 20. 3.

²⁸ Az eredeti páncélos vitéz néhány darabját a Thúry György Múzeum őrzi. Másolata a Vasemberház 1981. évi felújítása után került az épületre.

²⁹ FÜREDI 1907. belső borító, 103., 108; Z. ALMANACH 1910. 168.;

BLANKENBERG 1929. 297.

³⁰ Zalai Közlöny 1875. június 13. 2.

műhelyét Keller Mátyás cipésmester.³¹ Az épületben kapott helyet egyéb nürnbergi rövidáros és rőföskereskedők mellett Keleti Mór „A szerencsenhez” címzett úri- és női divatcikk üzlete, a Piry és Horváth vászon-, fehérenemű- és divatáruház; s itt működött Fleischacker József 1867-ben alapított pálinka- és likőrfőzdeje és a Majon Testvérek műköszörüldéje és finom acéláru üzlete is.³²

*A Vasemberház üzletei az 1890-es években
(Fodor József fényképész felvétele, Thúry György Múzeum)*

A tér másik jelentős barokk emléke az északnyugati oldalon, a „dombi-
korcsma” helyén, a 18. század közepén, a vár köveinek felhasználásával
épült uradalmi vendégfogadó, a Kvártélyház.³³ Nem tudni, pontosan mikor
kapta a Zöldfa fogadó nevet, de egy 1837 márciusára keltezett összeírásban
az uradalom által haszonbérbe adott létesítmények között már „Zöldfa avagy

³¹ Zalai Közlöny 1888. január 7. 4.; FÜREDI 1907. 58.; FÜREDI 1911. 60., 84.; Z.
ALMANACH 1910. 175.

³² FÜREDI 1907. 24., 46., 104., 68., 83., 96.

³³ BARBARITS 1929. 27.

Dombi fogadó” néven említik.³⁴ Az 1830-as években jelentős költségáfordítással átépítették, bővítették az épületet. Valószínűleg ekkor kapott emeletet, ahol felépült híres nagyterme is; s ekkor metszették le ferdén a piactérre néző homlokzati oldalát, mellyel elnyerte máig meglévő formáját. A szállóban 37 szoba és 3 terem várta a vendégeket, az udvarban nagyméretű istálló, kocsiszín, fészker, magtár állt.³⁵ 1844-től itt lakott Csány László, a zalai ellenzéki mozgalom vezére, 1848 nyarán kormánybiztosként innen szervezte a Dráva-vonal védelmét.³⁶

A szálló bérlője, Reindl Károly már úgy hirdeti az 1843. januári-februári báloknak helyt adó emeleti dísztermet, mint amely „az előkelő s kényelmes beosztása, s pompás díszítése folytán az ország legszebb termeihez sorozható”.³⁷ A század közepén a Zöldfa Szállodát a város és a régió legnagyobb szállodájaként ismerték. Emeleti nagytermében híres bálakat, koncerteket, színelőadásokat tartottak, udvara a vándorszínészek, cirkuszosok játékhelyéül szolgált. A Zala Megyei Levéltár számos Markbreiter Jakab nagykanizsai nyomdájában készült német vagy magyar és német nyelvű, színházi előadásra, koncertre, „táncvigalomra” hívó falragaszt őriz. 1854 augusztusában például – a plakátok szerint – 15 estére ajánlottak a Zöldfa termében színházi előadásokat vagy bécsi művészek koncertjeit.³⁸ Az 1860-as évek híres megyebálgjainak, s a „megyei jellegű” ú. n. „hetes báloknak” (január 7-én) is az emeleti díszterem adott helyet, de itt tartotta „táncvigalmait” a Polgári Egylet, s hagyományosan „fényes és ötletes vigalmait” a Nagykanizsai Izraelita Jótékony Nőegylet is. Ezek általában egy-egy divatos mozgalom kifigurázásának jegyében zajlottak (egy ízben

³⁴ A bérlő, Viszner András 509 forint bért fizet. (Összehasonlításl: a Korona vendégfogadó bére ekkor 1062 forint. A MOL P. 1322. 70. cs. 89-96. alapján dr. Kaposi Zoltán szíves közlése.

³⁵ KAPOSÍ 2006A. 93.

³⁶ Erre emlékezve helyezték el 1998-ban az épület homlokzatán Béres János szobrászművész alkotását, Csány László mellképét. Lásd: A szabadságharc emlékei Zalában 1848-1849. Zalaegerszeg, 1999. 61.

³⁷ Táncvigalmi jelentés. Reindl Károly, 1843. január 4. Közli: Villányi Henrik: Bálozás hajdanában (Kanizsai korkép). Zalai Közöny 1929. április 28. 2-3.

³⁸ A Deutsches Theater előadásainak plakátjai, Louis Eller hegedű virtuóz, Heinrich Röver (cselló) és Julius Epstein zongoraművész koncertjeinek plakátjai. ZML XV. 10. Vegyes, egyedi iratok. Markbreiter Nyomda plakátjai, 1850-es évek. Lásd még: RÓZSÁNÉ LENDVAI 2002. 8.

„nőemancipációs, máskor reklám-bált rendeztek).³⁹ A fennmaradt meghívókból és újsághírekből tudjuk, hogy a Nagy-Kanizsai Fiatalság Társasköre és a Kereskedő Ifjúság Önképző Köre is itt rendezte az 1870-es években báljait, vigalmait.⁴⁰ A nagyteremben tartotta tánciskoláját „az úrend hölgyeinek és ifjainak” az országosan ismert táncművész, Lakatos Sándor több alkalommal, 1853-ban, 1864-ben, majd 1869-ben is. Itt tartózkodása eredményeként jelentette meg Wajdits József 1871-ben a művész tánckönyvét „mindkét nembeli ifjúság számára” „Rajta párok táncoljunk!” címmel.⁴¹ Országos és nemzetközi híró művészek (mint pl. Lonovics Hollósy Cornélia vagy a „florenczi négyes-társulat” Becker Jean vezetésével) mellett az 1860-as években a Kanizsai Dalárda is rendszeresen „Dalestélyeket” adott 400 fős közönség előtt pártoló tagjainak.⁴² A Dalárdát Grünbaum József híres zenekara kísérte. A 12 képzett zenészből álló zenekar 1842-ben alakult, az 1880-as évek kezdetéig a város egyetlen zenekara volt. Játszottak Viktória angol királynő és a belga uralkodó jelenlétében s az 1885. évi párizsi világkiállításon is. Ahogy abban az időben hívták őket, a „kanizsai zsidó banda” rendszeresen muzsikált a Zöldfában tartott bálokon és a fennmaradt falragaszok szerint önállóan is rendezett táncvigalmakat.⁴³

Kanizsai látogatásai alkalmával mindig itt, „megszokott helyén” szállt meg Deák Ferenc is politikustársaival.⁴⁴ Az 1869. évi képviseléválasztás előtt a szálló nagytermében rendezték májusban a Deák-párti értekezletet, ahol Csengery Antal követválasztását támogatták, majd júniusban itt mondta kortes beszédét a balközéppárt értekezletén Jókai Mór is Horn Ede mellett. (A város képviselője végül Csengery lett.)⁴⁵

³⁹ Belépti Jegy a Polgári Egylet táncvigalmára. ZML XV. 10. Vegyes, egyedi iratok., WINKLER 1943. 9.

⁴⁰ A Nagy-Kanizsai Fiatalság Társasköre meghívója, 1876. január 7. TGYM Tört. dok. tár 90.32.25., Zalai Közlöny 1874. március 15. 3.

⁴¹ Rajta párok táncoljunk! Lakatos Sándor tánckönyve mindkét nembeli ifjúság számára. Összeállította: Bátorfi Lajos. Wajdits József gyorsajtója 1871. 132., 134.; Zala-Somogyi Közlöny 1864. szeptember 10. 3.

⁴² Zala-Somogyi Közlöny 1863. május 20. 3., 1864. szeptember 10. 3., 1866. november 10. 3., Zalai Közlöny 1875. november 18. 3.

⁴³ Táncvizalom plakátja (dátum nélkül), Bucsú -bál (1854. június 25.) falragasza. ZML XV. 10. Vegyes, egyedi iratok., WINKLER 1943. 9.

⁴⁴ KUNICS 2003. 51.

⁴⁵ Zala-Somogyi Közlöny 1869. május 8. 4., május 15. 1., június 26. 2.

A szálló bérlője, Neusiedler Pál 1863 májusában kibérelte a tér nyugati oldalán fekvő nagy kiterjedésű „volt sőházkeretet”, ahol „Zöldfakert” néven létrehozta a szálló nyári vendéglőjét.⁴⁶ A „séta- és mulatókertben” az 1860-as években rendszeresen játszott Grünbaum József zenekara, itt tartotta nyilvános dísztornázását a Torna-egylet, a gimnázium ifjúsága „tavaszi vigalmul” „mű-, ének- és szavallati akadémia”-ját.⁴⁷

Az Igazságügyi palota (a hajdani uradalmi kvartélyház, majd Zöldfa szálló épülete) a századforduló idején (Fotó-képeslap, Thúry György Múzeum)

A nagyhírű Zöldfa Szálló 1871-ben bezárt. 1876-ban meghirdették eladásra a nagyterem tükreit, csillárait, padjait, a szobák bútorait, az ágyneműket, a hintókat, teherhordó kocsikat is.⁴⁸ Az 1929. évi városi monográfia és a későbbi helytörténeti munkák szerint a törvényszék már 1880-tól itt működött. Ezzel szemben az épület az 1880-as évek elején még honvédlaktanyaként szolgált (a 78. honvédszászlóalj katonái lakták). 1884-ben a szálló újbóli megnyitásának terve is felmerült, de a katonák 1885. év végéig az épületben maradtak. Az átépítés után végül 1887 tavaszán költözött ide, az új „Igazságügyi palotába” a törvényszék az igazságügyi

⁴⁶ Zala-Somogyi Közlöny 1863. május 20. 3., június 1. 6.

⁴⁷ Zala-Somogyi Közlöny 1864. szeptember 1. 4., 1869. május 29. 2.

⁴⁸ Zalai Közlöny 1876. szeptember 14. 4., szeptember 28. 4., október 1. 4.

hivatalokkal (a régi sóházból) s itt működött 1937-ig az új „Törvényház” felépüléséig.⁴⁹

A Zöldfakert a szálló bezárása után is tovább működött, az 1870-1880-as években a kanizsai közönség „kedvelt oszonna és vacsorázó helye” lett, a vacsoraidő után pedig „a kertben fejlődött ki teljesen a korzóélet”. A nyári vendéglők között – a hírlapírók szerint – a Zöldfa volt a leglátogatottabb. Neusiedler, a bérlő egy „díszes salont” is építtetett 1878-ban a társas zárt mulatságok részére.⁵⁰ 1888-tól a téli hónapokban a kert vendéglőjében működött az Izraelita Jótékony Nőegylet népkonyhája. A „szegények tápintézetében” 1919-ig naponta 300 főként iskolás gyermek és felnőtt kapott meleg ebédet.⁵¹

A kert területe fokozatosan csökkent, amikor az 1870-es években itt épült fel a börtön s a dohányraktár első földszintes, majd (1906-ban) kétemeletes épülete. A Zöldfakert 1907-ben szűnt meg végleg, a megmaradt telket két parcellára osztották, melyeken a felépítendő új igazságügyi és pénzügyi palota helyét jelölték ki.⁵²

A hivatali és uradalmi épületeken kívül, a tér északi részén a Kvártélyház szomszédságában több jelentős lakóház épült a 19. század első felében, melyek klasszicista jegyeiket máig őrzik. Építőik a korszak legismertebb városi polgárai, legmódosabb kereskedői voltak. A bécsi (Magyar) utca becsatlakozásánál, a tér északnyugati részén 1820 körül készült el a később Gutmann-palotának nevezett egyemeletes épület.⁵³ Homlokzata nemes arányaival valószínűleg építéskor is kitűnt az egyszerű lakóházak közül, ma is az utcakép meghatározó eleme. Eredeti arculatát őrzi a középső részen a timpanonnal lezárt rizalit, kőkeretes kapuja, kerékvetői és az ajtónyílások keretei is. A kapu boltíve és kerete közötti mezőket egy-egy kiterjesztett szárnyú sas domború alakja díszíti (talán Kanizsa címerére utalva). Az 1952-ben végzett városképi- és műemléki vizsgálatkor még olvasható volt a kapu zárókövén az építés „1820”-as dátuma is.⁵⁴ Valószínűleg Strasser D.

⁴⁹ Zalai Közlöny 1884. december 14. 2., Zala 1885. október 25., 1887. március 27. 2., április 17. 2.

⁵⁰ Zalai Közlöny 1937. január 31. 3-4., 1878. január 20. 3., 1879. szeptember 28. 2.

⁵¹ HALIS-HOFFMANN 1896. 257-259., WINKLER 1943. 8., Zalai Közlöny 1888. november 17. 3., december 8. 2., december 15. 2.

⁵² Zala 1907. február 10. 4.

⁵³ Az 1822. évi várostérképen nem jelölik az épületet, csak a helyén vagy részben helyén, a szomszédságában álló „Lakner”-házat.

⁵⁴ TÓTH 1952. 14.

Lázár neves terménykereskedő építtette. Későbbi veje, Gutmann Simon Henrik 1832-ben vállalt raktárosi állást a kereskedésben, majd négy év múlva önálló lett. 1840-ben vette feleségül Strasser Annát. Mikor Strasserék a szabadságharc után Bécsbe költöztek, Gutmann S. Henrik átvette apósa gabona- és gubacs-kereskedelemmel és repceolaj finomítással foglalkozó üzleteit is. A Kanizsán keresztül építendő vasútvonalak előkészületei idején jó érzékkel fakitermeléssel és feldolgozással kezdett foglalkozni. A beliscei üzemben és Nagykanizsán, a Csengery úton működő dongagyár és fagegmunkáló telep termékei európai hírnévre tettek szert.⁵⁵

*A tér északi része: a Gutmann-palota, balra a Löwy-ház, jobbra a Szeidmann-ház
(Amatőr felvétel az 1930-as évekből, Thúry György Múzeum)*

⁵⁵ KERECSENYI 1979. 155-157.

A főtéri palota a Gutmann család lakóházaként szolgált (9 gyermekükkel éltek itt), s itt működött a család üzleti székháza is majd egy évszázadon keresztül 1931-ig, a vállalkozás megszűnéséig.⁵⁶

Eredeti építési vagy későbbi átépítési tervrajz sajnos nem áll rendelkezésünkre, így nem ismerjük az épület beosztását. Az 1864. évi kataszteri felmérés szerint az utcavonalon 12 öl széles épületnek – a Báthory utcáig kinyúló telken – már létezett a ma is fennálló két udvara, melyeket teljesen körbeépítettek. Egyedül a hátulsó udvarban, a „Grünbaum gasse”-ként (Zöldfa utca) jelölt Báthory utca mentén található egy keskenyebb, a telekhossz feléig nyúló házrész. 1884 májusában Gelsei Gutmann Henrik engedélyért folyamodott a városi tanácshoz a két udvart elválasztó épület átalakítására. A Geiszl Mór építész által készített tervrajz szerint az addig földszintes épületben, a hátsó udvarba vezető átjáró két oldalán lévő helyiségeket magtárnak és raktárnak használták. Ekkor fölöttük egy 4 szobából, „alkovból” és „gangból” álló lakrészt alakítottak ki. (A tervrajz a teljes épületről azonban csak egy helyzetrajzot tartalmaz.)⁵⁷ Gutmann neve nem csak mint üzletember, „nagyiparos” volt ismert a városban, több takarékpénztár, bank elnöke, igazgatósági tagja lett, jelentős szerepet játszott a város társadalmi és kulturális életében. Évtizedeken keresztül az Izraelita Hitközség és a Nagykanizsai Kereskedők Társulatának elnöke volt. Jelentős adományokkal támogatta a város oktatási intézményeit. 1869-ben – a kanizsai zsidó kereskedők között elsőként – gelsei előnévvel magyar nemességet kapott. Halála után, 1890-ben a palotát fiai, Gutmann Ödön, Izidor, Vilmos, László és Aladár örökölte.⁵⁸ A cégvezetésben Vilmos vette át helyét. 1892-ben az ő kezdeményezésére jött létre a Nagykanizsai Malátagyár és Serfözde Rt. Apjával közösen részt vett az 1878. évi párizsi világkiállításon, ahol 1200 akós óriáshordójuk a kiállítás szenzációja lett, a brüsszeli világkiállításon Gutmann Vilmost a Lipótrend lovagkeresztjével tüntették ki, a millenniumi kiállításon a beliscsei üzem és a sörgyár termékeivel aratott sikert.

Apja mellett tagja volt a Nagykanizsai Takarékpénztár igazgatóságának, majd a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank helyi fiókjának fő részvényese, s

⁵⁶ A cég megszűnésekor a házat is eladták, 1931 szeptemberében dr. Strém Zsigmond nagykanizsai és testvére, Ilona (Hacker Ferencné) bécsi lakos vásárolta meg. ZML (30) 4004-4005. sz. telekjegyzőkönyv

⁵⁷ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Közigazgatási iratok 3711/1884.

⁵⁸ ZML (30) 4004-4005. sz. telekjegyzőkönyv

évtizedeken keresztül alelnöke. Apja után ő töltötte be az Izraelita Hitközség elnöki tisztségét is, emellett számos egyesület elnöke, alelnöke, választmányi tagja volt. 35 évesen elnyerte a kir. tanácsosi címet, majd 1904-ben bárói rangot kapott.⁵⁹

A Gutmann-palota és a Kvártélyház közötti telken újabb kora klasszicista stílusú lakóház épült. Az építés pontos dátuma nem ismert. Nem tudni, hogy a mai épület teljes egészében a 19. század elején épült-e (ahogy az eddigi helytörténeti munkák említik), vagy az itt álló kisebb házat bővítették 1860 körül déli irányban, s így alakult ki mai arculata.⁶⁰ Korai időszakból származó épületrajzát nem ismerjük, az 1864. évi kataszteri térképen szereplő alaprajz már megegyezik a 20. század eleji ábrázolásokkal: az utcavonalban fekvő épülethez a déli oldalon (L-alakban) egy hosszú szárny csatlakozik, mögötte egy gazdasági épületet jelölnek. A telek Báthory utcára néző végén egy, a teljes telekszélességet kitöltő ház állt.⁶¹

Az épületet egykori tulajdonosa után Löwy-házként emlegették. Löwy József az 1837-ben alapított Trieszti Adria Biztosító Társaságnak megalakulásától ügynöke lett, s ami akkor még ritkaságszámba ment, biztosítási ügyleteket kötött Nagykanizsán. Emellett külföldi kereskedelmi cégek állandó megbízottjaként dolgozott. Blankenberg Imre, az 1929. évi városi monográfia kereskedelmi fejezetének szerzője szerint már 1800-ban itt működött Löwy Efráim (Löwy József nagybátyja) szállítmányozási üzlete mellett „béráruraktározási vállalata” (tárháza).⁶² Az épület földszintjén – a hajdani emeleti gabonarakár támasztóelemeként – ma is erőteljes hengeres oszlopok láthatók. Löwy az 1860-as években Gutmann S. Henrikkel repceolaj finomítót rendezett be, ahol a Tolnából érkezett nyersolajat finomították.⁶³ Halála után (1882) egyik fia, a már korábban „tulajdonostársként” bejegyzett Adolf örökölte a házat, átvette a terménykereskedő üzlet irányítását, s a 20. század elején is itt vezette az

⁵⁹ Lásd részletesen: KERECSENYI 1979. 144-166.

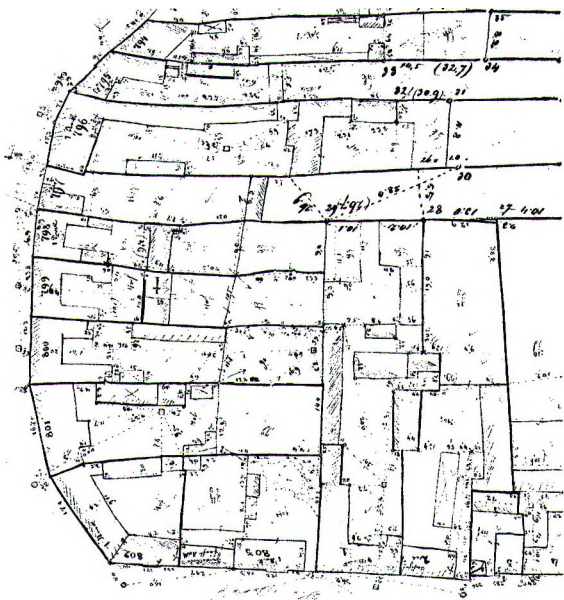
⁶⁰ KERECSENYI 1984. 127., K. ENCIKLOPÉDIA 1999. 200-201., Városnéző sétá III. Kézirat. TGYM Adattár A. 1197-81., TARNÓCZKY 2009. 129-130.

⁶¹ Nagykanizsa- Kiskanizsa kataszteri térképe, 1864. W. C. XXI. 47. Sect. di No.1. TGYM Tört. dok. tár 83.79.3., Nagykanizsa r. t. város I.-V. kerületének térképe. 1901. január (Szerkesztette: Király Sándor v. mérnök) TGYM Tört. dok. tár 98.2.

⁶² BLANKENBERG 1929. 290.

⁶³ BLANKENBERG 1929. 294.

Adria Biztosító „Zalamegyei főügynökségét”.⁶⁴ Ebben az időszakban itt hirdette déligyümölcs kereskedését az olasz származású Di Biasio Antalné is.⁶⁵ Löwy Adolf fiai 1896-ban „Ország”-ra magyarosították nevüket, a 20. század elejétől „Ország-féle ház”-nak hívták a városban az épületet.⁶⁶ Löwy Adolf 1912. évi halála után fia, Ország József nyitott a földszinten mag-, műtrágya és növényvédőszer kereskedést.

A tér keleti oldala az 1864. évi kataszteri térkép szelvényén (802. sorszámmal jelölve a régi postaház, a későbbi Elek-házak és 796. sorszámmal az oldal utolsó épülete, az akkor még nem sarokház Benzián-ház) (Thúry György Múzeum)

⁶⁴ ZML (29) 4002. sz. telekjegyzőkönyv szerint 1884-ben jegyezték Löwy Adolf nevére az ingatlant, de Löwy József 1882-ben halt meg. Löwy Adolf 1877-től szerepel terménykereskedőként a Zala Megyei cégbíróságok cégjegyzékében, ugyancsak 1877-től Altstädterrel együtt ügynöki és bizományosi üzlet tulajdonos is. Zala 1882. április 5.2., FÜREDI 1907. 93., FÜREDI 1911. 83.

⁶⁵ FÜREDI 1907. 102., FÜREDI 1911. 92.

⁶⁶ Löwy Adolf fiai, Ország József kereskedő és dr. Ország Lajos orvos 1913-ban örökölték meg a házat. ZML (29) 4002. sz. telekjegyzőkönyv, Zalai Közlöny 1912. december 31. 2.

A Gutmann-palotával és a Löwy-házzal szemközt, a tér északkeleti oldalán a 19. század elején Benzian Izrael, a város egyik leggazdagabb gabona-nagykereskedője építkezett (ma Erzsébet tér 17.). Az 1822. évi városi térképen „Benzian” nevével már feltüntették a furcsa alakú, torz „U” betűt formázó épületet, melynek térre néző része nem igazodott a szomszédos épületek vonalához. Az 1952. évi városképi és műemléki vizsgálat és a korábbi helytörténeti írások barokk épületként írják le, ugyanakkor az építés dátumának az 1824. évet tartják.⁶⁷ Az 1820-as években teljesen átépítették az épületet, az 1824. évszám erre utalhat. Az 1864. évi kataszteri térkép szelvényen jól látszik az új, L-alakú alaprajz. Megmaradt a mai Rozgonyi utcára néző, valószínűleg 18. századi barokk stílusú, a telken hosszan elnyúló épületrész, melyet kelet felé még tovább bővítettek. Erre merőlegesen, a főtér felé egy ennél kétszer szélesebb házrész épült, melynek homlokzata azonban megtörve, a kissé keletre kanyarodó utca vonalát követi.⁶⁸

A 19. század végi képeslapok tanúsága szerint a ház akkor még jobban őrizte régi homlokzatát: földszintje erősen kváderezett volt, a térre néző épület két – egy 4 és egy 5 ablaktengelyes – részből állt, melyeknek tetőzete sem volt azonos magasságú.

Valószínűleg eltérő időben készültek. Az építető „IB” monogramja két helyen is felfedezhető az épületen.⁶⁹ Benzian Izrael 1837-ben az első hat legnagyobb jövedelemmel rendelkező kanizsai kereskedő közé tartozott, öt év múlva már a 2. helyen állt.⁷⁰ A gabonakereskedésben utóda Löwinger Izrael lett, a későbbi nagyhírű Löwinger Izrael és Fiai cég alapítója. A vállalkozás nemzetközi ismertséget szerzett, képviselőik 1874 és 1894 között részt vettek a bécsi nemzetközi gabonavásárok rendezőbizottságában.⁷¹ Benzián halála után a ház is a Löwinger család tulajdonába került, az 1870-es években már a cég következő vezetője, Löwinger Ignác és neje, Leszner

⁶⁷ TÓTH 1952. 15.

⁶⁸ Nagykanizsa- Kiskanizsa kataszteri térképe, 1864. W. C. XXI. 47. Sect. di No.3. TGYM Tört.dok. tár 83.79.3

⁶⁹ A monogram az egyik lépcsőházi ajtó kökeretének zárókövén és egy kovácsoltvas ajtón látható. Erre az érdekes részletre Tarnóczky Attila hívta fel figyelmemet.

⁷⁰ 1837-ben 50 forint felett egyedül a serház bérlője fizetett, a 40-50 forint adót fizető 5 kereskedő között ott található Benzián. 1841-ben már csak Tachauer Salamon előzte meg. KAPOSÍ 2006B. 274-275.

⁷¹ BLANKENBERG 1929. 290., 294.

Paulina birtokolja.⁷² Löwingeret választották 1877-ben az újraalakult Kanizsai Dalárda elnökévé, 1880-tól majd 20 éven keresztül az Általános Betegsegélyző Egyletet is ő vezette. Az Izraelita Hitközség kulturális céljaira is „ezreket áldozott”.⁷³ Háza 1882-ben vált sarokházzá, mikor a szomszédos Koronaherceg (Rozgonyi) utca alsó szakaszát megnyitották, s ehhez 65 négyszögölt a háztelekből is lehasítottak.⁷⁴ Löwinger időskorára elszegényedett, a házat 1900-ban árverésen az I.C. Mayer laibachi kereskedő cég szerezte meg, mely a következő évben továbbadta Armuth Náthánnak és nejének, Kohn Herminának.⁷⁵ Armuth 1882-től foglalkozott fűszer- és gyarmatáru kereskedéssel, 1889. novemberében élesztőgyártási iparendélyért is folyamodott. „Czímpapírján” nagykanizsai gyárából származó, naponta friss „Gizella sajtolt- szesz-élesztő”-jét ajánlotta magyarul, németül és horvátul.⁷⁶ Kereskedése mellett 1903-tól üdülőtelepet létesített Balatonberényben (parkkal, fürdővel, kabinokkal, étteremmel, cukrászdával, táncteremmel), 1906-tól már az ott működő 100 szobás „Magyar Tengerpart” szállodát reklámozta.⁷⁷ Armuth Náthán nevéhez fűződik 1912-ben az Uránia mozi megalapítása is. Az udvari részen álló magtárépületében (később Rozgonyi u. 4.) 250-300 férőhelyes korszerű mozgósínházat alakított ki. Ez volt a város első, önálló épületben működő mozija.⁷⁸

⁷² ZML (252) 502. sz. telekjegyzőkönyv

⁷³ Zala 1893. április 9. 4., Zala 1903. március 5. 3., BARBARITS 1929. 378.

⁷⁴ ZML (252) 5027 sz. telekjegyzőkönyv

⁷⁵ A házat 1900. szeptember 15-én árverezték el, még Löwinger életében (1903. március 3-án halt meg). ZML (252) 5027 sz. telekjegyzőkönyv B- Birtokállási lap és C- Teherlap, Zala 1903. március 5. 3.

⁷⁶ Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iparkihágási ügyek 59/1889. A Zala megyei cégbírószágok cégjegyzéke szerint 1890 és 1892 között rendelkezik élesztőgyártó iparendéllyel.

⁷⁷ Zala 1902. október 5. 4., 1906. március 30.2., 1913. május 18. 10., FÜREDI 1911. 53.

⁷⁸ K. ENCIKLOPÉDIA 1999. 330.

Gruss aus Gross-Kanizsa.
 Üdvözetlet Nagy-Kanizsáról.

Elisabeth-Platz,
 Erzsébet-tér.

3922 Jfj Wajdits József kiadása.

Az északkeleti oldal az 1890-es években. Bal oldalon a Csoportházakhoz tartozó egyemeletes épület látszik, középen a kváderezett földszintű Benzián-ház, majd az Arany Szarvas Szálló két- és egyemeletes épülete következik. Az 1894-ben üzembe helyezett ivlámpa mellett még ott áll a petróleumlámpa.

(Képeslap, Thúry György Múzeum)

A 19. század közepére a Benzián-ház melletti keleti oldal – a ház közvetlen szomszédságában megmaradt kisebb foghíj kivételével – csaknem teljesen zárt sorúan kiépült, de főként még földszintes házakkal. Az oldal első épülete a Fő út becsatlakozásánál – a postautak találkozási pontjában felépült – terjedelmes postaház volt. Kanizsa rögtön a török alóli felszabadulást követő években bekapcsolódott a birodalmi postaforgalomba. 1698-ban a Bécset Belgráddal összekötő fő postavonalon – Béctől 14 „stációnyira” (állomás távolságra) – már feltüntették a kanizsai állomást is.⁷⁹ A postamesterek 1720-tól majd 200 éven keresztül a Chinorany család tagjai közül kerültek ki. A postaútnak nem csak váltó-, hanem irányító állomása volt itt, a várost több postakocsi járat érintette. Az épület kapujának kő keretében egy faragott kövön a postacéger volt látható, egy kürtös postalovas, mely ma a Thúry György Múzeumban látható.

⁷⁹ T. MÉREI 1997. 90.

Az eredeti postaház méreteit, alaprajzát nem ismerjük, a 19. század közepén már két, egymáshoz kapcsolódó épület állt a saroktelken. (A szomszédságukban a Fő úton álló két további ház is a Chinorany család tulajdonában volt.) A saroképület Fő útra néző egyemeletes (11 öl hosszú) házrészre 1783-ban épült. A piactérre ferdén nyíló nagyobb épületet (15 öl hosszú) – melyet a „postamester házának” neveztek – 1839-40-ben varasdi és kanizsai mesterek emelték. Az emeleten lakásokat alakítottak ki, itt volt a Chinorany család 8 szobás lakása is, a földszinten 8 kereskedő bérelt helyiséget.⁸⁰ (Az összeírásokból azonban nem derül ki, hány emeletes épületről van szó.) Az 1840-es évekre a Chinorany család adóssága megszorodott, csődeljárás indult ellenük, a házakat 1845-ben elárverezték. Az ekkor alakult Nagykanizsai Takarékpénztár is szeretne volna megszerezni az épületeket. A társaság decemberi közgyűlésén elhatározták a „piarcsi két emeletes ház” megvételét a „mellette lévő s ahhoz tartozó egy emeletes házzal együtt”.⁸¹ A térre néző, nagyobb épület tehát kétemeletes volt. A Chinorany- féle „csődtömeghez” tartozó épületek nagy részét végül Batthyány Fülöp herceg, egy kisebb hányadát a főtéri részen „özvegy Domanitzky Theresia asszonyság” szerezte meg az árverésen.⁸² Az 1860-as évek elején azonban az egymás mellett álló négy hajdani Chinorany-házból csak a Fő úton álló kettő (közös 803. sorszámmal) volt az uradalom tulajdona, a főtérre néző kettős saroképület (ugyancsak közös, 802. sorszámmal) már teljes egészében Domanitzky Ferenczné, Hochleitner Terezia és lánya tulajdonaként szerepel a telekjegyzőkönyvben.⁸³

Az egy- és kétemeletes házat Domanitzkyné halála után, 1867-ben három lánya örökölte, akik ugyanebben az évben eladták Blau Heinrichnek. 1874-ben Blau Mór, Lázár, Mina és Nanetta tulajdona lett, majd több Weisz rokon mellett Ebenspanger Lipótné (Weisz Szidónia) 1897-ben örökölte meg a házak negyedét, s az ő révén került fiai, Ebenspanger (később Elek) Ernő és Géza tulajdonába. A bérházak további öröklések és részben vétel útján végül (egy kis rész kivételével) teljes egészében az Elek testvéreké lettek, a városban Elek-házakként emlegették az épületeket. Az emeleti bérlakások mellett a századforduló idején a város legismertebb üzletei működtek itt:

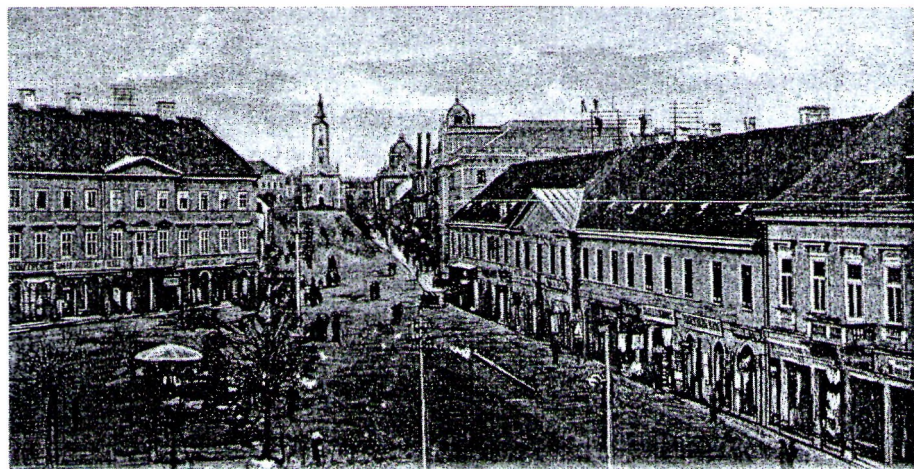
⁸⁰ Zala 1912. május 12. 5., KAPOSÍ 2006A. 96.

⁸¹ ZML. A Nagy-Kanizsai Takarékpénztár Társaság nagygyűlésének jegyzőkönyvi kötete, 1845. december 22-i gyűlés.

⁸² KAPOSÍ 2006A. 96.

⁸³ ZML (258) 5057. sz. telekjegyzőkönyv, 27. sz. telekjegyzőkönyv

Wellisch Márkus „kalapkirály” kereskedése, Grünfeld Márk férfi-, nő-gyermekruha és cipőkereskedése, Steiner Mór órás üzlete, s a Singer József és Társa vezette „Nagykanizsa legelső és legnagyobb vászon- és divatáruháza”.⁸⁴

Hírsébet-tér és Fő-út.

Nagy Kanizsa.

*A tér sarkán álló Elek-házak egyike, a kétemeletes bérház (bal oldalon) a századforduló idején. Jobb oldalon a Vasemberház és a Blau-ház részlete látszik.
(Képeslap, dr. Szombath Tibor magángyűjteménye)*

Az 1860-as évekre a Vasemberház és a megyei ház közötti déli oldalon fekvő telkek is teljesen beépültek. Az uradalmi épület szomszédságában egy, az udvarba hosszan (38 öl, kb. 72 méter mélyen) benyúló épület állt, a Blau család lakóháza. Hosszú évtizedek alatt alakult ki, mely jól látszik az 1864. évi alaprajzán is: 5 egymáshoz tapasztott, lépcsősen egymás mögött álló házrészről állt.⁸⁵

⁸⁴ Zalai Közlöny 1907. február 2. 3., FÜREDI 1907. 88., 103., 105., FÜREDI 1911. 38., 65., 74., 165.

⁸⁵ Nagykanizsa- Kiskanizsa kataszteri térképe, 1864. W. C. XXI. 47. Sect. di No.11. TGYM Tört. dok. tár 83.79.3

Blau Mózes terménykereskedő cége már az 1820-as években összeköttetést tartott fenn Belgráddal és Zimonnal, hajókkal hozatta Mohácsig, onnan szekereken az aszalt szilvát, s egyéb nyers terményeket, s látta el velük a bel- és külföldi piacokat.⁸⁶ 1835-ben ugyanitt a főtéren, csak az északi oldalon, a Magyar utca torkolatánál (Erzsébet tér 12.) kis likörgyárat alapított, mely Magyarországon elsőként 1884-től francia módszerrel konyak lepárlást végzett. Blau Mózes halála után fia, Pál vette át a gyár vezetését, a lényeges fejlesztések már az ő fiai, Lajos és Béla nevéhez fűződnek.⁸⁷ Konyakjukkal több magyar városban és a millenniumi kiállításon, Bordeaux-ban, Brüsszelben nyertek aranyérmeket, de Londonban, Chicagóban is kitüntették a céget. 1897-ben elnyerték a cs. és kir. udvari szállítói címet. Konyak, rum, likőr, pálinka mellett sósborszeszt is gyártottak. Berendezték az első hazai fémkupak gyárat, ahol napi 50 ezer palackra való kupakot gyártottak. Bécsben és Budapesten főképviseletiségeket, számos nagyvárosban ügynökségeket tartottak fenn. Két utazójuk járta a Monarchia városait, termékeiket Szerbiában, Bulgáriában, Indiában és Amerikában is ismerték.⁸⁸ A főtéri telepen már az 1880-as években naponta 15-25 hl bort tudtak feldolgozni, a századforduló idején 6 pálinkafőző készülék és 2 „konyak apparátus” üzemeltetéséhez 10-15 munkást alkalmaztak.⁸⁹

Blau Pál (Főtér 2. szám alatti) háza a hagyomány szerint arról volt nevezetes, hogy ő építette az első fürdőszobát a városban. Az 1860-as évek elején a ház mögött, a telek végén külön kis fürdőházat építtetett 3-4 fürdőkáddal s egy zuhannyal, ahol a család barátai is szívesen látott vendégek voltak.⁹⁰

A ház földszintjén a 19. század közepétől kávéház működött, elnevezését a mindenkori bérlő alapján kapta. Az 1860-as évek elején még a Kohn kávéházzal tudósítanak az újságcikkek, majd Reindl Károly s veje, Brunner József közösen vezette az üzletet, 1868-tól Brunner egyedül. Hein Mihály 1876. november 4-én kapta meg a Városi Tanácstól „Ipar jegyét” a kávé ipar üzésére, s nyitotta meg elegáns kávéházát a Blau-házban.⁹¹

⁸⁶ BLANKENBERG 1929. 290.

⁸⁷ Zala 1876. október 25., Zalai Közlöny 1935. május 5. 4.

⁸⁸ Zalai Közlöny 1888. június 16., szeptember 23. 3.

⁸⁹ Zalai Közlöny 1892. április 30., Zala 1897. április 8. 2., november 4.5., Zalai Közlöny 1910. december 25.8.

⁹⁰ Zalai Közlöny 1935. május 5.4.

⁹¹ Az iparjegy csatolva a ZML. Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1899.II. 2102. számú iratcsomóhoz. Zalai Közlöny, 1876. november 16.4.

Az „előnyösen ismert” kávé 1882-ben a közönség „magasabb igényeinek” megfelelően átalakította kávéházát. 18 évig bérelte a helyiséget, majd üzletét 1894 áprilisában a tér keleti oldalán fekvő, ú. n. Szerb házba helyezte át.⁹² (Ottani működéséről a Szerb ház leírásánál lesz szó.)

Blau Pál a hajdani kávéházi helyiséget ekkor egy közfal felépítésével 2 bolthelyiséggé alakította át (az építési terveket Morandini Román készítette).⁹³ A 20. század elején ezekben működött Weisz Jakab bútor-, üveg-, edénykereskedése és Günzer Lipót asztalosműhelye.⁹⁴

A Blau- ház szomszédságában álló két ház (Erzsébet tér 3-4.) a 19. század közepén már a Rosenberg család tulajdonában volt (a 3. számú Rosenberg Izraelé, a 4. számú Herminé).⁹⁵ A 4. számú ház helyén a század elején még – az 1822. évi térkép szerint – a Löwenstein- ház állt. A két ház építési ideje nem ismert, de az 1860-as évekre már elkészültek. Az 1864. évi kataszteri térkép szelvényén és az 1901. évi várostérképen feltüntetett alaprajzuk teljesen megegyezik. Az 1860-as évek után az épületeken valószínűleg csak belső átalakításokat, felújításokat végeztek.

A 3. számú egyemeletes, egyszerű homlokzatú épület földszintjén működött az 1860-as években Seiler Péter „órás és erőművész” műhelye és üzlete, ahol – hirdetése szerint – torony- és várórák elkészítését, s a legkülönbélebb órákat ajánlja megvételre.⁹⁶ A 20. század elején Reichenfeld Albert hirdeti itt – a városi címtárban közétett rajzos reklámjában – „villanyerőre berendezett kolbászárú gyárat”.⁹⁷

A szomszédos, 4. számú Rosenberg-ház kétemeletes, s alaprajza is legalább négyszer nagyobb. Az udvarba hosszan benyúlik, csaknem a teljes telekszélességet kitölti. A régi képeslapok tanúsága szerint az 5. ablaktengelyes épület homlokzata díszesebb, jobb oldalán széles, kőkeretes kapu látható. A század közepétől a házban működött szállodáját Knortzer Frigyes Arany Szarvas néven. 1866-tól vendégeit „amerikai omnibus”-on szállította az indóházig és vissza. A megjelent hírlapi tudósítások szerint az 1860-as években a Fő úti Korona Szálló „túltesz” a Szarvason, többször „az

⁹² Zalai Közlöny 1882. május 21. 2., Zala 1894. április 11. 4.

⁹³ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa, Iktatott iratok 1894: 3877. Építési engedély kérelem.

⁹⁴ FÜREDI 1907. 69., 76., 106., FÜREDI 1911. 59., 63., 72., 75.

⁹⁵ Nagykanizsa- Kiskanizsa kataszteri térképe, 1864. W. C. XXI. 47. Sect. di No.11. TGYM Tört. dok. tár 83.79.3

⁹⁶ Zala-Somogyi Közlöny 1862. július 1. 8., 1867. szeptember 20. 4.

⁹⁷ FÜREDI 1907. 46., 320.

öt minden tekintetben felülmúló koronai concurrenciáról” írtak, 1865 tavaszán a „nem magyar nyelven szerkesztett” étlapot s az ételek rossz helyesírását tették szóvá.⁹⁸ Ugyanakkor a város „jelentékenyebb” kereskedői és iparosai felsorolásánál a vendégfogadók között a Szarvast „szép ebédlővel s jó borral” ajánlják.⁹⁹ 1875-ben Knortzer kiköltözött az épületből, kétemeletes saját házat épített a tér keleti oldalán, melyben 1875 októberében nyitotta meg új szállodáját. Igazi hírnévre a szálló itt, az új helyén tett szert.

A régi vendégfogadói helyiségeket Gschaidner A. fiumei szállodás bérelte ki, a szobákat elegáns vasbútorokkal rendezte be, a szállót Oroszlán néven működtette tovább.¹⁰⁰ Az 1870-es években a Zalai Közlöny hasábjain közzétett „Utazók névsora” szerint a magyar vendégek mellett nagy számban fordultak meg itt bécsi, grazi, frankfurti, pozsonyi, brünni, prágai és trieszti vendégek is.¹⁰¹ 1875 őszen itt alakult meg 30 fővel a Nagy-Kanizsai Fiatalság Társasköre. Rendezvényeiket az étteremben tartották, a kör helyiségéül 3 „díszesen bútorozott” szobát béreltek ki.¹⁰² A városban élő Deák-kultusz szép megnyilvánulása volt, amikor 1877 márciusában (a halálát követő évben) Deák Ferenc arcképét helyezték el a vendéglő éttermében a király és a királynő portréja között.¹⁰³ 1880-tól már Kronpacher István a vendéglő és szálló bérlője, aki az 1881. évre kiadott Wajdits-féle nagy képes magyar népnaptárban egész oldalas hirdetésben ajánlja a 20 „műdíszel berendezett” vendégszobát és az elegáns éttermet.¹⁰⁴

Az Oroszlán szálloda végül 1888 januárjában zárt be, valószínűleg a háztulajdonos halála miatt. Az örökösök 1888. március 5-én engedélyt kértek a városi tanácstól az épület átalakítására, az 1. és a 2. emeleten is egy 4 szobából, ebédlőből és konyhából álló és egy 4 szoba-konyhás lakást alakítottak ki Tóth Mihály tervei alapján. A két vendéglői istálló

⁹⁸ Zala-Somogyi Közlöny 1866. június 20. 2., 1866. november 10. 3., 1865. április 1.

3.

⁹⁹ Zalai Közlöny, 1874. június 18. 2.

¹⁰⁰ Zalai Közlöny 1875. október 24. 4.

¹⁰¹ Zalai Közlöny 1876. január 30.2., 1877. február 4. 3., február 11. 3.

¹⁰² Zalai Közlöny 1875. december 2.2., december 9.2. A kör meghívója az 1876.

január 7-i táncvigalomra. TGYM Tört. dok. tár 90.32.25.

¹⁰³ Zalai Közlöny 1877. március 22. 2.

¹⁰⁴ 1880. évi zsebnaptár a nagykanizsai Vendéglős, Kávés és Mészáros Betegsegélyző Egylet tagjainak. Nagykanizsa, Fischel Fülöp, 1880. TGYM Tört. dok. tár 98.9.3., Wajdits József nagy képes magyar népnaptár 1881-ik évre, Nagykanizsa.

Balaton Múzeum, Leltári szám: 2947.

fáskamrákká, mosókonyhává, s raktárákká építették át, mellettük házmesteri szobát alakítottak ki.¹⁰⁵

Knortzer Frigyes új vállalkozása, a kétemeletes eklektikus szállóépület építése egy kicsit a téren, s a városban ebben az időben bekövetkezett jelentős fejlődést, a városképben mutatkozó „minőségi változást” is jelképezte. A 18. században és a 19. század első felében „benépesedett”, kiépült a tér, a modern városkép azonban az 1870-es évektől alakult ki.

A gazdasági élet fellendülése átformálta a város képét, a népesség nagyarányú növekedésével megsokszorozódott az utcák és lakóházak száma. A 18. század közepén feljegyzett 14 utcával szemben 1870-ben már 57 utcája és 1700 háza volt a városnak.¹⁰⁶

A belváros, a főtér képe fokozatosan átalakult. A meggazdagodott kereskedők, iparosok megmagasították, átépítették lakóházaikat, új romantikus, majd eklektikus stílusú házak, paloták sora épült. Ebben az időben beszélhetünk először tervszerű városfejlesztésről. A belváros kibővítésének terve hosszú vita során születet meg, több – kisebb területre kiterjedő – rendezési terv készült. Egy 1867. évi elképzelés szerint – egy lóvasúttal ellátott – új utcát nyitottak volna a vasúti pályaudvar felé, mely a Kis Sörházától (Kisfaludy utca sarka) a Szarvas vendéglő kertjén (Főtér 4.) vezetett volna a főtérig. Előnyeként hozták fel, hogy egy „igen elhagyott városrészt élénkítene és piacunkról majdnem egyenes vonalban vinne a vasúti raktárákig”.¹⁰⁷ Kieépítése végül nem valósult meg.

1867-ben hagyták jóvá a város első építészeti rendszabályát, melynek célja volt, hogy a gyakori tűzveszélyek okait elhárítsák, az „élet- és vagyonbátorlét” növekedjen, egészségügyi szempontból a városi lakosok javát és a város „külsinosodását” előmozdítsa.¹⁰⁸ A szabályozás eredményeként levezették a „város vizeit”, új építkezéseknél megtiltották a náddal, zsuppal történő tetőfedést, a házak közötti „üreges” elhagyását, előírták a háztulajdonosok számára a kőből vagy téglából történő járdakészítést.

¹⁰⁵ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Közigazgatási iratok. 2404/1888. A kérvényen nem szerepel az örökösök neve, az aláíró: „Rosenberg örökösei megbízásából Danneberg Jakab”. Zalai Közlöny 1888. január 4. 2.

¹⁰⁶ DÖME 1871. 14.

¹⁰⁷ Zala-Somogyi Közlöny 1867. október 19.1.

¹⁰⁸ A nagy-kanizsai város Építészeti rendszabályai. 1867. február 7. TGYM Tört. dok. tár 72.403.1.

Az utak „járható karban tartását” azonban nem tudták megoldani. Száraz időben a por-, esőzéskor a sártenger nehezítette a közlekedést. Az utakat először murai kavicssal szórták fel, de ez nem segített. Feneketlen sár borította a főteret is, néhány napos esőzés egyetlen nagy pocsolyává változtatta a teret. Gyakran megesett, hogy „a nagy sár miatt nem tartathatót héti vásár” – írta az időszakról a lokálpatrióta Halis István.¹⁰⁹ Az 1860-as évek helyi hírlapi cikkei rendszeresen szóvá tették az utak tarthatatlan állapotát. „Sikamlós jéggé fagyott utainkra, melyen aggok, ifjak, gyermekek alig képesek magokat fönntartani, a legkisebb figyelem sem fordítatik... Jelenleg pedig, hogy a fagy felengedett, városunk en mini a tur Velence, csak az a különbség e kettő közt, hogy azok utczái víz, emezéi pedig egy sártenger” – írták 1864 decemberében.¹¹⁰ A főtéren átvonuló, ill. közvetlen szomszédságában húzódó utakról a következők olvashatók 1870-ben: „Néhány évvel ezelőtt az úgy nevezett nagy német utcában (Király u.) őszkor és tavaszkor oly sár volt, hogy egyszer egy év alatt kilencz ló süllyedt föld alá és meg is döglött. A nagy gabona piacz melletti országúton is feneketlen sár miatt szekerek süllyedtek meg, még ma is megtörténik, hogy télen bele fagnak.”¹¹¹

A „százados baj orvoslására” elhatározták, hogy hasznosítva a város téglagyárait, kongótéglával rakják ki az utakat, tereket. Az elsőként, a vasúti pályaudvarra vivő Kapronczai utcai klinkerút elkészülte után, 1872 februárjában elrendelte a képviselőtestület az út folytatásaként a „főpiacz keleti oldalán a bécsi utcai Rosenstock-féle házig” terjedő szakasz téglázását. Az út „minél előbbi” kiépítését a városrészben lakók kérvényezték, mellyel az építési bizottmány is egyetértett, mivel „e vonal két oldalán a legtöbb raktárak vannak, a melyekből a vaspályahozói fuvarozás következtében a vámjövedelem legnagyobb része fizettetik.”¹¹²

Az 1867. évi építési rendszabály előírta a háztulajdonosoknak a járdakészítést, s azok „jókarban” tartását is, melyhez „termesztményi áron” biztosították a klinkertéglát. Ennek ellenére évtizedeken keresztül visszatérő témája volt a városi építési bizottsági üléseknek és képviselői beadványoknak a járdák elhanyagolt, a „közegészség, illetőleg a testi

¹⁰⁹ HALIS 1893. 74.

¹¹⁰ Zala-Somogyi Közlöny 1864. december 20. 5.

¹¹¹ Zala-Somogyi Közlöny 1870. augusztus 6. 2.

¹¹² ZML Nagykanizsa Város Képviselőtestületének iratai. Az építési bizottmány jelentése a Képviselőtestületnek, 1872. február 5. 137/ 1872.

biztonságra veszélyes” állapota többek között a főtér keleti oldalán, s a járdák mentén, a „vízvezető melenczékben” a szemét és iszap lerakódása.¹¹³ A főtéri főárokából áradó „átható bűz” megszüntetését, s a házak udvarában még az 1880-as években is meglévő póce- és szemétgödrök eltávolítását is több beadványban sürgették a képviselők, a városlakók.¹¹⁴ Több panasz érkezett az 1870-es évek elején a városi tanácshoz, hogy a háztulajdonosok, kereskedők ládáikkal, ölfával, sokszor szeméttel torlaszolják el az utcákat, s a főtéren átmenő állami utat. Sok gondot jelentett az utakon felhalmozódott sár, s a hónapokon keresztül a főutca mentén „halomban heverő” „sárdombok” is.¹¹⁵

1872-ben a képviselőtestület határozott a keleti oldalon futó klinkerút bécsi utcai folytatásáról s a „gabonapiac és két mellékútja” következő évben történő kiépítéséről is. A főtéri munkálatok azonban – Hencz Antal építészet vezetésével – csak 1879-ben fejeződtek be. „A főtér városunk díszére valahára ki lett klinkerezve, igaz, hogy a szépítés, javítás és befásítás tekintetében az előjárásnak még sok tennivalója van, de reméljük, hogy ezen teendők néhány év alatt teljesíttetni fognak.” – írta a Zalai Közlöny újságírója 1879 szeptemberében.¹¹⁶

A tér déli oldalán átvonuló út állami kezelésben volt, ezért a városi tanács 1872-ben kérvényben kérte a közlekedési minisztériumot ennek burkolására. Hosszan elhúzódó tárgyalások után végül 1883-ban készült el a Fő út – Király utca klinkerezése.¹¹⁷

Az utak burkolása, klinkertéglával történő kirakása az 1870-es évek legnagyobb szabású, a városiasodás szempontjából valóban döntő fontosságú vállalkozása volt.

¹¹³ ZML. Nagykanizsa Város Képviselőtestületének iratai. Építészeti Bizottság ülése 1881. augusztus 18., 1881. szeptember 18., Vágner Károly v. kapitány jelentése a vizesárkok állapotáról, 1870. június 20. 52/1870.

¹¹⁴ ZML. Nagykanizsa Város Képviselőtestületének iratai. Építészeti Bizottság ülése 1881. szeptember 18., ZML Baboss László ügyvéd, közegészségügyi bizottsági tag kérvénye a Városi Tanácshoz, 1884. október 21. 6969/1884., Zala-Somogyi Közlöny 1869. április 3. 3., június 5. 3.

¹¹⁵ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Felhívás a Nagykanizsán keresztül vonuló állami út megtisztítására. 43/ 1871., Zalai Közlöny 1874. március 1.2.

¹¹⁶ ZML Nagykanizsa Város Képviselőtestületének iratai. Képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve, 1872. február 8., Zalai Közlöny 1879. szeptember 28.3.

¹¹⁷ ZML Nagykanizsa Város Képviselőtestületének iratai. Képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve, 1872. július 25., BARBARITS 1929. 114.

1872-ben tárgyalásokat kezdtek az utcai világítás modernizálásáról is. Kanizsa utcáit 1821-ben világították ki először, mikor a Piac téren 34 kereskedő a saját költségén lámpákkal ellátott éjjeliőröket fogadott. Az 1839-ben megalakult Lámpa- Egyesület 35 állandó lámpát állított fel a fontosabb középületek és üzletek előtt. Az első néhány lámpást Tribel szombathelyi bádogos, majd a többit Jack Frigyes kanizsai iparos készítette. Az első olajszállító Strasser Lázár volt, ki egy lámpást a piactéren álló háza előtt saját költségén készíttetett el. 1840-ben ezen kívül még 4 lámpa világított a téren, ill. egy a tér sarkán, a Chinorany-ház előtt, s még két lámpát rendeltek a Zöldfa vendéglő elé. Az egyesület a „mutakozó részvétlenség és számos városi lakosoknak kárhozatos fukarkodása” miatt 1850-ben végül megszűnt. 1868-tól vállalkozóra bízták az utcai világítást, ekkor 85 lámpa világított már.¹¹⁸ 1871-72-ben új világítási módról kezdett tárgyalásokat a városvezetés, több vállalkozó a gázvilágításra tett ajánlatot. A képviselőtestület 1872 áprilisában elvi döntést hozott a „gázvilágítás behozatala” mellett, a városi tanácsot megbízták, hogy az ügyet „behatólag” tanulmányozza, más városok tapasztalatait vizsgálja meg.¹¹⁹ 1876-ban légszesz világítási ajánlattal jelentkezett egy manchesteri cég, de döntés az új világítás bevezetéséről ekkor még nem született.¹²⁰

A tér külső képe fokozatosan megváltozott. Egyre nagyobb volt az igény az utcák tisztántartására is, 1874-ben e célra Badenben öntözőkocsit vásárolt a város. Öntöző kutakat állítottak fel: elsőként 1875-ben a vásártéren és a Magyar utcában. Az öntözőkocsik állomása a főterre került. A szépítő törekvések jeleként fasorokat ültettek az új klinkerutak mellé. 1875-ben már a főteret is fasor szegélyezte, a piactéren 98 gesztenyefa csemete díszlett. Az utcai ültetvények ápolására városi kertészt fogadtak fel 1875-től.¹²¹

¹¹⁸ Zalai Közlöny 1887. október 15. 2., október 22.2., BARBARITS 1929. 160.

¹¹⁹ ZML Nagykanizsa Város Képviselőtestületének iratai. 1872. ápr. 29-i ülés jegyzőkönyve. 36. sz. végzés

¹²⁰ BARBARITS 1929. 116.

¹²¹ Zalai Közlöny 1875. szeptember 22. 2., KUNICS 2008. 84-85., BARBARITS 1929. 116.

Hetivásári jelenet

Üdvözlét Nagykanizsáról.

Hermann Seibt, Meissen. 3515Z.

Alt & Böhm, Nagy-Kanizsa.

Hetivásári jelenet a századforduló idején. Háttérben a Zöldfakertben 1873-ban elkészült börtön épület, tőle balra a posta és távirtda épülete és az ú. n. megyei ház (a katonai kórház) látszik. (Képeslap, Thúry György Múzeum)

Hetivásárok és nagyvásárok alkalmával az árusok és a vásárlók előzönlötték a teret s a teljes belvárost. Egy-egy vásárra több száz, az őszi hónapokban több ezer kocsi is érkezett. Az 1870-es években a nyüzsgő, zsúfolt piac is megváltozott. Tersanczky József orvos, városi képviselő a helyi lap hasábjain, majd a képviselőtestületi ülésen is a piackérdés rendezését sürgette. „Piacunk szűk, a túltelepedés miatt rendetlen, a piaci szigorú rendőrszabály hiánya miatt piszkos, tehát egészség és életbiztonság elleni.” – írta a Zala-Somogyi Közlönyben 1870-ben.¹²² Belus József polgármestersége idején, 1872 júliusában, „miután a piac rendezése elodázhatlan szükséges”, Tersanczky javaslatára végre megszületett a városi rendelet.¹²³ Az árusokat letiltották a járdákról, a kereskedőknek hetivásárok alkalmával csak a gyalogjárón kívül szabadott 1-1 árulását elhelyezniük,

¹²² Zala-Somogyi Közlöny 1870. augusztus 6. 2.

¹²³ ZML Nagykanizsa Város Képviselőtestületének iratai. 1872. június 6-i és július 25-i ülés jegyzőkönyve. 57/1872 sz. végzés

délután 2 óra után tilos volt az árusítás. Pontosan szabályozták a különböző áruk vásárának helyét a belvárosban. A főtéren, eredeti helyén hagyták a gabonapiacot, a tér déli oldalán és a Fő úton a „Brunner-féle kávéháztól fölfelé” (Főtér 2.) üthették fel sátraikat a mézes bábosok, kefekötők, kötelesek, fésűsök és bádogosok. „A zöldség piacz, úgy a baromfi, marha-, birka-, borjú-, disznóhús és halárulók, úgy szintén a kenyér árulók a nagypiaczból kihalásandó 15 öl szélességű területen helyeztetnek el.” – írta elő a rendelet 3. pontja.

Ugyanezen a képviselőtestületi ülésen rendelték el Eperjesy Sándor képviselő (a Délzalai Takarékpénztár elnöke) indítványára a „kellő rend” és a könnyebb tájékozódás érdekében a házak „újbolí s utcánként újra kezdődő” számozását, egységes számtáblák elhelyezését a házakon.¹²⁴ (Az épületeket korábban folyamatosan sorszámolták, a keleti oldal házait pl. 796-802, a déli oldalt 514-518. sorszámmal jelölték.)

Belus József polgármester városrendezési intézkedései közé tartozott, hogy 1873-ban a terek, utcák az addigi köznapi elnevezéseik helyett új neveket kaptak. Az 1873. október 21-én kiadott városi rendelet szerint néhányat az ott álló középületről neveztek el, többségük azonban a magyar történelem kiemelkedő személyiségeiről nyerte elnevezését (mint pl. a Deák, Eötvös, Széchenyi tér, Zrínyi, Petőfi, Csengery, Kazinczy utca stb.). Az addig használatos régi elnevezés helyett a „gabona piacz és magyar utca előrésze” hivatalosan is a Főtér nevet kapta.¹²⁵ A rendelet ugyan a Magyar utca elejét is a térhez sorolja, ennek ellenére az északi oldal több háza Magyar utcai házszámot kapott, így pl. a Blau konyakgyár (később Erzsébet tér 12.) Magyar utca 8. számmal szerepelt az 1880-90-es évek irataiban is.

A tér elnevezésének változása jól mutatja a város életében betöltött funkciójának változásait is. Kialakulásakor a 18. század elején központi fekvése (utak találkozási pontja) s tágassága volt a döntő. Az 1870-80-as évekre azonban már nem egyszerűen egy „tér”, amely helyt adott a heti piacoknak s a híres országos vásároknak, nem csak a város legforgalmasabb piactere, hanem a város gazdasági és hivatali életének központi helye, „fő tere”. A téren álló hivatali épületekben (adó-, illetékhatóság, törvényszék,

¹²⁴ ZML Nagykanizsa Város Képviselőtestületének iratai. 1872. június 6-i és július 25-i ülés jegyzőkönyve.

66/ 1872. sz. végzés

¹²⁵ „Nagy-Kanizsa város utcáinak régi és új elnevezése” című rendelet. 1873. október 21. A rendeletet közli: Zala-Somogyi Közlöny 1873. október 26. 1.

posta, táviráda) s a közvetlen szomszédságában álló Városházán intézhették a városlakók hivatalos ügyeket, a heti piacok, a vásárok és a téren körben elhelyezkedő üzletek nem csak a városlakóknak, hanem a környékbelieknek, a vásárlátogatóknak és a viszonteladóknak is minden igényt kielégítő bevásárlási lehetőséget nyújtottak. A vásárokra idesereglett több ezer ember és az utazók szállását, ellátását a téren sorra nyíló szállodák, vendéglők, kávéházak biztosították.

A tér keleti oldala a 20. század elején. Jobbról balra haladva: az első az Ebenspanger-ház, mellette az ú. n. Szerb-ház, majd az Arany Szarvas Szálló egy- és kétemeletes épülete következik. Bal oldalon a Csoportházakhoz tartozó földszintes és egyemeletes ház látszik, mögöttük, a háttérben középen a Kaiser-ház.

(Képeslap, dr. Szombath Tibor magángyűjteménye)

Az 1870-80-as évektől a térrel kapcsolatos városrendezési intézkedések, szépítő törekvések is jól mutatják a városvezetésnek azt a célját, hogy a tér néhány évtized alatt valóban a város díszterévé váljék. Már 1870-ben felmerült a tér északi részén elhelyezkedő ú. n. Csoportházak (az uradalom által épített egykori sótishti lakások) „kisajátításának” és bontásának terve. Szerettek volna teret nyerni a piac számára, zsúfoltságán enyhíteni, s az így felszabaduló térség – „a közóhajnak megfelelően” – a tervbe vett

köszínháznak is telket biztosított volna. Egy évvel később felvetődött, hogy a Zöldfakertben lehetne felépíteni, ha sikerül az államtól a telket megszerezni.¹²⁶ Mindenképp a Főtéren szerettek volna megoldást találni a színház elhelyezésére, a tervezés azonban évtizedekig elhúzódott. A Zalai Közlönyben 1882 márciusában megjelent hosszú cikk szerzője lokálpatrióta túlzással „Kis Bécsként”, „Magyarország egyik legjelentékenyebb városaként” ír Nagykanizsáról, s ezért szükséges szerinte, hogy a „nevéhez, híréhez és állásához méltó színház épületet kapjon” mielőbb.¹²⁷ A színházterv azonban még ekkor is csak „remek eszme” maradt.

Az 1880-as évekig engedélyezték a Főtéren az ú. n. látványossági bódék felállítását. 1887 tavaszán itt mutatkozott be az „Európa fővárosaiban legnagyobb elismerésben részesített”, Párizsból érkezett panoptikum is.¹²⁸ Az 1880-as évek végén – ahogy Szakonyi József rendőrkapitány jelentésében olvasható – a vásári napokon „a helybeli iparosok és kiskereskedők árucikkjeik és a vidékről beözönlő termelők eladásra hozott terményeik és fogataik által” a közterek „teljesen elfoglaltatnak”. Ezért a Főtér helyett a látványos bódék, „muzeum, panoráma, állatsereglet, körhinta vagy lovarda” felállítására a város tulajdonába jutott katonai kórház mögötti térséget jelölték ki.¹²⁹ A Főtér használatával kapcsolatos szigorodó szabályozást mutatja, hogy amikor 1899-ben Bogyay Elek fényképész – a korábbi évhez hasonlóan – a tér északi részén egy fényképész sátor felállítására kért engedélyt, a rendőrkapitányi hivatal – arra való hivatkozással, hogy a terület csak a piac céljaira használható – megtagadta kiadását. Bogyay pótkérvényében hiába hivatkozott arra, hogy műterme iránt a közönség „nagy érdeklődéssel viseltetett”, s az sem a közlekedést, sem a piaci forgalmat nem akadályozza, inkább „a város főterének díszére szolgál”. A fényképész a mérnöki hivatal vizsgálatát kérte, véleménye szerint „az ország minden városában a köztereken állítatnak fel az ilyen sátrak”, s a műterem „nem a látványos, kirívó dolgoknak és zajos mulatságoknak tanyája”. A piacnak azon a részén egymást érték a zsidó sátrak, nem érti, miért tiltották el az „épp neki való helytől”. A tér piac funkciójára hivatkozik: a

¹²⁶ Zala-Somogyi Közlöny 1870. augusztus 6. 2., 1871. február 25. 2.

¹²⁷ Zalai Közlöny 1882. március 26. 1-2.

¹²⁸ Zala 1887. április 10. 4.

¹²⁹ ZML Nagykanizsa Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok 10331/1889.

Főtér szerinte „nem valamely olyan sétány vagy díszter, mely minden más hétköznapi esemény vagy jelenség kizárását követelné.”¹³⁰

A 19. század utolsó harmadában jelentős változások következtek be a város életében. A nehéz pénzügyi helyzet ellenére kölcsönöket vett fel a város középületek építésére és bővítésére. 1872-73-ban elkészült az új városháza, a következő évtizedekben új kórházat, iskolaépületeket, a Sugár úton két laktanyaépületet adtak át. Jelentősen fellendültek a magánépítkezések is, a lakosság szám növekedését messze meghaladó mértékben nőtt a lakóházak száma.¹³¹ A városrendezési és szépítő törekvésekkel párhuzamosan jelentős fejlődés következett be a Főtéren is. Ebben az időszakban alakult ki nagyrészt új arculata, ekkor épült ki ma is látható nagy része. Nem egyszerűen új középületek, lakóházak magasodtak a téren, a térfalak a romantika, majd az eklektika jegyében születtek újjá.

A keleti oldalon álló, főként földszintes házak helyén új házsor épült ki. A korábbi „postaház” és a görögkeleti templom között 1867-ben Ebenspanger Manó termény- és bőrkereskedő építkezett. (Később Erzsébet tér 21.) Szépvonalú romantikus lakóháza kökeretes kapuja felett két konzolos, romantikus vasráccsal díszített erkély látható. Halála után a házat 1875-ben felesége, majd (1886-ban) gyermekeik, Lipót, Leó és Fáni örökölte, de Lipót még abban az évben megvásárolta testvéreitől.¹³² Az épület emeletét a család városi lakásaként használták, a földszinten tovább működött az 1834-ben alapított híres bőr-, bor- és terménykereskedő cég, melyet Ebenspanger Lipót és Leó vezetett. Ebenspanger Lipót kir. kereskedelmi tanácsos, újnépi nagybirtokos volt, birtokán mintagazdaságot vezetett, fa- és állattenyésztéssel foglalkozott a cégvezetés mellett. Ismert közéleti ember, mint Zala megye 3. legtöbb adót fizető virilistája tagja volt a megyei bizottságnak, városi képviselő, a Nagykanizsai Kereskedők Társulatának, a Kaszinónak évtizedeken keresztül elnöke, több bank másodelnöke, igazgatósági tagja. 1904-ben újnépi előnévvel magyar nemességet nyert az uralkodótól.¹³³ Elek Lipót (az Ebenspanger nevet 1899-ben Elekre módosította) 1913-ban bekövetkezett halála után fiai, újnépi Elek Ernő és Géza örökölte a házat. A családi kereskedőcég mellett az épületben működött a Danneberg és Weisz-féle gabonakereskedés, a Hirschler és Lustgarten

¹³⁰ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok II. 1899: 5590.

¹³¹ KUNICS 2008. 86-96.

¹³² ZML 256. sz. telekjegyzőkönyv, Zalai Közlöny 1875. december 16.2.

¹³³ HALIS-HOFFMANN 1896. 262., Zalai Közlöny 1904. október 15. 2.

nürnbergi rövidáru kereskedés, s 1911-ig Kaufmann Mór férfiszabó üzlete s „dúsan felszerelt” szövet raktára.¹³⁴ 1883-ban a földszinten nyílt meg a város harmadik, a „Meváltóhoz” címzett patikája Király Ferenc vezetésével. A következő évben Mándák Gyula gyógyszerész vette át, a századforduló idején Reik Gyula vezette először „Meváltó”, majd 1911-ben már „Salvator” néven.¹³⁵

A szomszédos, udvari részen álló szerb templom elé az egyházközség 1852-53-ban emelt először egy térre néző, vert falú – a kataszteri térkép szerint földszintes – lakóházat, melyet a következő év elején bérbe is adtak (Fő tér 20.). Az épületet 1856-ban kibővítették egy újabb szobával. Az összesen 32 főből álló görögkeleti szerb közösség 1870-ben a Nagykanizsai Takarékpénztártól felvett kölcsönből a ház mellé az udvarban egy ú. n. „Damensalon”-t épített.¹³⁶ Ezzel együtt az egész házat felújították, átalakították, így jött létre a ma is látható épület. Az emeleti bérlakások mellett a földszinti helyiségeket üzleteknek, irodáknak adták ki. Már az 1860-as években kávéház működött a földszinten, a tér déli oldaláról, a Blauházból ide költözött Kohn-féle kávéház. Az újsághíradásokból tudjuk, hogy már ekkor is volt egy hölgy-terme (Damen Salon), ahol a kanizsai kereskedők gyűltek össze rendszeresen.¹³⁷ A kávéház az 1870-es években is tovább működött. Szomszédságában építette fel 1875-ben Knortzer Frigyes új Arany Szarvas Szállodáját, s 1879-ben vállalkozása bővítésére több évre kibérelte a szerb házat is a kávéházzal együtt.¹³⁸ Knortzer kávézója helyén 1887-ben Killer Henrik rövidáru üzletet nyitott, de 1894-ben újra vendéglátóhely nyílt az üzlethelyiségben, a Blau-házból ide költöztetett Hein Mihály kávéháza.¹³⁹

Knortzer Frigyes szállodás azonnal panasszal fordult az Alispáni Hivatalhoz, hogy a vállalkozása számára „sérelmes és káros” tanácsi engedélyt a kávéházi üzletre vonják vissza Hein Mihálytól, s az ő

¹³⁴ FÜREDI 1907. 74., 103., 105., FÜREDI 1911. 62., 73., Zalai Közlöny 1907. február 2. 6., Zala 1911. szeptember 17.

¹³⁵ Zalai Közlöny 1883. május 20. 2., 1883. december 16. 4., 1884. október 23. 4., 1886. szeptember 25. 3.

¹³⁶ BOGDANOVIC 1997. 30., 42., 45.

¹³⁷ Zala-Somogyi Közlöny 1864. július 10. 4., 1866. május 1. 2.

¹³⁸ Zalai Közlöny 1879. május 22. 3.

¹³⁹ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1899.II. 2102. Zalai Közlöny 1887. december 10. 5., Zala 1894. április 11. 4.

kávéházától „kellő távolságban” jelöljenek ki számára helyiséget.¹⁴⁰ A fellebbezést (Knorter kifogását) elutasították, Hein tovább működtethette a kávézót 1898-ban bekövetkezett haláláig. Az utolsó évben súlyos betegsége hátráltatta az üzlet vezetésében, halálakor a család szorult anyagi helyzetbe került. 1898 októberében elárverezték lakásuk bútorait s a kávéház berendezését és készleteit is.

A fennmaradt árverési jegyzőkönyvből s az ekkor készült lajstromból ismerjük a két üzlethelyiség berendezését, eszközeit, készletét. A felsorolt tárgyak egy igazi „békebeli” kávéház hangulatát idézik fel. Az egyik helyiség fehér márványlapos kerek és fali asztalokkal, nádszékekkel volt berendezve; „márvány platnival és tükörrel” ellátott „cassa”, 2 arany keretes fali óra, 6 arany keretes fali tükör, 52 nikkell fogas, újságtartó állvány, szivartartó, „credenz”, s egy biliárdasztal egészítette ki; a másik helyiségben fekete-barna márvány asztalok, fekete nádszékek s egy „egyszerű” biliárdasztal állt 2 nagy tükörállvánnyal, 63 aranyozott fogassal. A helyiségeket kétágú aranyozott luszterlámpák világították meg. A kerthelyiségben 19 márványlapos és fehér festett fa asztallal és kerti fa székekkel várták a vendégeket.

Hein Mihály halála után egy hosszú évekig elhúzódó jogvita keletkezett özvegye és hajdani barátai, üzlettársai között. Hein Mihályné özvegyi jogon szerette volna tovább folytatni a kávéházi ipart, ezt kérvényezte is, de egy tévedés miatt az engedélyt már Szeitl Jánosnak adták meg, aki „Otthon” elnevezéssel 1899 augusztusában meg is nyitotta üzletét. Az 1888. június 22-én jóváhagyott, „A fogadó, vendéglő, étkezde, kávéház és kávémérés iparokról” szóló városi szabályrendelet szigorúan meghatározta, hogy Nagykanizsa város területén „kávéház nyithatásra” csak 4 engedély adható ki. A kereskedelemügyi miniszter, majd a városi tanács végül elismerte az özvegy igazát, de mivel a rendeletben meghatározott számú engedélyt már kiadták, neki nem tudták megadni az iparjogot.¹⁴¹ Végül – a Hein- vita miatt – módosítani kellett a városi szabályrendeletet, 1904-től öt kávéház nyitását

¹⁴⁰ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1894: 7076.

¹⁴¹ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1899. II. 2102. Az irathoz csatolva: Az 1884. évi XVII. t.- cz. rendelkezése alapján készült Szabályrendelet a fogadó, vendéglő, étkezde, kávéház és kávémérés iparokról. Jóváhagyva 1888. június 22-én.

engedélyezték.¹⁴² A hat évig elhúzódó pereskedés jól mutatja, milyen értéket jelentett abban az időben egy kávéházi iparüzési engedély.

A 20. század elején Steiner József Fiume kávéháza működött itt, mellette a Kerületi Betegsegélyző Pénztár helyisége.¹⁴³ 1907-ben a kávéházban nyitották meg a város első (rövid életű) moziját, az Apolló Mozgóképszínházat. Majd 1908 januárjában a kávéház felett, az Ifjúságképző Egylet helyiségének nagytermében Kálmán Pál újságíró (a Zalai Közlöny szerkesztője) vállalkozásában nyílt meg a „pazar gazdagsággal berendezett” Uranus mozi, mely 1912-ig működött itt. 1909-ben az egylet helyiségeit a Társaskörből kivált 72 katonatiszt vette bérbe, hogy tisztai étkezdét és kaszinót rendezzen be.¹⁴⁴ 1911-ben már Berger István ajánlja az épületben Udvari kávéházat.¹⁴⁵

A szerb ház és templom északi szomszédságában az 1860-as években az egyemeletes Vízlendvay- ház (Erzsébet tér 19.) állt. 1864 nyarán itt rendezték be Auerbach és Kozmata aradi fényképészek műtermüket („üvegtermöket”).¹⁴⁶ A ház mellett (északra) – a kataszteri térkép szerint – egy hatalmas, szinte beépítetlen telek volt, melynek jobb oldalán állt csak egy keskenyebb (valószínűleg végoromfalas) földszintes épület. Helyén Knortzer Frigyes vendéglős építette fel 1875 tavaszán – már többször említett – kétemeletes épületét, melyben a vidék akkori egyik legmodernebb szállodáját nyitotta meg (Erzsébet tér 18.)¹⁴⁷ Megépülésével a két ház sorsa összefonódott: az új kétemeletes épületben működött a 32 szobás szálloda, földszintjén kávéházzal, s a Szerb ház bérlete után, valószínűleg az 1880-as évek végétől a hajdani Vízlendvay- házban rendezték be a szálló éttermét. A korábbi helyéről, a Fő tér 4. szám alól átköltöztetett szállodát 1875. szeptember 30-án, elegáns berendezésű, díszes nagytermét a Kanizsai Dalárda hangversenyével 1876. január 13-án nyitották meg. A hírlapírók „Knorzer úr szállodájának” „roppant költséggel előállított berendezését” és a „csinnal díszített helyiségeket” dicsérték, „kis Hungária”-ként emlegették. A cikkből úgy tűnt, mintha a vállalkozás az új helyen új néven folytatta volna

¹⁴² Szabályrendelet a fogadó, vendéglő, étkezde, kávéház és kávémérés iparokról. 1904. szeptember 5. In. FÜREDI 1907. 194-198.

¹⁴³ FÜREDI 1907. 27., 85.

¹⁴⁴ Zala 1908. január 21. 2-3., február 3. 1, 3., Zalai Közlöny 1912. május 26. 3., 1909. február 17.1.

¹⁴⁵ FÜREDI 1911. 35., Zala 1912. október 17. 6.

¹⁴⁶ Zala-Somogyi Közlöny 1864. július 10. 3-4.

¹⁴⁷ Zalai Közlöny 1875. április 4. 3.

tevékenységét, ugyanakkor az „Utazók névsorának” közlésekor ismét „Szarvashoz címzett” szállodaként szerepel. Valószínűleg a néhány évvel korábban, 1871-ben Budapesten, a Duna-parton megnyílt Hungária luxusszállodához hasonlították a Nagykanizsán megnyílt szálló fényűzését. Knortzer Frigyes szállodája az új helyén is Arany Szarvasként vált ismertté.¹⁴⁸ Falai között főhercegek, miniszterek, előkelő külföldi vendégek szálltak meg, többségük Bécsből, Grazból, sokan Frankfurtról, Lipcséből, Prágából, Pozsonyból, Brünnből, Zágrárból, Triesztből érkeztek.¹⁴⁹

A szálloda maradt díszítésű kis üveg cégérhordóját – mely egykor a kirakatban állt – ma a Thúry György Múzeum őrzi.

1880 decemberében egy újonnan berendezett „Hölgytermet” nyitottak meg a „régiben Damen-Salon” helyén. Mikor a városban mindenütt petróleumlámpák égtek még, a szállót 1885. Szilveszter napjától „villamos fényvel” világították ki.¹⁵⁰ Dísztermében rendezték – a Zöldfa szálló bezárása után – a megyebálokat, színházi előadásokat; de zsúfolásig megtelt a terem a város szülöttje, Braga (Práger) Hermina a bécsi császári opera énekesnője és Grünfeld Alfréd hírneves zongoraművész közös hangversenyén és Grünfeld önálló koncertjein is az 1870-80-as években.¹⁵¹ A nagyteremben tartotta meg pl. „nagy érdekű” előadását – a Kereskedelmi Ifjak Önképző Köre meghívására – a világhírű orientalista, Vámbéry Ármin egyetemi tanár a „moszlim kereskedelemről”, Törökország, Perzsia és Közép-Ázsia életéről, melynek szövegét később a helyi lap is közölte.¹⁵²

Az 1870-es évek kereskedelmi életének kiemelkedő eseményei voltak az 1876-79 között a Szarvas Szálló nagytermében megrendezésre kerülő gabona- és borvásárok. A Zala Megyei Gazdasági Egyesület kezdeményezésére létrejött kiállításon a Kanizsa környéki termelőknél és kereskedőknél kívül szép számmal jelentek meg budapesti, s osztrák, német, olasz, svájci, horvát és cseh érdeklődők. Az első vásáron 761 vagon gabona kelt el, 43 termelő 706 bormintát állított ki. A kiállításokat minden évben a

¹⁴⁸ Zalai Közlöny 1875. október 10. 3., október 24. 4., 1876. január 16. 2-3. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Kocsis Katalinnak, aki a budapesti Hotel Hungáriával kapcsolatot adatra felhívta a figyelmemet.

¹⁴⁹ Zalai Közlöny 1876. január 30. 2., 1877. február 4. 3., február 11. 3.

¹⁵⁰ Zalai Közlöny 1880. december 23. 2., 1885. december 26. 2.

¹⁵¹ Zalai Közlöny 1879. szeptember 21. 3., szeptember 25. 2., október 2. 3, 1882. október 5. 3.

¹⁵² Zalai Közlöny 1879. augusztus 28. 2., szeptember 4. 3., szeptember 28. 1., október 2. 1.

Szarvasban rendezett 100-160 terítékes bankettel zárták, mely „dicséretére vált Knortzer Frigyes szállodatulajdonos és vendéglős úrnak”. A Gazdasági Egyesület megpróbálta feléleszteni a vásárokat, 1887. október 1-2-án ismét gazdasági kiállítást szerveztek a Szarvas nagytermében, de ez már nem volt olyan látogatott.¹⁵³

A szálló fogadta a város hivatalos vendégeit is. Mikor 1887-ben Ferenc József császár az őszi katonai hadgyakorlatra Csáktornyára utazott, a város előljárói „hódolati tisztelgésen” jelentek meg az udvari vonaton a vasútállomáson. Az uralkodó ugyan a várost „legmagasabb megjelenésével nem szerencsételtette”, de a környező megyék főispánok vezette küldöttségeit – elégséges csáktornyai szálló hiányában – a nagykanizsai szállodákban helyezték el. A Fő úti Korona 16, a Főtéri Oroszlán 32, s a Szarvas 18 előkelő vendégről gondoskodott.¹⁵⁴

A szálloda nevével azonban nem csak az idegenforgalmi hírekben, s rendezvényekkel kapcsolatosan találkozhatunk, a városi rendőrkapitány és dr. Pick Albert városi orvos több beszámolójában is feltűnik. Olyan helyként említik (a Korona szállóval együtt), ahol a vendégek és a „jó módú kanizsai fiatal emberek” is „házileányokkal” találkozhatnak. A Szarvasban – az 1889. év eleji jelentések szerint – „szigorú ellenőrzés” mellett „Sebők Matild és Benczekovics Anna helybeli nők szoktak kéjelegni”.¹⁵⁵

1890-től Matejka Ede vezette a szállodát, aki az étteremhez kapcsolódva már tekézővel ellátott kerthelyiséget is üzemeltetett a 19. számú egyemeletes épületben.¹⁵⁶ Az 1890-es években a szálloda bérlője Hlatkó János volt, fennmaradt díszes számlája szerint a kétemeletes szálló épületben működtette a kávéházat, az egyemeletes épületben pedig az étterem mellett egy „sörcsarnokot”.¹⁵⁷ Ugyanitt, a régi Vízrendvay-féle házban 1893-ban az udvari részen addig táncteremként használt nagytermet – Sallér Lajos tervei alapján – kávéházzá alakította át, az utcára nyíló helyiséget olvasó szobává, s

¹⁵³Zalai Közlöny 1876. augusztus 20. 2., augusztus 24. 1-2., augusztus 27. 1-2., 1877. augusztus 23. 3., augusztus 26. 1-2., augusztus 30. 3., 1878. augusztus 29. 2., szeptember 5. 1., 1879. szeptember 7. 2., szeptember 14. 1., BARBARITS 1929. 295-296., Zala 1887. október 2. 1-2., október 16. 2.

¹⁵⁴ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1887/6879.

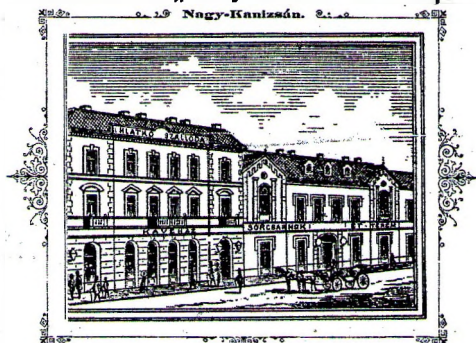
¹⁵⁵ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1889: 945.

¹⁵⁶Zalai Közlöny 1890. március 29., április 19. 3.

¹⁵⁷Az Arany Szarvas Szálló számlája, 1893. február 8-án kiállítva. TGYM Tört. dok. tár 89. 83.

az épület előtt egy „pompa-sátort” állított fel.¹⁵⁸ Az épület földszintjét a kávéház mellett kereskedőknek adták bérbe, a század elején a Weiszfeld és Fischer-féle rőföskereskedés, majd Fried és Morgenstern utóda divat- és szövet áruháza „Az arany csillaghoz” működött itt.¹⁵⁹

Hlatkó János „Arany Szarvas” szállodája

Nagy-Kanizsa,

SZÁMLA RECHNUNG

		számla	szám	számla	szám
		szám	szám	szám	szám
Szoba két ágygyal	Zimmer mit zwei Betten				
Szoba egy ágygyal	Zimmer mit einem Bett				
Külön ág	Eztrabett				
Nappali szoba	Tages-Zimmer				
Gyertya	Kerzen				
Fűtés	Heizung				
Kávéházi italok	Kaffeehaus-Getränke				
Kétek és italok	Speisen u. Getränke				
Kész ruhák	Baare Auslagen				
Ruhatisztítás	Kleiderputzen				
Fuvar	Bahnfuhr				
Kölni luca	Extravaganz				
Labáló-számla	Stallgebühren				
Száma	Hon				
Számla	Stroh				
Zab	Hafer				
	Összesen	Zusammen			

Kezeltetés DALLASZOMAI KÖRPER SZÖVEGÉREI DOKKOR LÉVŐKÉI
Ervénytelen Nachzahlung ditta dicitur ad nich galagen ni lassen.

Tisztelettel
Hlatkó János.

1893. MÁJUS 1. É. - HATVANYHÁZ VÁROS TÁNÁCSA

*Az Arany Szarvas Szálloda számlája az 1890-es évekből
(Thüry György Múzeum)*

¹⁵⁸ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1893/2134.

¹⁵⁹ FÜREDI 1907. 105., 109., FÜREDI 1911. 48.

Hlatkó saját három fogatán szállította a városban a vendégeit. A többi – fogatai után díjat fizető – bérkocsi tulajdonos ezt nem nézte jó szemmel, 1892-ben több nagy város (Budapest, Szeged, Kassa, Pozsony, Debrecen stb.) példájára hivatkozva szigorú szabályozást sürgettek, azt kérték a rendőrkapitányi hivataltól, ne engedjék a szállodatulajdonosoknak, hogy számozott bérkocsikat tartsanak, s azokat fuvarozásra használják, vendégeik szállítására csak omnibuszokat üzemeltethessenek. Így Hlatkó is kénytelen volt a bérkocsi iparról szóló városi szabályrendelet előírása szerint 3 kocsijára iparendeléyt szerezni.¹⁶⁰

1900-ban, Knortzer Frigyes halála után 17 örököse közül Knortzer Paula, férjével, Tinagl Lajossal együtt megvette az örököstársaktól a szállodát, mely ezután „Tinagl L. szállodája az Arany Szarvashoz” néven működött négy évig. (A szálloda, ill. a tulajdonos, bérlő neve mindig a főpárkány fölötti mellvéden volt olvasható, s felette volt látható a szálloda cégére, a szarvas fej.) 1904-től férje halála után Knortzer Paula (1904-től Deák Péter rendőrkapitány neje) egyedüli tulajdonosként működtette a szállodát 1911-ig, haláláig.¹⁶¹

A szálló vezetője 1907-ben Szilágyi Adolf lett, majd 1909. szeptember 15-től a bel- és külföldön már nagy tapasztalatot szerzett Haas Vilmos vette bérbe.¹⁶² Hirdetéseiben az elegáns étterem és „fényes” kávéház mellett az újonnan rézbútorral berendezett 35 szobás szállót ajánlja, telefontal, fürdővel, villamos világítással minden helyiségben, saját vízvezetékekkel. Vendégei kényelmére omnibusz járatot indított a vasútállomásra.¹⁶³

1911-ben újabb átalakításokat tervezett, az egyemeletes épületet egy újabb emelettel kívánta megtoldani, így 14 szobával bővült volna a szálló, s ide szándékozott áthelyezni a kávéházat is, de még ugyanebben az évben új tervek születtek. Fűredi Béla pécsi színiigazgató a szálló udvarán, a kerthelyiség helyén egy díszes arénát szeretett volna építeni. A Pilch Antal pécsi műépítész által tervezett „nagyreszt téglából építendő nyári színpad” 38 m hosszú és 17 m széles lett volna, ennek harmada színpad, a nézőtérre 1200 helyet terveztek, s további 16 páholyba még százat. 1911 szeptemberében az

¹⁶⁰ ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iparkihágási ügyek 1892: 12-16.

¹⁶¹ ZML 7969. (20003) sz. Telekjegyzőkönyv

¹⁶² FÜREDI 1907. 3., Zalai Közlöny 1909. szeptember 16. 3.

¹⁶³ Z. ALMANACH 1910. 177., FÜREDI 1911. 25., Zalai Közlöny 1909. szeptember 16. 3.

Építési Bizottság azonban a „tűzvesélyesség” miatt alkalmatlannak találta a helyet, s a terveket elutasította.¹⁶⁴

Haas Vilmos a „2. étteremben” mozgóképszínházat működtetett, majd Brónyai Lajos Saturnia mozija működött itt, 1911 szeptemberében ismét Haas nyitotta meg az Edisont, majd Holzer Samu az Uránust. 1912-ben ismét bérlőt cserélt a szálloda, a kiváló fővárosi szakember, Feldmann József vette át. A szálló kertjének helyébe egy elegáns vigadótermet tervezett, ahol mozi-, színházi előadást, táncmulatságot, társas összejöveteleket lehetett rendezni.¹⁶⁵

1916-tól szinte évente váltották egymást a bérlők, többek között Láng Jakab és Steiner József nagykanizsai, majd Gottlieb Rudolf vasvári szállodás.¹⁶⁶ (Az 1920-as évek közepén megélt újabb fellendülést követően megszűnt a szálloda, az 1930-as években már csak a „Kis szarvas” vendéglő működött az egyemeletes épületben.)

A keleti házsor kiépülésével párhuzamosan az 1870-es években az addig beépítetlen nyugati oldalon is új épületek készültek el. A Zöldfakert felét elfoglalva 1873-ban elkészült az új terjedelmes „mintabörtön, ...a hazában ez idő szerint a brücsaali börtön systemája szerint első” Ney Béla tervei alapján, Hencz Antal helyi építész kivitelezésében. A 120 főre tervezett, de 180-200 rabnak is helyet biztosító intézet építésénél „a bűnösök javítása s foglalkoztatása volt czélul kitűzve”, fölosztásával, célszerűségével kiemelkedett a magyarországi hasonló intézmények sorából. A rabok „javulását” segítette a „munkáltatás” mellett a börtöniskola is.¹⁶⁷ (A fogház építésekor a törvényszék még a szomszédos „régí sóházban” működött, a két udvart csak egy bástya választotta el. A falon lévő ajtót akkor falazták el, mikor a törvényszék 1887 tavaszán a tér másik oldalára, a korábbi Zöldfa szálló átalakított épületébe költözött.)¹⁶⁸

1875-ben ugyancsak a Zöldfakertben, a saját tulajdonában lévő telken egy egyszerű földszintes épületet emelt a kincstár dohányraktárnak. Korábbi terve, hogy a raktárt a sóházban helyezze el, 1869-ben a város ellenállása miatt megghiúsult. Amikor 1875-ben a dohányraktárt önállósították az adóhivataltól, a Löwy- házból (Erzsébet tér 10.) ebbe az egyszerű épületbe

¹⁶⁴ Zala 1911. július 20. 2., augusztus 4. 3., szeptember 14. 2.

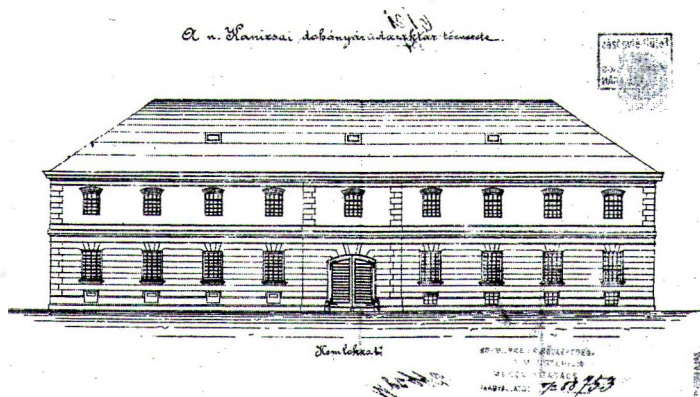
¹⁶⁵ Zala 1911. szeptember 3. 2., szeptember 8. 3., Zala 1912. március 24. 4.

¹⁶⁶ ZML 7969 (20003) sz. Telekjegyzőkönyv

¹⁶⁷ Zalai Közlöny 1873. február 16. 3., július 6. 2., december 11. 2., 1874. május 10.

¹⁶⁸ BARBARITS 1929. 169.

költöztették. 1887-ben a kincstár Morandini Román építész bízta meg a dohányraktári hivatalnoki lakóház átépítésével, megnagyobbításával s mögötte, ugyanezen a telken, rá merőlegesen egy, a Zöldfa utcára néző új egyemeletes raktárépület tervezésével. Az épület „külsőalakja oly csínnyel van kiállítva, hogy az illető utcának díszére szolgál, és mint lakóház és nem raktár néz ki.”- írta az épületről Morandini az építési engedélyért folyamodó kérvényében.¹⁶⁹

*A Morandini Román által 1887-ben tervezett dohányraktári épület tervrajza
(Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg)*

A városi tanács azonban túl szigorúan – s mint utóbb kiderült tévesen – az időközben megállapított új építési vonalra s az 1880. évi új építési rendszabályokra hivatkozva a toldás építését nem engedélyezte, a raktárépületnél kisebb módosításokat írt elő. Az engedélyezési eljárás egy évig húzódott, több végzés, fellebbezés született, helyszíni tárgyalást tartottak a „fennforgó eltérő álláspontoknak, a kincstárnak a város érdekeivel ... való összhangba hozatala végett”, s végül 1888 júniusában egy újabb harmadfokú végzéssel a városi tanács megadta az engedélyt.¹⁷⁰ A toldalékrész elkészült, az emeletes raktárépület azonban csak terv maradt.

A városi hatóságok az eljárás során az 1880. évi új építési szabályrendelet által az övezetben előírt építési vonalra, épület- és szobamagasságokra hivatkoztak. Az 1880. december 27-i közgyűlésen

¹⁶⁹ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Közigazgatási iratok 6121/1887.

¹⁷⁰ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Közigazgatási iratok 6121/1887. és 6466/1888

elfogadott Építkezési szabályrendelet a város területét 4 övezetre osztotta, s övezetenként állapította meg az építési elveket és tilalmakat. Az első három övezetben – melyhez a város belső területének nagy része tartozott – csakis téglából, kőből engedték meg az építkezést. Az első övezetbe egyedül a Főteret sorolták, itt kizárólag csak kétemeletes épület emelését engedélyezték. (Előírása szerint a 2. övezetben, melyhez a Fő utca, Deák tér, Városház és Takarékpénztár utca tartozott, utcavonalra egy emeletesnél alacsonyabb épület nem építhető.) Az első három övezetben a háztulajdonosok kötelesek voltak saját költségükön járdát és csatornát építeni. Övezetenként előírták a lakóházak legkisebb magasságát (ez a Főtéren 12.2 m volt a járdától az eresz széléig), s a szobák legkisebb belső magasságát, mely az első övezetben 3,8 méter volt. Pontosan meghatározták a kémények építési módját, a trágya és árnyékszék gödrök elhelyezésének szabályait. Az épületek közötti beltelkeket a tulajdonosoknak be kellett keríteniük, az 1. és 2. övezetben új építkezésnél az udvar kerítése csak kő vagy téglá lehetett.¹⁷¹

A keleti és nyugati oldal után a század utolsó harmadában nyerte el arculatát a tér északi házsora is. Az északkeleti oldalon, „a bécsi és az óriási utcza szegletén” (a Kinizsi utca bejáratánál) Kaiser Sándor terménykereskedő építtetett 1869-ben „a lakszükség enyhítésére” egy „szép és jövedelmes” bérházat (Erzsébet tér 16.).¹⁷² A lakások mellett földszintjén működött Dreher Antal kőbányai „sörödéjének” raktára, ahol hordókban és 25-50 palackos ládákban árulták a sört, s a neves Altstädter és Löwy gabonakereskedő cég irodája.¹⁷³ Kaiser, majd felesége halála után lányuk Kaiser Anna, dr. Gráner Adolfné zalaegerszegi lakos örökölte az épületet, majd 1913-ban Kardos József és Steiner József helyi bőrkereskedők (és feleségeik, Kohn Katalin és Laura) vásárolták meg. A ház „Steiner és Kardos-házként” vált ismertté a városban.¹⁷⁴

Szomszédságában már a 19. század elején is lakóházat jelöl a térkép „Schwartz Hirschler” néven. Tulajdonosa, Hirschler Leó felnőttként vette fel a Löwenstein nevet („Fekete (Schwartz) Hirschlerként” emlegették), majd az 1860-as években Schertz Albert kereskedő és neje, Löventritt Irén lett a ház

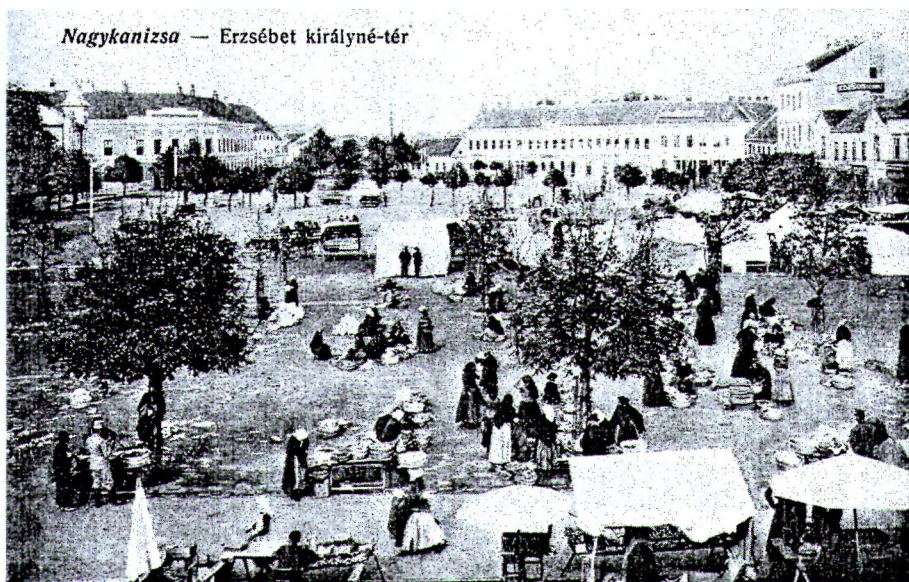
¹⁷¹ Nagy-Kanizsa város Építkezési szabályrendelete. 1880. december .27. TGYM Tört. dok. tár 72.403.3.

¹⁷² Zala-Somogyi Közlöny 1869. november 6. 3.

¹⁷³ Zalai Közlöny 1877. november 25. 4., FÜREDI 1907. 103.

¹⁷⁴ ZML (2883) 4872 sz. Telekjegyzőkönyv, Zalai Közlöny 1882. október 8. 2.

tulajdonosa. Az 1864. évi kataszteri térképen jól látszik a teljes telekszélességet kitöltő épület, mely egy nagyobb és szélesebb keleti és a kaput is magába foglaló, keskenyebb nyugati házrészből állt; mögötte egy jelentős, majd 1.5 holdas parkosított terület húzódott. (A ma két házszámot (14-15.) viselő épület ekkor még közös (766.) sorszámot viselt.) A szelvényen jól látszik a ma is az udvarban álló, valószínűleg 1800 körül épített későbarokk stílusú magtárépület. Rá merőlegesen ekkor még egy épület állt itt szilárd anyagból építve (a mai Kiskastély helyén), s a nyugati telekhatáron is egy kisebb.¹⁷⁵

A tér északi része a Csoportházak bontása után az 1910-es években. Jobb oldalon az Arany Szarvas Szálloda épületei és a Benzián-ház, középen (jobbról balra haladva) a Kaiser-ház, a hosszú Szeidmann-ház és a Rákóczi vendéglő földszintes épülete látszik. (Képeslap, Thúry György Múzeum)

A tulajdonos Schertz Albert és Engländer gabonakereskedő céget a „nevezetesebb gabonakereskedések” között tartották számon a 19. század

¹⁷⁵ Nagykanizsa- Kiskánizsa kataszteri térképe, 1864. W.C. XXI. 47. Sect. di No.2. TGYM Tört. dok. tár 83.79.3

második felében, kik Budapesten is fiókirodát nyitottak. Valószínűleg az udvarban álló magtárat is ők használták.

*A tér 1915-ben parkosított északi része, a Magyar utca becsatlakozása. Jobb oldalon a Szeidmann-ház, mellette a Rákóczi vendéglő és az egykori Blau konyakgyárhoz tartozó földszintes épületek (kémény) következnek. Bal oldalon a törvényszék épületének részlete mellett a Löwy-ház és a Gutmann-palota látszik.
(Képeslap, Thúry György Múzeum)*

1873-ban a „házat és belsejét” Krausz Zsigmond badeni lakos vásárolta meg kiskorú leánya, Mária részére. A következő évben egy új „nyaraló-lakházat” emeltek az udvarban (a magtárépületre merőleges korábbi épület helyén), melyet később tulajdonosa után Lázár-villaként ismertek a városban. (Ma a Kiskastély épülete.)¹⁷⁶

A házakat (1882-ben) vagyonátruházással Lang Henrikné kapta meg, majd 1891-ben Szeidmann Sámuel, felesége, Hacker Karolin és annak testvérei örökölték. A következő évben már a teljes birtok Szeidmann Samu és felesége tulajdona, de szikvízgyárunk már 1890-ben itt működött. Nem tudjuk, az épületet mikor alakították át, s hogy a korábbi keskenyebb, nyugati részt bővítették-e vagy teljesen elbontották, s helyén egy új házrész

¹⁷⁶ ZML (219) 4869. sz. Telekjegyzőkönyv

épült. A század eleji térképeken feltüntetett alaprajza már a mai képet mutatja. A két épületrész homlokzatát, ablakdíszzeit összehangolták. Az átalakítások valószínűleg Szeidmann Samu nevéhez köthetők, 1890-ben a Zalai Közlöny arról számolt be, hogy a telken régi temetőhelyet találtak, s 1891-ben egy új gőzmalmot szeretett volna felállítani udvarán. Lehet, hogy ekkor alakították át az épületeket.¹⁷⁷ Szeidmann 1906-ban bekövetkezett halála után is fennmaradt az üzem özvegye nevéen, mellette itt működött Zerkovitz Zsigmond borkereskedő üzlete, a magtárat a híres Danneberg és Weisz gabona –és terménykereskedő cég használta.¹⁷⁸

A Szeidmann-ház és a Blau konyakgyár közötti telken (a 13. szám alatt) már az 1860-as években is egy kisebb földszintes ház állt. A nyeregvetésű épületben működött a század első évtizedeiben Milhoffer Gyula vezetésével a Rákóczi vendéglő, melyhez szerény szálló s kerthelyiség is tartozott.¹⁷⁹ Lehr Oszkár fakereskedő, a ház tulajdonosa 1910-ben egy fatelepet is nyitott itt.¹⁸⁰

Az 1880-as évekre megszigorodtak az építési előírások, a város „külcsinosodásában” „tetemes haladás” érzékelhető, melyet a városlakók is üdvözöltek. A lokálpatrióta jogos büszkeséggel szemlélte a város fejlődését. Ugyanakkor a főtéren még ekkor is gyártelepek működtek: az északi oldalon a Blau konyakgyár, a keleti oldalon Vucskics János fafűrészeléssel és szikvízgyártással foglalkozó telepe. A gépek zaja, a kéményfüst s a sokszor kiszivárgó bűz zavarta a városlakókat, panaszaikat egyre többször szóvá tették helyi lapokban.¹⁸¹ Ha a telepek megszűnését nem is tudták elérni, a szomszédok megpróbálták megakadályozni az üzemek „kiterjesztését”. Mikor 1890-ben a Blau M. Fiai cég pálinkafőzőjében egy újabb, 2,5 lóerejű gőzgép felállítására kért engedélyt, a szomszéd háztulajdonos Laskay Ferenc „felfolyamodással” élt. Kérvényében a „szakadatlan bűzre” panaszkodott, s az „egészségre ártalmas gőzökre”, „mert hisz az egy rendezett városban nem

¹⁷⁷ Zalai Közlöny 1890. március 15. 2., 1890. december 5. 5.

¹⁷⁸ Szeidmann Samu „szikvízgyártó és sörkereskedő” iparendedélye 1929-ig szól a Zala Megyei cégbíróóságok cégjegyzéke szerint., FÜREDI 1907. 68., 100., FÜREDI 1911. 73.

¹⁷⁹ FÜREDI 1907. 85-86. 1910-ben bérbeadásra hirdették meg a helyi lapban, de a következő évben a városi címtárban már nem szerepelt a vendéglők között. Lehet, hogy rövid ideig szünetelt, de 1920-ban a Zala ismét arról számolt be, hogy Weisz Arnold átveszi a Rákóczi vezetését.

¹⁸⁰ Zala 1910. július 24. 4., FÜREDI 1911. 73., 134.

¹⁸¹ Zala 1886. március 28. 1., Zalai Közlöny 1886. július 10. 2.

történhet meg, hogy a főpiacz közvetlen szomszédságában pálinkafőző műhely felállítása engedélyeztessék meg” – írta. Az egy évig elhúzódó eljárás során több tárgyalást, helyszíni szemlét tartottak, szakszerű vizsgálatra kirendelték a városi orvost és mérnököt. A szakértők szerint azonban a „gép működése oly csendes és zajtalan”, hogy az a szomszédok nyugalma nem zavarja, „ártalmas gázokat nem fejleszt”, tűzbiztonsági és egészségügyi szempontból nem lehetett kifogást emelni az új gép működése ellen. Javaslatukra Blau Lajos kötelezte magát, hogy a gép kéményét a szomszéd ház gerince felett 2 méterrel megmagasítja.¹⁸²

Vucskics János gőzmalmát, fűrészüzemét és szikvízgyártó telepét a Fő tér 22. szám alatti saját házának udvarán működtette. Az egyszerű földszintes épületet már az 1864. évi kataszteri térkép is jelzi, udvarán ekkor még csak egy hosszú, szilárd anyagból készült melléképület látható a nyugati oldalon, s a telek végében két istálló, fészer. A ház, ill. elődje eredetileg a neves görögkeleti kereskedő Popovics család tulajdona volt. 1761-ben költöztek a városba, Popovics Dömötör 1773-ban már telekkel rendelkezett a piactéren. Házuk az 1798. évi nagy városi tűzvész alkalmával erősen megrongálódott, valószínűleg ekkor emelték helyén a 19. század végén is még álló, a teljes telekszélességet kitöltő, hosszú földszintes házat.¹⁸³ Az épület a Popovicsokkal rokon Vucskics család tulajdonába került, az 1870-es években már itt üzemeltette telepét Vucskics János kereskedő. 1880-ban egy bécsi gyártmányú, 1-4 lóerejű Schneider és Wiedemann típusú gőzkazánnal ellátott hajtógép felállítására kért engedélyt a szódavíz, fafűrészelő- és vágó gépe segítségére, s a malomipar gyakorlására. A szomszédok igyekeztek megakadályozni az engedélyezést a tűzveszélyességre, a gép által keltett lárma miatt hivatkozva, a városi tanács is korlátozni szeretne volna a telepen felhalmozott fa mennyiségét, de a helyi szakértők és Bielek Miksa műegyetemi tanár, országos szaktekintély véleménye alapján végül az engedélyt megadta.¹⁸⁴

Vucskics 1886-ban szeretne volna továbbfejleszteni a telepet, s villanyvilágítás előállítására is alkalmassá tenni. Ajánlatot tett a városi villanyvilágítás bevezetésére is, mely – mint kérvényében írta – „városunk és polgártársaink dicsőségére és hasznára fog válni, ... mert a vidéki városokat megelőzzük, s mert a megfelelőbb és olcsóbb világítást kezdeményezzük.”

¹⁸² ZML Nagykanizsa Város Tanácsa. Iktatott iratok 1891: 5998.

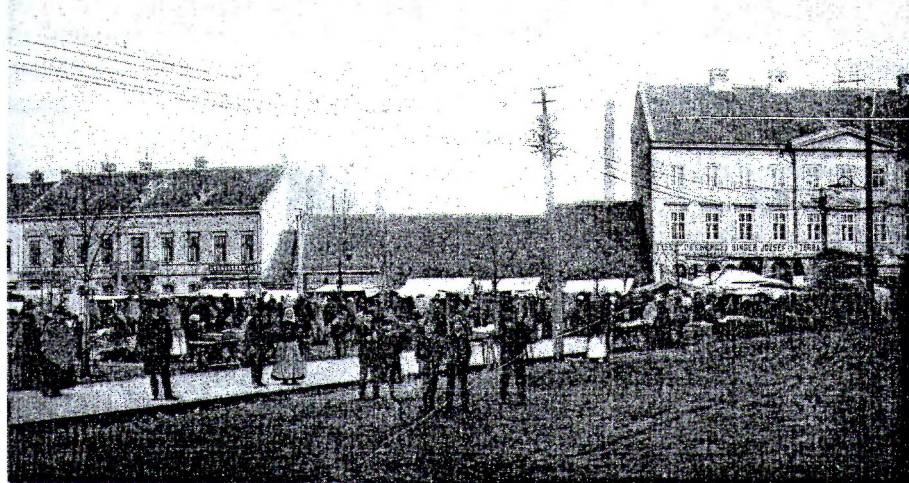
¹⁸³ KAPOSÍ 2006B. 258., LENDVAI 1983. 160.

¹⁸⁴ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Közigazgatási iratok 2284/1881.

Vucskics részletes leírást mellékel, Budapesten a Nemzeti Színházat, a Múcsarnokot, a központi pályaudvart, s Temesvár utcai világítását hozta fel példának, ahol az általa felszerelni kívánt Ganz gyárból való „kazán és villanygépet” használják.

Nagykanizsa

Erzsébet királyné-tér

Az Ebenspanger-ház, a földszintes Vucskics-ház és a kétemeletes Elek-féle bérház az 1890-es években (Képeslap, dr. Szombath Tibor magángyűjteménye)

Szomszédai, Ebenspanger Lipót, Weisz Manó, s az uradalom is határozottan tiltakozott a telep kiterjesztése ellen. A korábbi évekhez hasonlóan a telepen felhalmozott faanyag, s az udvaron álló raktárakban tárolt anyagok gyúlékonyságát kifogásolták, a tűzvesélyességre, az udvar túlszűfoltóságára s a lakók nyugalma zavaró zajra, füstre, a kifejlődő gázokra hivatkoztak. Az engedéllyel „jelentékenyebb háborgásoknak lennének kitéve”, „épületeikben kárt szenvednének”- jelentették be a helyszíni szemle során. A 800 négyszögöl területű „terjedelmes” udvar ebben az időben már csaknem teljesen beépített volt: az utcavonalon álló üzlet- lakház és az északi oldalon álló újabb lakóház mögött volt a malomépület és iroda, s közvetlenül mögötte a favágó és fűrészelő épülete, a déli telekhatárnál 33 méter hosszan raktárak sorakoztak egymás után, mögöttük helyezkedett el a szódavízgyár, az istálló és ólak, a telek közepén állt a magas kéménnyel ellátott, hosszú kazán- és gépház. A több mint egy évig húzódó eljárás során

több szemlét, szakértői tárgyalást tartottak, a városi hatóságokat azonban Vucskics nem tudta meggyőzni. A tanács tűzrendészeti és egészségügyi szempontokra hivatkozva, s a szomszédos telek- és házbirtokosok kifogásai miatt első- és másodfokon is elutasította a kérést. Mivel „a telep a város középpontján, magas házak közt, és a főterek közelében ... van, hol a város lakóinak legnagyobb része él és mozog, tehát nemcsak az egyes közvetlen szomszédok kifogásai, de közegészségügyi tekintetek is tiltják ... az engedély kiadását.” - olvasható az indoklásban. Végül 1887 márciusában a Földművelés, ipar és kereskedelemügyi minisztérium harmadfokú határozatával – azzal a kikötéssel, hogy a vállalkozó az udvarban a raktárépületet és az istállót elbontja s a már fennálló kéményt 5 méterrel megmagasítja – engedélyezte a telep kiterjesztését.¹⁸⁵ 1887 nyarán már „imposansan emelkedik ki a város fölött” a gépház új, 29 méter magas kéménye.¹⁸⁶

A városi villanyvilágítás bevezetésének terve ekkor még nem sikerült, de az Arany Szarvas vendéglőt 1886-tól – mint említettük már – 130 „lánggal” Vucskics „villanygépe” segítségével világították meg. (A vállalkozó neve a városban sertéskereskedőként is ismertté vált, 1887-ben sertéshizlaló telepet létesített a Magyar utca végén.¹⁸⁷)

Az ipartelep előtt, a Fő térre néző hosszú utcai épületben működött 1865. évi alapítása óta a Strem és Klein fűszer, csemege, gyarmatáru, liszt, festékáru és papír nagykereskedés, kenderfonó- és kötélgyár. A Magyar és Osztrák Automobil Club állomásaként már 1911-től benzint és olajat árúsítottak itt az autók részére.¹⁸⁸ Évtizedeken keresztül mellettük bérelt üzlethelyiséget (az 1890-es évektől) Schapringer Adolf órás és Kohn S. B. rőföskereskedő. Utóbbi üzlethelyiségéhez 1892-ben egy 6,4 méter hosszú bolti portált, kirakatszekrényt készíttetett, mellyel a „Főtér szépítéséhez járult hozzá”.¹⁸⁹

Strém Vilmos 1893-ban megvette Vucskicstól a házat a belsőséggel együtt. A következő évben cégük azzal „dicsekedhetett”, hogy a nyílt üzletek közül náluk vezették be először a villanyvilágítást. Az áramot saját gépezetükkel állították elő, mely – a helyi lap szerint – „luszterekbe vezetve

¹⁸⁵ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Közigazgatási iratok 10910/1887.

¹⁸⁶ Zala 1887. június 5. 2.

¹⁸⁷ Zala 1887. november 20. 3., FÜREDI 1907. 156.

¹⁸⁸ FÜREDI 1911. 4., 73., Zala 1913. december 24. 6.

¹⁸⁹ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iktatott iratok 1892/8634., FÜREDI 1907. 79., 103., 104., FÜREDI 1911. 65., 73., 74.

igen szépen világítja meg az üzlethelyiséget, melynek esténként sok bámulója van”.¹⁹⁰ 1909-ben a „szegényes külsejű ház” helyére egy kétemeletes „új palotát” tervezetett a cég, de az építkezés végül elmaradt. (Több mint fél évszázad múlva épült csak fel helyén a Fűrési Üzem irodaháza.)¹⁹¹

A városi villanyvilágítás bevezetéséről Vucskics Jánossal folytatott tárgyalások 1886-ban kudarccal végződtek, a Zala tudósítója szerint az engedélyezés „kicsinyes okokból tagadtatott meg.”¹⁹² 1888-89-ben a légszesz- és a villanyvilágítás bevezetésére egyaránt ajánlatokat kért a város. Az előmunkálatokra külön bizottságot hoztak létre. A légszesz világítást, amely az „előrehaladott kor igényeinek többé alig látszik megfelelni”, elvetették. A korábban benyújtott 4 ajánlat közül a Nagykanizsai Kereskedelmi és Iparbak és az Egger B. és társa által közösen beadott pályázatot tartva a legjobbnak, 1889 tavaszán elrendelték a szerződési tárgyalások megkezdését, melyek azonban elhúzódtak.¹⁹³ Még 1893-ban is 240 nagykanizsai és 25 kiskanizsai petróleumlámpa látta el a város világítását.¹⁹⁴

Végül az 1892-ben kiírt újabb pályázat eredményeként Franz Lajos kanizsai gőzmalom tulajdonossal kötöttek szerződést.¹⁹⁵ 17 ívlámpát és 280 izzólámpát szereltek fel a városban, az üzembe helyezett villanyvilágítást – Budapestet követően egy évvel – 1894 nyarán adták át. „Esténként óriási közönség jár kel az utcákon gyönyörködve a szép világításban”- olvashatjuk a Zalai Közlöny híradását a világítás megkezdésekor.¹⁹⁶ (Néhány év múlva a hálózatot 13 magán ívlámpa és 8000 magánizzó egészítette ki.)¹⁹⁷

Magas fa villanypóznákat helyeztek el a Főtéren is, körben az utak mellett, melyek „nem díszesek”, a városlakók mégis örömmel üdvözölték az új világítási módot. Az ívlámpákat „első sorban a város belső területén levő

¹⁹⁰ Zala 1893. december 3. 5., 1894. május 24. 3.

¹⁹¹ Zalai Közlöny 1909. november 18. 2., Az irodaház 1960-61-ben épült. Zalai Hírlap 1960. szept. 1.

¹⁹² Zala 1887. március 6. 3.

¹⁹³ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Közigazgatási iratok 3203/1888. (1888. márc. 20-i ülés), Tárgy szerinti iratok: A villany vagy légszesz világítás bevezetésének előmunkálataira kiküldött bizottság jegyzőkönyve 1889. márc. 29.

¹⁹⁴ BARBARITS 1929. 117.

¹⁹⁵ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iktatott iratok 1894: 7104.

¹⁹⁶ Zalai Közlöny 1894. június 23. 3., Zala 1894. június 21. 4.

¹⁹⁷ SZÉKELY 1907. 27.

nagyobb terek világítására rendelték”, csekély számuk miatt nehéz volt elosztásuk, a városi építészeti bizottság javaslatával többen nem értettek egyet. Dr. Neusiedler Antal neves kanizsai polgárokkal együtt több észrevételt tett, melyek többségét a városi tanács is elfogadta.

A Főtéren ívlámpát helyeztek el a déli oldalon a táviráda épülete előtt, a Városház utca sarkán lévő a tér délkeleti részét világította meg (a képeslapok tanúsága szerint mindkettő függőlámpa volt). Egy lámpa helyeként a „Főtér” megjelölés szerepel, pontos helyét az iratokban nem közlik, egy korabeli képeslapon a börtön előtti térségben látható. A terv szerint a tér északi oldalán két ívlámpa is állt volna, a Kaiser- ház és a Gutmann- palota előtt is. Ez utóbbit kifogásolták (többek között) beadványukban a helyi polgárok. A városi tanács is egyetértett velük, a két lámpa olyan közel esett volna egymáshoz, hogy a tanács szerint felállításuk felesleges, egy ívlámpa a „Magyar utca Blau-féle ház átellenében a térre” helyezve (a konyakgyári teleppel szemközt) pótolni tudja őket. (Megjegyezték, hogy a Szarvas vendéglő utcai (magán) ívlámpája is bevilágítja a tér Kaiser- házig terjedő keleti oldalát.)¹⁹⁸

A városi fejlődés szempontjából nagy jelentőségű villanyvilágítás bevezetése mellett a megyében elsőként Nagykanizsán készült el a „közhatalmú távbeszélő hálózat” is 1892-ben. Az első 22 előfizető névsorában a városi intézmények, bankok mellett a város legnevesebb gyárosai és kereskedői között ott találjuk a Fő téren lakó Gutmann S. Henriket, a Strem és Klein (Vucskics-ház) és a Schwarz és Tauber kereskedő cégeket (Vasemberház), s a Fő tér 4. szám alatt lakó Herczeg Sándor élesztőgyárost.¹⁹⁹ Négy év múlva már 55-re nőtt az előfizetők köre, 1901-ben a hálózatot az interurbán forgalomba is bekapcsolták.²⁰⁰

Tuboly Viktor városi képviselő 1892 novemberében azt indítványozta, hogy a képviselőtestület Nagykanizsa város Főterét „a nagy férfiú iránti hazafias kegyeletének maradandó emlékezetéül” 90. születésnapja emlékére, még életében Kossuth Lajosról nevezze el. A beadvány sorsa nem ismert, nem tudni, tárgyalta-e a testület, az iraton olvasható végzés szerint irattárba került.²⁰¹ Ami tudható, a Főteret nem, de a közkórház előtti „Vásár-teret” néhány évvel később, 1900-ban Kossuth Lajosról nevezték el.

¹⁹⁸ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iktatott iratok 1894: 13605.

¹⁹⁹ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iktatott iratok 1893: 2851.

²⁰⁰ 1901-ben 92 előfizető volt már. BARBARITS 1929. 205.

²⁰¹ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iktatott iratok 1892: 11243.

Vécsey Zsigmond polgármestersége idején (1896-1913) számos új városrendezési elképzelés született, újabb laktanyával, iskola-épületekkel gazdagodott a város, új gimnázium építéséről tárgyaltak; árvaházért, új postapalotáért, dohányraktárért, igazságügyi és pénzügyi palotáért folyamodott a város. Az építési és városszépítési törekvések közül több a Főtérhez kapcsolódott.

1896-ban a Szépítő Egylet javaslatára felvették a millenniumi díszközgyűlés programjába a Sétatér létesítését is. Szükségességével minden képviselő egyetértett, a helyével kapcsolatban azonban több elképzelés született. A pénzügyi bizottság 1896. május 15-i ülésén Eperjesy Sándor, Faics Lajos és Rotschild Jakab kisebbségi véleményt fogalmazott meg, a temető közelsége miatt a kijelölt helyet nem tartották alkalmasnak, javaslatuk szerint „e helyett a városi nagypiacz lenne sétatérre átalakítandó”.²⁰² A sétakert végül mégsem a főtéren, hanem az eredeti terv szerinti helyen, a Csengery utca és a temető között valósult meg.

Erzsébet királyné halálának hírére a képviselőtestület 1898. szeptember 15-én rendkívüli közgyűlést tartott. A királyné „feledhetetlen emlékét és tragikus halála felett érzett legmélyebb fájalmát” megörökítette közgyűlési jegyzőkönyvében, s elhatározta, hogy „hódoló részvét feliratot” küldenek a miniszterelnök útján az uralkodónak, hozzájárulnak a fővárosban felállítandó Erzsébet szobor költségeihez, arcképét megfestetik s „érdemeinek örök emlékezte okáért” a városi közgyűlési teremben helyezik el.

Döntés született arról is, hogy a város főterét „hálás emlékül „Erzsébet” névvel jelölik”. Elrendelték, hogy a város a gyász külsőségeit 6 hétig tartsa fenn, a temetés napján minden üzlet, hivatal, iskola legyen zárva. A lámpákat a tereken gyászfátyollal vonták be, s egész nap égtek.²⁰³ Az Izraelita Jótékony Nőegylet humánus célú „Erzsébet királyné alapítvány”-t hozott létre, s „kebelében mozgalom indult” egy emlékszobor felállítása érdekében „városunk valamely közhelyén”. Törekvésében a képviselőtestület is támogatta, de a szobrot pénzhiány miatt végül nem avatták fel.²⁰⁴

A földművelésügyi miniszter javaslatára országszerte emlékfákat ültettek Erzsébet királyné tiszteletére. Csigaházy Antal királyi erdőmester

²⁰² ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iktatott iratok 1898/22372.

²⁰³ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iktatott iratok 189: 19899., 1898: 19341., II. 1899: 3215.

²⁰⁴ ZML Nagykanizsa Város Polgármestere, Elnöki iratok 1899. 53. és 80. szám, Zalai Közlöny 1898. szeptember 24., november 12.

vezetésével Nagykanizsán is Erzsébet ligetet alakítottak ki a Szepetnekre vezető út és szőlőtelep közelében lévő dombon.²⁰⁵

A város polgárai ugyan 1899-ben szavá tették, hogy „nálunk még mindig cselekvéstelenül dereng a kegyelet”, a város főtere azonban azóta is az Erzsébet nevet viseli, s az elkészült liget is rá emlékeztet. Néhány évvel később a királyné arcképe is elkészült, Endrey Sándor festményét 1905-ben helyezték el a közgyűlési díszteremben.²⁰⁶

Amikor 1898. október 21-én a számvevőséget utasította a városi tanács, hogy a főtér jelzésére az „Erzsébet tér” táblákat szerezze be, egyben azt is elrendelte, hogy az összes utcatáblára kérjen ajánlatot. A mérnöki hivatalnak előírta, hogy a város hitelesített térképén az „Erzsébet tér” elnevezést „vezesse be”, s az eddig még név nélküli utcákat is írja össze, s elnevezésükre tegyen javaslatot.²⁰⁷ Ennek eredményeként született meg az új szabályrendelet „a város közigazgatási kerületeinek, utczái és tereinek elnevezéséről és a házak újbóli számozásáról”, melyet 1900. november 10-én fogadott el a képviselőtestület. Számos addig „névtelen” utca kapott ekkor elnevezést, több régi nevet megváltoztattak, így a főtér 1898. évi Erzsébet tér elnevezése helyett az Erzsébet királyné teret szavazták meg.

A város területét 7 kerületre osztották, s a sorszámokon kívül elnevezéssel látták el őket. Az Erzsébet királyné térnél két kerület találkozott, a tér déli és keleti oldala az I. kerülethez, a „Belvároshoz” tartozott (a Fő úttal, Deák, Széchenyi térrel, Sugár utcával stb. együtt), a nyugati és északi oldal az V. kerülethez, „Erzsébet-városhoz” (a Báthory, Kinizsi, Magyar, Árpád utcával, a Király és a Rozgonyi utca északi oldalával együtt).²⁰⁸

Évtizedek óta húzóó ügy oldódott meg 1901-ben a Csoportházak megvásárlásával. A város – mint említettük – már 1870-ben szerette volna megszerezni a tér északi részén álló épületegyüttest, hogy helyén kőszínházat építsen. 1890-ben újból szóba került a vétel lehetősége, de csak 1901-ben tudta a város az uradalomtól megvenni az akkor már roskadozófélben lévő házakat, s helyükre megtervezették a színházépületet. Egy kétemeletes,

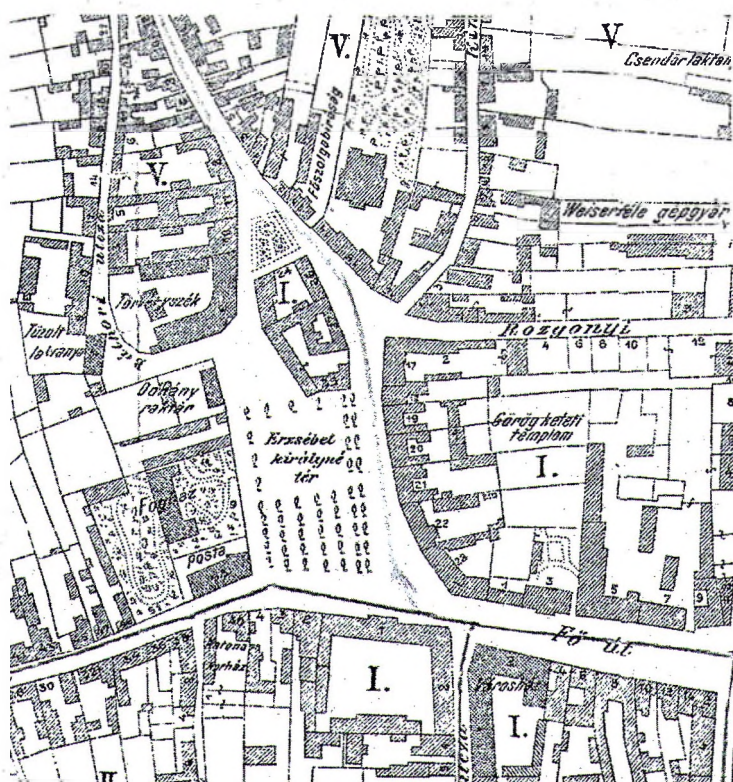
²⁰⁵ Először 300, majd 1900-ban a liget bővítésekor több mint 5000 fenyő csemetét ültettek ki. ZML Nagykanizsa Város Polgármestere, Elnöki iratok 1899. 53. és 80. szám

²⁰⁶ Ferenc József, Kossuth Lajos és Deák Ferenc portréjával együtt. Zalai Közlöny 1900. november 17. 2., Zala 1905. március 12.

²⁰⁷ ZML Nagykanizsa Városi Tanács iratai. Iktatott iratok II. 1899: 3215.

²⁰⁸ ZML Nagykanizsa Városi Képviselőtestületének iratai. 21186 /1900.

impozáns színházépület század elején készített tervrajzát a Thúry György Múzeum őrzi, de nem tudni, a városvezetés e mellett döntött-e.²⁰⁹ 1905-ben újabb pályázatot írtak ki, de a terveknél ekkor sem jutottak tovább.

Nagykánizsa város 1901. évi térképének részlete az 1900-ban elfogadott új tételnevezés, az új házszámok és kerületek feltüntetésével. (Az északi oldalon jól látszik a Csoportházak együttese, melyet 1913-ban bontottak le.)
(Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg)

A század elején is még számos üzlet, műhely működött az épületben: asztalos, férfiszabó, kárpitós, cipész, lakatos, borbélyműhely stb., itt hirdette motorikus erőre berendezett épületlakatos és gépjavitó műhelyét Simkovits és Ujlaky, „kenyér és zwiback sütödéjét” Bergstein J., s „zsák és ponyva”

²⁰⁹ A tervet a Theaterbau Gesellschaft készítette. TGYM Tört. dok. tár 72.424.1., Zalai Közlöny 1890. augusztus 2., BARBARITS 1929. 371.

termékeit, „pinkafői pokróczot”, kötélárut, s „magyar kir. marhasó nagyárudáját” a Hirsch és Szegő cég.²¹⁰ A Csoportházakhoz kapcsolódik egy ismert, de rövid ideig tartó vállalkozás is: Abdola Topol Abdic 1905-ben nyitotta meg török kávéházát az itt bérelt 4 szobában eredeti török berendezéssel, kávéval és kiszolgálással, de rövid üzemelés után megszűnt.²¹¹ Néhány hónapig, 1906 decemberétől 1907 júliusáig itt működött Kálmán Pál vezetésével a Zalai Közlöny szerkesztősége és kiadója is.²¹²

1906-ban mozgalom indult a városi képviselők körében az ekkor már „városunk fő patkányfészke”-ként emlegetett, a teret elcsúfító házak bontása érdekében. Az épületeket végül 1913 őszén ürítették ki, majd többszöri sikertelen árverés után Simon Lajos és Pfeiler Henrik vállalkozók bontották le, s újra tervpályázatot írtak ki az itt emelendő közsínházra.²¹³

Hiába gyarapodott azonban a városi színházalap, hiába volt a többszöri kérvényezés, a Berliini Színházépítő Társaság és helyi vállalkozó ajánlata, az építkezés csak az I. világháborút követően, s nem az Erzsébet téri helyszínen valósult meg.²¹⁴

A Csoportházak helyét, a tér teljes északi részét 1915-ben parkosították. A Székely Nándor városi mérnök tervei alapján készült park közepén lévő „grupphoz” sugár alakban futottak össze a kavicsozott utak, öt gyeptáblára osztva a területet, „díszítése” Fabick Tivadar városi kertész dolga volt. A sétateret körben téglajárda szegélyezte. Az ekkor kialakított parkba olvasztották be a Gutmann- ház és a konyakgyár között az 1880-as években létrehozott kertecskét, az ú. n. „Gutmann-ligetet” is.²¹⁵

A tér déli oldalán a piactér is változott időközben: 1909-ben – a húsvágásról szóló miniszteri rendelet hatására – megszűnt a „mészáros utca”, a tér közepét elfoglaló „sikátor”, melynek két oldalán tíz-tíz mészárosbóde sorakozott. A zöldségpiac területén 1911-ben felvetődött egy helyi „Klotild-palota”, egy „mind a négy oldaláról szabadon álló bazárszerű épület”

²¹⁰ FÜREDI 1907. 69., 70., 72., 74., 76-77., 79., 121., 160., FÜREDI 1911. 48., 60., 62-65, 75.

²¹¹ Zala 1905. november 15. 3., BARBARITS 1929. 143.

²¹² Zalai Közlöny 1906. december 8., 1907. július 6. címlap

²¹³ Zala 1906. augusztus 2. 2., december 2. 3., 1913. június 17. 5., augusztus 13. 2., augusztus 31. 3., Zalai Közlöny 1913. július 31.

²¹⁴ 1927-re az Egylet-kertben épült fel. BARBARITS 1929. 372., KUNICS 2001. 202.

²¹⁵ Zalai Közlöny 1889. június 1. 2., Zalai Hírlap, 1915. január 5. 2.

építésének terve is. Számos üzlet és lakások mellett – a helyi hozzászólók szerint - egy „hatalmas termet” lehetett volna kialakítani benne, ahol „fővárosi kényelemmel” rendezhetők táncmulatságok, hangversenyek és színházi előadások. Az ötletet a Nagykanizsára látogató Medgyaszay István mérnök (a kanizsai színház későbbi tervezője) is „kitűnő eszmének” tartotta.²¹⁶

A városlakókat a színház mellett a tér „nyugati részének jövődjé perspektívája”, a dohányraktári építkezés és a fogházépület elé építendő új igazságügyi palota tervei is foglalkoztatták. A városrendezési elképzelések szerint parkírozás után „e tér lesz idővel Nagykanizsa város legszebb tere”.²¹⁷

A Dohányraktár Morandini Román tervei alapján 1906-ban elkészült tornyos palotája. (Balra a régi raktárépület megmaradt része, jobbra az Igazságügyi Palota és a Csoportházak részlete látszik.) (Képeslap, Thúry György Múzeum)

1906-ban a kincstár újabb dohányraktári épületet terveztetett Morandini Románnal. Az épületben többen a „tér veszedelmét”, „városfejlődési akadályt” láttak, úgy gondolták „csúfítani fogja a teret”. A Morandini által

²¹⁶ Zalai Közlöny 1909. szeptember 21. 3., Zala 1911. július 16. 1-2., október 19. 3.

²¹⁷ Zalai Közlöny 1906. szeptember 15. 3.

beterjesztett terveken az építési bizottság több változtatást követelt (az ablakok ne raktárjellegűek legyenek, hanem nagyok, a vasrácsokat belül helyezték el stb.), így biztosították, hogy raktár helyett egy „modern és igen ízléses” palota épüljön.²¹⁸ 1906 szeptemberében a régi földszintes dohányraktári épület nagy részét elbontották, helyén épült fel a kétemeletes, tornyos, „lovagvár-szerű” palota, mely valóban a „térnek dízére” szolgált.

A dohányraktár szomszédságában, a kincstár tulajdonában lévő Zöldfakertet a város már 1867-ben szeretne volna megszerezni, de a kormány végül elállt az eladástól. 1907-ben a területet két parcellára osztották, hogy egyik oldalán felépülhessen egy igazságügyi, másik részén egy pénzügyi palota.²¹⁹

Az új igazságügyi palotára 1913-ban kiírt pályázaton K. Császár Ferenc, budapesti építész nyerte el az I. díjat. Elképzelése szerint a kétemeletes épület Erzsébet térre néző homlokzata „görögös, végig hatalmas oszlopsorral” díszített, az oldalsó részeken „puszta, nem minden nemesség nélkül”. Az I. világháború azonban megakadályozta a terv kivitelét. (Az 1920-as években megpróbálták az épületet némi korrekcióval megépíteni, de új tervek alapján végül 1937-ben készült el.)²²⁰

1909-ben „élénk beszéd tárgya volt a városban” a tér sarkán álló Elek-házakban tervezett új vállalkozás, a módosított szabályrendelet szerint engedélyezett ötödik kávéház „alapítása”, s a kétemeletes épület átépítése szállodává. A keszthelyi vállalkozót azonban megelőzték, egy Fő úti kávézóra kért engedélyt időközben valaki.²²¹ A kávéház és szálló végül 1913-ban nyílt meg, de már nem a régi sarokházban, hanem a helyén felépült új épületben.

Az Elek-házakként ismert egy- és kétemeletes bérházat 1911-ben 215 ezer koronáért egy konzorcium vásárolta meg Zerkovitz Lajos bornagykereskedővel az élén, hogy az előnyös fekvésű területen bérházat és szállodát építsen.²²² A tervet „kitörő örömmel” fogadta a város, idegenforgalma és a „közszükséglet” már rég megkövetelte egy új „elsőrendű” szálló és kávéház építését. Zerkovitz több neves műépítőtől kért

²¹⁸ Zalai Közlöny 1906. szeptember 15. 3., szeptember 29. 5., Zala 1906. szeptember 8. 2., szeptember 29. 2., október 28. 4.

²¹⁹ Zala-Somogyi Közlöny 1867. április 20. 2., május 20. 2., október 5. 2. ,Zala 1907. február 10. 4.

²²⁰ Zala 1913. május 31. 2., KUNICS 2001. 205.

²²¹ Zalai Közlöny 1909. április 19. 3., április 22. 3.

²²² ZML (258) 5057 sz. Telekjegyzőkönyv

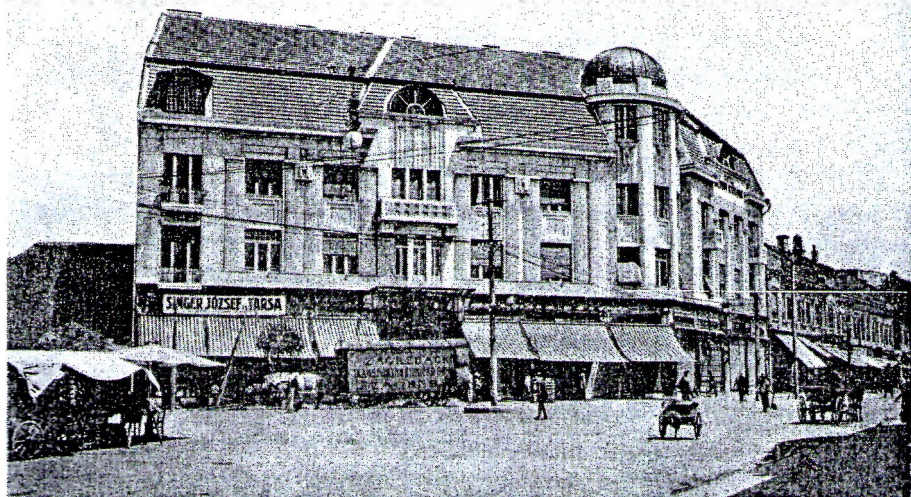
tervet, végül 1911 novemberében ifj. Gyenes Lajos és Vajda Andor neves budapesti építészek tervét fogadta el. E szerint a két ház helyén egy hatalmas, kétemeletes, 16 oszloppal, s középen kupolával díszített palota épült, 46 szobás szállodával, kávéházzal, Erzsébet téri földszintjén üzlethelyiségekkel, az emeleten lakásokkal. Az új palota alapkövetétele 1912. július 19-én volt.²²³ A kivitelezést Müller Ede szombathelyi építő cége vállalta.

A szálló „görög stílusú frontja mögött a huszadik század minden kényelme fellelhető” volt: légfűtés, vízvezetékekkel, villamos ébresztőórával ellátott szobák, a seprést és porolást kizáró porszívók („vacuum cleaner”) voltak a „modernizmus képviselői”. A szállórész díszes lépcsőháza tágas vesztibülből indult, az emeleteken egy-egy hallban végződött. Emeletenként 2-2 fürdőszobát terveztek s az első emeletre egy nagyobb szalont. A 25 méter hosszú utcai fronttal rendelkező kávéház Erzsébet térre néző ablaka mögött volt a női szalon. Külön társaságok befogadására a kávéház belsejébe 40 méter hosszan páholyokat terveztek. A „nagyvárosi millieut” árasztó kávéház ablakait nyáron egész terjedelmükben felhúzhatták az emeletre, technikai szenzációja a „ventilláció” volt, mellyel friss levegőt szivattyúztak be, óránként háromszor megújítva a levegőt. A játszósobák és a 4 biliárdasztal a felsővilágítással ellátott földszintes udvari épületben kapott helyet. Üvegtetőjét „iparművészeti remekmű”-nek tartották a kortársak, a „tágas, ragyogó fényben úszó” helyiséget a híres berlini Café Westenshez hasonlították. A bútortzatot is az architektúrával összhangban Gyenes és Vajda tervezte, s Lengyel Lőrinc szegedi bútorgyáros cége készítette. Az éttermet – melynek bútortzata „tisztá magyar stílusú” volt – a souterrainben helyezték el, külön helyiséggel nagyobb társaságok számára.

A szállót, kávéházat és éttermet már megépülése előtt a Bazárépületben működő Központ (Centrál) kávéház bérlői, Kardos József és Steiner József vették bérbe. A régi helyiségek búcsúünnepsége után 1913. június 17-én nyílt meg az új „Központ kávéház”, majd a Dunántúl egyik „legszebb, legkényelmesebben s legdíszesebben” berendezett szállodája augusztusban.²²⁴ Az épület valóban jelentős lépéssel vitte előbbre az Erzsébet királyné tér és a Fő út „nagyvárosias kialakulását”.

²²³ Zala 1911. július 7. 2., július 9. 3., július 21. 1., 1912. július 19. 1-2., július 23. 3.

²²⁴ Zala 1911. november 21. 1., december 1. 2., 1912. április 28. 4., 1913. május 25. 6., május 28. 4., június 17. 2., augusztus 10. 12., Zalai Közlöny 1913. június 5. 3.

*A Gyenes Lajos és Vajda Andor budapesti építésszek által 1913-ban tervezett Centrál Szálló épülete (Mellette bal oldalon a földszintes Vucskics-ház részlete látszik.)
(Képeslap, dr. Szombath Tibor magángyűjteménye)*

Az Erzsébet királyné tér meghatározó térfalai – a nyugatit kivéve – erre az időre kiépültek. A további városrendezési törekvések, hogy az Erzsébet teret újabb középületekkel (igazságügyi és pénzügyi palota), itt emelt díszes magánházakkal és parkosítással Nagykanizsa „díszterévé” tegyék, az I. világháborút követően egy rövid időre megtorpantak. A város életében jelentős változást hozó háború számos terv kivitelét megakadályozta vagy megvalósulásukat évtizedekkel elhalasztotta. A trianoni békeszerződéssel legfontosabb piacait, vonzáskörzetének nagy részét elveszítő, „határvárossá” vált Nagykanizsának új fejlődési irányokat kellett keresnie. Krátky István polgármester szavaival: „a törhetetlen élni akarás városa” azonban magára talált. Az 1920-1930-as évek újabb fellendülést hoztak, ez volt a város „második születésének” időszaka, amikor „egy külsejében és lényegében kulturált város nőtt a régi Kanizsa helyébe”.²²⁵

²²⁵ Városkultúra (Városfejlesztési és Idegenforgalmi folyóirat) 1935. március 15. 57., 61.

Irodalom:

BARBARITS 1929

Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Magyar Városok monográfiája. Budapest, 1929.

BLANKENBERG 1929

Blankenberg Imre: Nagykanizsa kereskedelmének múltja. In: Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Magyar Városok Monográfiája. Budapest, 1929. 289-299.

BOGDANOVIC 1997

Bogdanovic Lázár: A Szent Miklósról elnevezett nagykanizsai görögkeleti szerb egyház. Nagykanizsai Honismereti Füzetek 14. Nagykanizsa, 1997.

BRONYEVSZKIJ 1810

Vlagyimir Bronyevszkij: Utazás Magyarországon (1810). Budapest, Új Könyvtár sorozat 27.

CSEKEY-DEGRÉ 1960

Csekey István- Degré Alajos: Dr. Babocsay József (1760-1838) Hévíz első ismertetője. Balatonfüred-Hévíz, 1960.

DORNYAY 1941

A keszthelyi Hévíz ismertetése 1795-ből. Dr. Babocsay József zalavármegyei főorvos eredeti műve után. Közli: Dr. Dornyay Béla. Keszthely, 1941.

DÖME 1871

Zalamegye 1870. évi népszámlálásának eredménye. Összeállította: Döme Géza. Zalaegerszeg, 1871.

FÜREDI 1907

Nagykanizsa r. t. város lak- és címjegyzéke. Szerk.: Füredi János. Nagykanizsa, 1907.

FÜREDI 1911

Nagykanizsa r.t. város cím- és névtára, szabályrendeleteinek gyűjteménye és egyéb tudnivalók. Összeállította: Füredi János. Nagykanizsa, 1911.

HALIS 1893

Halis István: Színes mozaik Nagy-Kanizsa történetéből. Nagy-Kanizsa, 1893.

HALIS 1899

Halis István: A ferencrend kanizsai zárdája. Nagykanizsa, 1899.

HALIS 1923

Halis István: Krónika a Babócsay családról. Nagykanizsa, 1923.

HALIS-HOFFMANN 1896

Halis István- Hoffmann Mór: Zalavármegyei évkönyv a Millenniumra. Nagykanizsa, 1896.

HORVÁTH GYULA 1861

Horváth Gyula: Kanizsa város története s annak jelen viszonyai. Kanizsa, 1861.

KAPOSI 2006A

Kaposi Zoltán: Kanizsa történeti helyrajza (1690-1849). In: Nagykanizsa. Városi monográfia. 2. kötet. Szerk.: Lendvai Anna és Rózsa Miklós. Nagykanizsa, 2006. 57-113.

KAPOSI 2006B

Kaposi Zoltán: Kanizsa kereskedelmének története (1690-1849) In: Nagykanizsa. Városi monográfia. 2. kötet. Szerk.: Lendvai Anna és Rózsa Miklós. Nagykanizsa, 2006. 241-286.

K. ENCIKLOPÉDIA 1999

Kanizsai Enciklopédia. Szerk.: Rikli Ferenc. B.Z. Lapkiadó Kft. 1999.

KERECSÉNYI 1979

Kerecsényi Edit: A nagykanizsai Gutmann-család felemelkedése a nagyburzsoáziába. In: Zalai Gyűjtemény 12. Zalaegerszeg, 1979. 147-164.

KERECSÉNYI 1984

Kerecsényi Edit: Városnéző séták Nagykanizsán. In: Nagykanizsa. Panoráma Útikönyv. 1984. 119-154.

KUNICS 2001

Kunics Zsuzsa: Középtkezések, városfejlődés Nagykanizsán 1850-1945 között. In: Zala megye ezer éve. Szerk.: Vándor László. Zalaegerszeg, 2001. 195-206.

KUNICS 2003

Kunics Zsuzsa: Deák Ferenc és kultusza Nagykanizsán. In: Pannon Tükör 8. évf. 2. szám 2003. 47-60.

KUNICS 2008

Kunics Zsuzsa: Nagykanizsa városképének kialakulása a 19. század második felében. In: A polgárosodó Nagykanizsa a 19. század második felében. Szerk.: dr. Kaposi Zoltán. Nagykanizsa, 2008. 78-97.

LENDVAI 1983

Lendvai Anna: Tűzvész és tűzvédelem a XVIII. századi Nagykanizsán. Zalai Gyűjtemény 18. Zalaegerszeg, 1983. 157-167

LUDOVICUS NAGY 1828

Notitiae politico-geographico statisticae Inlyti Regni Hungariae Partitumque eidem adnexarum. Tomus primus. Buda, 1828.

NAGY 1980-81

Nagy Antal Géza: Kanizsa Csokonai korában. Nagykanizsai Városi Tanács Híradója 1980-81. 32-34.

NÉMETH 2007

Németh József: Babocsay József szabadkőműves apológiája. In: Zalai Múzeum 16. Zalaegerszeg, 2007. 227-238.

RÓZSA 1996

Dr. Rózsa Miklós: Kanizsa város tanácsának bírói tevékenysége a török uralom megszűnése utáni évtizedben. Nagykanizsai Honismereti Füzetek 13.

Nagykanizsa, 1996.

RÓZSÁNÉ LENDVAI 2002

Dr. Rózsné dr. Lendvai Anna: A Bolyai János Általános Iskola története. In: Jubileumi évkönyv 1952-2002. (Készült a Bolyai János Általános Iskola fennállásának 50. évfordulójára). Nagykanizsa, 2002. 6-47.

SZÁRAZ 2006

Száraz Csilla: Nagykanizsa-Erzsébet tér. 2006. november 29. – 2006. december 14. Az ásatás rövid leírása. TGYM Adattár A. 3083-2007.

SZÉKELY 1907

Székely Nándor: A villamos világítás kérdése Nagykanizsán. Nagykanizsa, 1907.

TARNÓCZKY 2009

Tarnóczky Attila: Hol, mi? Kanizsai házak és lakói. Nagykanizsa, 2009.

(Gépírat) Elérhető a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár honlapján.

T. MÉREI 1997

T. Mérei Klára: Nagykanizsa szerepe a régió közlekedésében a 18-19. század fordulóján. In: Zalai Múzeum 7. Zalaegerszeg, 1997. 89-95.

TÓTH 1952

Tóth János: Nagykanizsa városképi és műemléki vizsgálata. Városépítési Tervező Vállalat. Kézirat gyanánt. 1952.

VÁNDOR 1994

Vándor László: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig. In: Nagykanizsa. Városi monográfia. 1. kötet. Szerk.: dr. Béli József, majd dr. Rózsa Miklós- dr. Rózsné dr. Lendvai Anna. Nagykanizsa, 1994. 215-401.

WINKLER 1943

Dr. Winkler Ernőné: Százéves nőegyletünk. Történelmi visszapillantás a Nagykanizsai Izraelita Jótékony Nőegylet múltjára. Nagykanizsa, 1943.

Z. ALMANACH 1910

Zalamegyei Almanach 1910. Szerk.: Czobor Mátyás. Nagykanizsa, 1910.

II. rész

Az Erzsébet tértől a Szabadság térig

A tér fejlődése a két világháború közötti időszakban

Az I. világháborút követően Nagykanizsa város fejlődése a súlyos anyagi nehézségek ellenére sem torpant meg. A városvezetés következetes, belterjes városfejlesztési politikát folytatott. Már a háború alatt egy „pontos, részletes városfejlesztési program” kidolgozását tartották sokan a legsürgősebb feladatnak, „egységes és céltudatos fejlesztési irány” kitűzését szorgalmazták.¹

Ennek szellemében bízták meg 1924 nyarán az ország e téren legismertebb szaktekintélyét, Warga László budapesti műszaki tanácsost Nagykanizsa városrendezési tervének elkészítésével. (Warga Budapest városrendezési szakértője volt, több magyar vidéki város – Miskolc, Székesfehérvár, Szombathely, Eger, Kassa, Brassó – szabályozására kiírt városrendezési pályázaton nyert 1. díjat, ezeken kívül terveket készített Antwerpen, Belgrád, Canberra, Birmingham rendezésére is.)² Terve a következő évben készült el, az ehhez kapcsolódó 1:5000 léptékű városi térkép, az „Átnézeti városrendezési terv” 1926 júniusában.³

Az utcahálózat tervezésénél a Principális csatorna legmagasabb árvizeinek szintjéhez alkalmazkodott, s a vasúti hálózatot vette figyelembe. A forgalom zavartalan lebonyolítása érdekében új utcák nyitását, utcaszélesítéseket javasolt.

Az Erzsébet királyné teret a város díszterévé, „a hivatalos, kulturális és kereskedelmi élet központjává” kívánták alakítani. Warga a térhez kapcsolta azt a régebbi városi törekvést is, hogy itt helyezték el az „emelni szándékolt nagyobb méretű állandó színházépületet” is.

A tér jövőbeni kialakítása mellett – a terv szerint – gondoskodni kellett az itt lévő piac áthelyezéséről, ill. vásárcsarnok építéséről. A piacot és vásárcsarnokot az Erzsébet tértől délre, a Zárda utca mentén a Zrínyi utcáig

¹ Karcag 1918. 34.

² ZK 1924. aug.15. 2-3., Gerle-Kovács-Makovecz 1990. 80.

³ Warga László: Nagykanizsa városrendezési tervének ismertetése. Budapest, 1927. június 27. TGYM Tört. dok. tár 72.403.12., Nagykanizsa r. t. város átnézeti városrendezési terv. Budapest, 1926. június 27. TGYM Tört. dok. tár Gy.sz. 3/2005

tervezte, ezért részletesen kidolgozta az itt fekvő nagy kiterjedésű telektömb tervszerű kialakítását, a piac környezetét „átjáró üzletházakkal” építette volna be.

Az 1926-ban készült városrendezési terv részlete: az Erzsébet tér és környéke. Bejelölve a terre tervezett színház, az igazságügyi palota, a 20-as emlékmű és a tér szomszédságában a Vásárcsarnok és az új katolikus templom helye. (Thúry György Múzeum)

Komolyan mérlegelte a tervben a „közúti villamos vasúti forgalom” megoldásának lehetőségeit is, feltüntetette a térképen a kiépíthető vasúti hálózatot is, melynek csaknem valamennyi vonala az Erzsébet téren keresztül kapcsolódott volna össze, így a tér fontos villamos csomóponttá, a város legfontosabb „forgalmi terévé” vált volna.

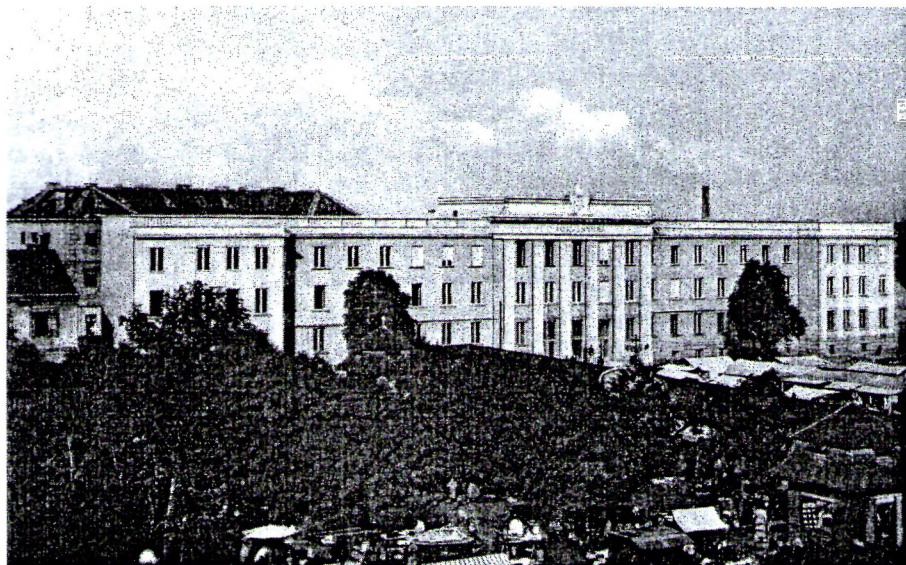
A reprezentatív és forgalmi tereken kívül szerepeltek a tervezetben ú. n. építészeti terek is, melyek középületek megfelelő elhelyezésére, illetve azok „kellő érvényesülésére” szolgálnak. Az Erzsébet tér a felépítendő színház épülettel és új igazságügyi palotával építészeti díszterré, a város „legreprezentánsabb architektonikus terévé” válik a terv szerint. Warga „a jövő minden igényét kielégítő legnagyobb színház mérettel” számolt, az igazságügyi palota helyének kijelölésekor feltételezte, hogy földszintjén üzletsorokat helyeznek el, mely tovább növelte volna a tér üzleti élénkségét. A főter közvetlen szomszédságában, az Erzsébet tér - Fő út- Sugár út - Rozgonyi utca által határolt telektömb belsejében jelölte ki az új katolikus templom helyét.

A későbbi városépítő munka alapjául szolgáló tervet azonban nem fogadták teljes egyetértéssel a városlakók, „nagyszabású, értékes”, de „korát 30 évvel megelőző” elképzelésnek tartották, mely „túlhaladja Nagykanizsa szükségleteit és fejlődési kilátásait.” Évekig elhúzódó vita után a tervet – azzal, a városi tanács által javasolt megszorítással, miszerint az csak irányadó, egyes részeinek megvalósításáról a képviselőtestület esetenként dönt – végül az 1928. május 10-i rendkívüli közgyűlésen fogadta el a képviselőtestület nagy szótöbbséggel.⁴

A kőszínház építésére vonatkozó, évtizedek óta megvalósulatlan elképzelés az 1920-as évek elején szinte minden évben felvetődött. Warga László a városrendezési terv előmunkálatai alkalmával az épület elhelyezésére javasolt másik helyszínt, a Polgári Egylet melletti kertet nem tartotta alkalmasnak, helyette az Erzsébet teret javasolta. 1924 őszén a Zalai Közlöny hasábjain egy „kulturpalota” felépítését javasolták az Erzsébet téri sétányon (az igazságügyi palota és a piac között), mely magába foglalta volna a színházat, mozit, hangverseny- és báltermet egyaránt, s földszinti részén 6-8 üzlethelyiséget alakítottak volna ki. Az épületet a város és a kultuszminisztérium támogatásával részvénytársasági alapon gondolták felépíteni, melyben a város kereskedői, nagyiparosai, építési vállalkozók

⁴ ZK 1927. okt. 14. 2., 1928. máj. 11. 2-3.

vettek volna részt.⁵ Végül a színház társadalmi úton, a város segítségével történő megépítésére 1926 februárjában alakult meg a Nagykanizsai Közművelődési Egyesület, s 1926 júliusában a „korszerűen és magyarul építés”⁶ gondolatát valló, európai rangú építész, Medgyaszay István tervei alapján indulhatott meg az építkezés. Az Erzsébet téri helyszín helyett azonban ekkor többen az Eötvös teret is javasolták, végül a Közművelődési Egyesület a várossal egyetértve a Polgári Egylet székháza melletti sétateren, a Rozgonyi utca mentén jelölte ki a színházépület helyét.⁷

Az Erzsébet téri piac a teret kelet-nyugati irányban kettévágó húspavilonnal az 1930-as évek végén (Képeslap, Thúry György Múzeum)

Az Erzsébet téri nyílt piac áthelyezését, annak – a városrendezési terv szerinti – „részben állandó fedett vásárcsarnokkal való pótlását” évtizedekig nem tudta megvalósítani a városvezetés. A meglévő piac rendezéséről igyekeztek először gondoskodni. A téren álló, régi, fehérre meszelt, fából

⁵ ZK 1924. szept. 5. 2.

⁶ Merényi Ferenc 1969. 75.

⁷ ZK 1926. márc. 7. 2., márc. 11. 3., márc. 19. 3., máj. 13. 2.

készült húsbódék bontását már 1923-ban elrendelte a városi tanács, végül 1924 nyarán kezdték meg helyükön a teret keresztbe metsző, a zöldségpiacot körülfogó, „csinos külsejű”, 23 helyiséget magába foglaló, az egészségügyi követelményeknek megfelelő, modern húspavilon építését. A terveket a városi mérnöki hivatal munkatársa, Szeghalmy Bálint építész készítette, a munkálatokkal a Városépítő Rt.-t bízták meg.⁸

Az 1925-ben a Kiskanizsára vezető út északi oldalán, a Speyer-kölcsonból létesített új, modern állatvásártér átadásával végre megoldódott az egyéb piacok elhelyezésének kérdése is. 1925 decemberében a fapiacot az Eötvös térről és a szénapiacot a Felsőtemplom mögül áthelyezték a volt heti állatvásár tere, a szénapiac helyére a gabona- és terménypiac került az Erzsébet térről. A Deák térről a sátoros-piacot, szabókat, darabárusokat, zsbárusokat az Erzsébet téren, a húscsarnok mögött helyezték el, az addigi gabonapiac helyén.⁹

A városrendezési tervnek megfelelően 1927 tavaszán több ingatlant vásárolt a város az építendő középületek számára. Ekkor szerezték meg 136 000 pengőért a Rosenberg örökösöktől az Erzsébet tér déli oldalán álló volt Oroszlán Szálló épületét és telkét is (Erzsébet tér 3-4.). Ezen a Zrínyi

⁸ ZK 1924. jún. 12. 2., jún. 19. 3., aug. 8. 2. Szeghalmy Bálint önéletrajzában a tervei alapján megvalósult épületek között említi a „a nagykanizsai vásártér és a piaci árucarnokot.” Közli: Bereczky 13.

Szeghalmy Bálint Nagyváradon született, 1912-ben a budapesti Műegyetemen kapott építész oklevelet. Katonai frontszolgálat után 1919-1929 között volt a nagykanizsai Mérnöki Hivatal mérnöke, majd Miskolc építész főmérnöke. Nagykanizsán a piaci húspavilon mellett 1923-ban a 48. gyalogezred Sugár úti laktanyájának gimnáziummá történő átalakításához ő készítette el a részletterveket Hütl Dezső vázlettervei alapján. Az ő tervei szerint épült 1925-ben a Bajza utcában a Teutsch- villa (Teutsch Gusztáv drogéria tulajdonos háza), 1926-ban a Kossuth téri városi bérház, s ugyanebben az évben az új városi színház két főkapuja. Kiváló eredménnyel vett részt országos építészeti tervpályázatokon. Megvalósult munkái: szepetneki kultúrház, pölöskefői, ungyakabfalvai, palini kastély, keszthelyi, miskolci, zalaegerszegi, mosonmagyaróvári és nagyatádi ref. templomok, keszthelyi evangélikus, tapolcai és sümegi protestáns templomok, miskolci Rákóczy kilátó torony, nagyváradi református püspöki székház, győri evangélikus iskola, szegényház stb. Bereczky 13., 23-34., Kislakásos bérház kiviteli terve-alaprajzok, 1926. TGYM Tört. dok. tár Gy.sz.27/ 2006., ZML Nk. Földhivatal (5913) 6141.bsz. telekjegyzőkönyv.

⁹ ZK 1925. dec. 2. 3., dec. 10. 3.

utcáig nyúló területen tervezték Zárda utcai fronttal és bejáráttal „rövid időn belül” a vásárcsarnok felépítését. Ehhez kapcsolódva elhatározták a Zárda utca rendezését, kiszélesítését is. A telek azonban még sokáig beépítetlen maradt.¹⁰ Néhány évvel később, az Erzsébet téri piaci húsbódéokra kötött szerződés lejártával, 1935-ben ismét felmerült a vásárcsarnok építésének gondolata. Többen azt javasolták, bízzák a felépítését magánvállalkozásra, mivel a város anyagi erejéből nem tudja megoldani, de a városvezetés ezt nem fogadta el.¹¹ A piacot csak a II. világháborút követően, 1947-ben helyezték át az Erzsébet térről a tervezett Zárda utcai telekre, a vásárcsarnok azonban ekkor sem épült fel.

A víz- és csatornarendszer kiépítése következtében városszerte megrongálódott útburkolatokat 1930-31-ben építették át a kor igényeinek megfelelően. A burkolatokat a forgalom és a városiasság szerint választották ki, a főutakat homokaszfalt, topeka-aszfalt, bitumac-burkolattal, a kisebb forgalmú utcákat mészkő- és bazalt-makadámburkolattal látta el a Magyar Asphalt Rt. Az Erzsébet tér déli és keleti oldalát homokaszfalttal burkolták. A déli oldalon az úttest északi szélén aszfalt gyalogjáró épült a tér elválasztására, s forgalombiztonsági szempontok figyelembe vételével. A burkolási terveket – Király Kálmán budapesti műszaki főtanácsos szakértő javaslatai alapján – a városi mérnöki hivatal készítette Király Sándor műszaki tanácsnok vezetésével.¹²

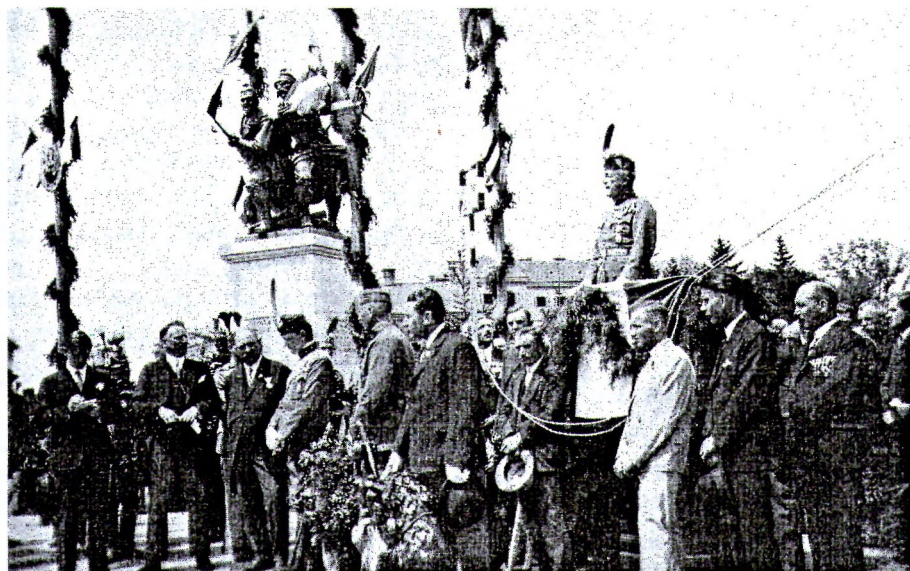
Ebben az időben készültek el a város első köztéri szobrai is, rövid idő alatt, 1930-1934 között négy szoborral gazdagodott Nagykanizsa. Elsőként, 1930-ban a 20. honvéd gyalogezred emlékművét állították fel, mely az I. világháborúban elesett hősi halottaknak állított emléket. A háborút túlélő bajtársak és családtagjaik 1926-tól nagyarányú gyűjtést szerveztek, „Emlékmű végrehajtó bizottságot” hoztak létre, melyben a volt ezredparancsnokokon kívül Kállay Tibor, Nagykanizsa nemzetgyűlési képviselője, Zala megye főispánja, alispánja, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Keszthely városok polgármesterei foglaltak helyet. Védnökül az

¹⁰ ZK 1927. márc.18. 2., márc. 20. 2.

¹¹ ZK 1935. júl.14. 4.

¹² Ajánlati feltételek Nagykanizsa város főbb útjai burkolatának átépítésére és a mellékmunkálatokra és szállításokra. Költségvetések a különböző terek, utak burkolatának átépítéséről. TGYM Tört. dok. tár 72.403.15. és 89. 84., Nagykanizsa r. t. város főútjai átépítése-helyszínrajz. TGYM Tört. dok. tár 81.657.1., Waligurszky 1935. 85-86.

„ezredtulajdonost”, báró Szurmay Sándor ny. altábornagyot, volt honvédelmi minisztert és dr. Rott Nándor veszprémi megyéspüspököt nyerték meg. A felhívásuk eredményeként befolyt adományokból, az 1929. március 19-én Budapesten, a Vigadóban tartott díszhangverseny jövedelméből, a Dunántúli Szeszfinomító Rt. 3200 pengős támogatásából és a városi képviselőtestület által az 1929. április 11-i közgyűlésen megszavazott 5000 pengős hozzájárulásából gyűlt össze a közel 20 000 pengős emlékműalap.¹³

A 20. honvéd gyalogezred emlékművének avatási ünnepe. A szónoki emelvényen József főherceg látható, a szobor előtt balról a második az alkotó, Hybl József szobrászművész. (Babics József felvétele, Thúry György Múzeum)

Az 1929. június 6-i – báró Szurmay Sándor „kikötése” alapján megfogalmazott – pályázati kiírás szerint olyan emlékművet tartott a

¹³ A 20-as emlékmű végrehajtó bizottsága felhívása, é.n., Kimutatás az emlékmű alap számlájáról, 1929. július 1. In: Album: A 20-as honvédek és népfelkelők Nagykanizsán felállított „Hősi Emlékszobrának” története. Eredeti okmányokból összeállította Győry Sándor, a szoborbizottság titkára. TGYM Tört. dok. tár 72.17.1. (A továbbiakban: Album TGYM Tört dok. tár 72.17.1.), ZK 1929. már. 22. 2., ápr. 12. 2.

bizottság alkalmasnak, mely az ezredet, mint a magyar királyi honvédség „egyik legvitézebb ezredét örökíti meg. ...Nem komor síremléket akarunk, melynek látására elszorodunk, hanem lelkesítő emlékművet, ...mely a hős 20-as honvédek hadi dicsőségét, ...vitézségét jelképezze, melyből a jövő nemzedék követendő példát lásson.” A felhívást elküldték a korszak legnevesebb 17 szobrászművészenek.

Pályázott szobortervével többek között Istók János, Hybl József, Thury Jobbágy Miklós, Horváth Béla, Lux Elek, Martinelly Jenő, de megbízás útján elvállalta volna Kisfaludi Strobl Zsigmond és Zala György is. A bíráló bizottság 1929. szeptember 1-jén a beadott kilenc szoborterv közül egyhangúan Hybl József „Dalolva mentek csatáról csatára” jeligéjű és feliratú alkotását fogadta el, mely a rohamra induló öreg népfelkelőt és a fiatal honvédet ábrázolja. A 3,1 méter magas bronz szobor haraszi mészkőből készült talapzata két oldalán az ezred által vívott csaták helyeit örökítették meg. A szobrot mészkőből és kovácsoltvasból készült kerítés vette körül.¹⁴

A helyszín kiválasztása azonban hónapokig elhúzódott. Az emlékmű helyül először a Deák teret jelölték ki, a pályázati kiírásban is ez szerepelt, a teret azonban a város eredetileg az „általános hősi emlékműre” szánta. „Vajon a 48-asok más halált haltak? Más hazát szolgáltak az életük árán?” – tette fel a kérdést többek nevében dr. Villányi Henrik. Indítványára a képviselőtestület 1929 áprilisában – a 20-as szobor „lelkes támogatása” mellett – utasította a tanácsot az összes kanizsai hősnek emléket állító szobor megvalósítására is.

Hybl tervének elfogadása után, 1929. október 4-én a szobrász és az emlékmű bizottság tagjainak részvételével tárgyalást tartottak Nagykanizsán az elhelyezésről, ahol a város részéről ismét felmerült „a 20-as és a 48-as hősi szobor akció egyesítése”, és „egy monumentális, az egész város elesettjeinek emlékét megörökítő” szobor emelésének gondolata. A „hősi-szobor kérdés” egyetlen megnyugtató megoldása a városvezetés szerint a közös emlékmű megvalósítása lett volna.

A helyszíni szemlén a város által felajánlott – Deák téri, Eötvös téri (a Szentháromság szobor helyén) és Erzsébet téri – helyszínek közül a polgármester által is ajánlott Erzsébet teret választották, azonban újabb vita

¹⁴ Pályázati kiírás, Pályázatra felhívott szobrászművészek listája, Bírálati jegyzőkönyv, 1929. szept. 1., Hybl József pályázata. In: Album TGYM Tört. dok. tár 72.17.1.

kezdődött a szobor téren belüli helyéről is. Szóba került a Törvényszék előtti kis park Magyar utcai beszögellése, s a park Rozgonyi utca meghosszabbításába eső része is, néhányan a piactér közepére (a korábban ide tervezett színház elé) szánták, végül a bizottság tagjai a „legméltóbb helynek” egyhangúan az Erzsébet tér délkeleti, Fő útra néző sarkát tartották. Dr. Sabján Gyula polgármester igyekezett ismét elodázni a döntést, azt javasolta, hogy a végső határozat előtt Warga László, a városrendezési terv készítője és Medgyaszay István műépítész véleményét is hallgassák meg. Az emlékmű bizottság által ajánlott helyszín mellett döntött – az újonnan megválasztott polgármester, dr. Krátky István támogatásával – a város középítkezési bizottsága is véglegesen, 1930. március 21-én.¹⁵

A bronz szobor és a kőtalapzat 1930. május 1-jén érkezett meg Nagykanizsára, ahol Hybl szobrász vezetésével – a városlakók nagy érdeklődése mellett – kezdődtek meg a munkálatok. Az alapzatban május 3-án helyezték el a korabeli újságok, fotók, várostérkép, ércpénzek, és az ezred története mellett az alapítási okmányt. Ennek utolsó sorai szerint: „álljon az emlékmű Nagykanizsa város főterén az idők véghetetlenségéig! Hirdesse örökké a soha el nem múló hazaszeretetet, önfeláldozást és bajtársi együttérzést! Érje meg mielőbb „Nagymagyarország” dicsőséges feltámadását!”¹⁶

A szobor két napos, országos avatási ünnepsége hatalmas tömegeket mozgatott meg. Zászló- és virágdíszbe öltözött a város, a határban diadalkaput, az Erzsébet téren zászlós oszlopokat, dízsátort emeltek. A szombati díszközgyűlés és esti díszhangverseny után, 1930. június 1-jén, vasárnap az ünnepi istentiszteletet követően József főherceg 12 ezer ember jelenlétében leplezte le az emlékművet. A megjelent vendégek között volt a kormányzó és a miniszterelnök képviselője, báró Szurmay Sándor tábornok, a volt ezredparancsnokok, Zala és a szomszéd vármegyék és városok vezetői, Nagykanizsa hatóságai, egyesületei és a zalai községek képviselői, s

¹⁵ ZK 1929. ápr.12. 2., 1929. okt. 2. 2., okt. 6. 2., 1930. márc. 22. 2. és Jegyzőkönyv, 1929. okt. 4. In: Album TGYM Tört. dok. tár 72.17.1.

¹⁶ Alapítási okmány – Másolat az alapköben elhelyezett eredetiről. In: Album TGYM Tört. dok. tár 72.17.1.

a gyalogezred egykori tisztjei, katonái és családtagjaik. Az esti díszelőadáson a Városi Színházban Katona József Bánk bánját mutatták be.¹⁷

A városlakók büszkén tekintettek a város első köztéri szobrára, mely a hírlapírók szerint „mély átérzésről tesz tanúságot, és az utóbbi időkben készült hősi szobrok egyik legszebbike.” A Zalai Közlönyben megjelent írások a téma megjelenítésének újszerűségét emelték ki. „A hősi emlékeknel megszokott túlzott pátosz helyett egy mindenki által könnyen megérthető rohamjelenet van szerencsés kézzel megörökítve, amelyben benne van az elszántság, ...a győzelemért utolsó leheletig való harci készség... Végre egy magyar szobor, amely haldokló és sebesült hősök helyett a hazáját védő magyar katonát örökíti meg.” – olvasható egy, a szobrot méltató írásban.¹⁸

Az emlékmű témájához kapcsolódott a kertészeti kiképzés is. Az 1930-ban meghirdetett „Virágos Nagykanizsa” mozgalom keretében virágdíszít öltött a város, Erős Rezső városi erdőmérnök a hazafiság és az irredentizmus jegyében tervezte meg a tereket, utakat díszítő virágágyakat. A 20. gyalogezred emlékműve körül virágokból kirakva a Szózat sorai voltak olvashatók: „Még jöni kell, még jöni fog egy jobb kor.”¹⁹

(A szobor 1965-ig díszítette a teret, ekkor a Széchenyi térre, majd a Hevesi Sándor Művelődési Központ építéskor a Sétakertbe került. 1993-ban helyezték vissza eredeti helyére, az Erzsébet térre.)²⁰

A 48. gyalogezred 12 ezer hősi halottjának emlékművét, Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotását négy évvel később avatták fel a Deák téren, a Török kút helyén. Felállítását az Erzsébet téren is változást hozott, mivel a medencés díszkutat a törvényszék elé, a tér északi oldalára helyezték át 1934 áprilisában.²¹

Az 1930-as évek legnagyobb városi beruházása a már 1902 óta sürgetett igazságügyi palota – törvényház építése volt az Erzsébet téri kincstári telken. Ezen kívül jelentős, a főtér arculatát alapvetően befolyásoló építkezés a 20. század első felében – a hűsödék emelése és az utak aszfaltozása kivételével – több mint három évtizeden keresztül nem történt.

¹⁷ ZK 1930. máj. 18. 2., máj 25. 2., máj.28. 2., máj. 31. 3., jún.1. 1-3., jún.3. 1-5. Meghívó, plakát, az ünnepség szervezésének dokumentumai. In: Album TGYM Tört. dok. tár 72.17.1.

¹⁸ ZK 1930. ápr. 2. 2., máj. 3. 1-2., jún.7. 2.

¹⁹ ZK 1930. okt. 11. 3., Erős 1935. 87-88.

²⁰ K. Enciklopédia 1999. 129.

²¹ ZK 1934. ápr. 13., K. Enciklopédia 1999. 320-321.

A modern igazságügyi palotára 1913-ban K. Császár Ferenc budapesti építész által készített terveket 1924-ben, majd 1927-ben akarták némi korrekcióval kivitelre előkészíteni, a pénzügyi helyzet jobbra fordulását várták, de a megvalósítás végül elmaradt.²² Gróf Bethlen István, a város országgyűlési képviselője 1935 májusában az igazságügyi tárca költségvetési tárgyalásánál tette szóvá a kanizsai igazságügyi palota építésének szükségességét. Dr. Krátky István polgármester az OTI (Országos Társadalombiztosító Intézet) és MABI (Magánalkalmazottak Biztosító Intézete) aggkori-alapjához fordult 300 ezer pengős „hasznos beruházási kölcsön”-ért, melynek folyósítását végül 1936 márciusában véglegesítette a MABI.²³

Nagykanizsa

Törvényház

*Az 1937-ben elkészült új igazságügyi palota a piaccal és az 1940-ig a téren álló húsbóde sorral
(Képeslap, Thúry György Múzeum)*

²² ZK 1924. jan. 18. 3., 1927. febr. 8. 3.

²³ Kivonat Nagykanizsa m. város képviselőtestületének 1936. évi április 23-án tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvéből. Tárgy: Igazságügyi palota építésére kölcsön felvétele a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetétől. TGYM Tört. dok. tár 82.1155.1., ZK 1935. máj. 12. 4., júl. 17. 3., aug. 7. 2., aug. 20. 2., nov. 19. 2, 1936. márc. 1. 2., márc. 19. 3.

Az 1936 tavaszán az épületre kiírt újabb zártkörű tervpályázatra hat építész küldte be pályaművét, közöttük a korábbi pályázaton győztes K. Császár Ferenc, a Nagykanizsán a Nagy-Magyarország emlékmű tervezőjeként már ismert Hübner Tibor; a korszak neves építészei, mint Bossányi József és Orbán Ferenc, aki több magyar bírósági épületet tervezett, illetve Sallér István és Svasitst Géza. Az iparügyi és az igazságügyi minisztérium, az építészek szakmai egyesületei, a helyi műszaki hivatal és törvényszék képviselőiből álló bíráló bizottság dr. Krátky István polgármester elnökségével végül egyhangúan Hübner Tibor budapesti műépítész „Süt a nap” jeligéjű tervét fogadta el, mint „a célnak legmegfelelőbbet”. Véleményük szerint „Az egész alaprajz tiszta, világos, könnyen áttekinthető. A hivatalok, helyiségcsoportok elrendezése ...teljesen kifogástalan.” A második legjobbnak K. Császár Ferenc tervét tartották. A bizottság javaslatához az igazságügyi minisztérium is hozzájárult, de K. Császár Ferenc tervezett homlokzatával módosítva. Úgy vélték, ez jobban megfelel az épület „monumentálisának”, és „erőteljesebben kidomborítja annak jellegét.”²⁴

A város szerződést kötött a kincstárral, mely szerint Nagykanizsa a kincstár tulajdonában lévő telken saját költségén felépíti a palotát, melyet a kincstár 25 évre bérbe vesz, a bérösszeg a kölcsön törlesztésével egyezett meg.

A kiviteli munkák odaítélésére az iparügyi miniszter építési bizottságot alakított, melyben Krátky István nagy harcot vívott azért, hogy szűk körű versenytárgyalást írjanak ki. Elérte, hogy a központi fűtés-szerkezet munkái kivételével az összes munkára csak helyi iparos és vállalkozó pályázhatott. A 360 675 pengős előirányzott költségvetésű építkezés árlejtésére 50 pályázat érkezett. Végül egy fővállalkozó és a kisiparosok csoportjának olcsóbb ajánlata közül az iparügyi miniszter hajlandó volt elfogadni a kisiparosokét, de csak a polgármester személyes garanciavállalásával. Dr. Krátky István a kisvállalkozókat támogatta, javaslatára a város pénzügyi bizottsága, majd az 1936. szeptember 4-i rendkívüli közgyűlésen a képviselőtestület is a kisiparosok ajánlata mellett döntött.²⁵

²⁴ ZK 1936. ápr. 23. 3., ápr.26. 4., ápr. 28. 2., máj. 24. 2., jún. 13.1., júl. 16. 3.

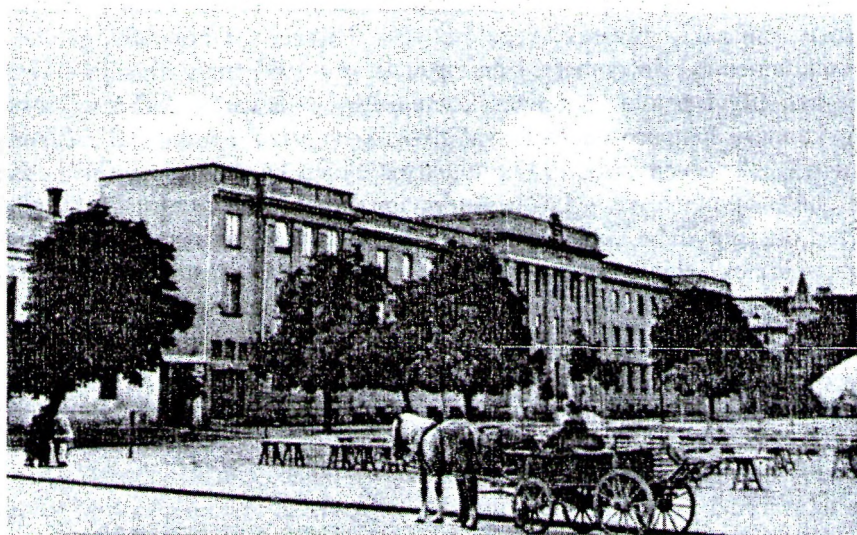
²⁵ ZK 1936. jún. 13. 1., aug. 9. 2., aug. 15. 2., aug. 26. 2., szept. 2. 4., szept. 4. 3., szept. 5. 5., szept. 6. 2.

Az 1936 szeptemberében megindult munkálatokat Vécsey Barna, a városi műszaki hivatal vezetője és Hübner Tibor felügyelte, a bokrétaünnepélyt december 21-én tartották. Az 1937 augusztusára elkészült új igazságügyi palota „tökéletes kivitelezése” – a városlakók szerint – „a nagykanizsai kisiparosok és kisvállalkozók nagyszerű munkateljesítményét hirdeti.”²⁶ A törvényszék 1937. augusztus elején költözhetett be új helyére. Az átadási ünnepélyre – Lázár Andor igazságügyi miniszter, gróf Bethlen István országgyűlési képviselő, a megyei vezetők és az országos bíróságok képviselőinek jelenlétében – 1937. augusztus 22-én került sor. Az épület homlokzatát a magyar címer díszítette, alatta arany betűkkel a „Törvényház” felirat volt olvasható. A földszinten a járásbíróság irodái, a bírák szobái, a telekkönyvvezetők irodái, a főljástrom iroda, telekkönyvtár, végrehajtók szobái stb. kaptak helyet, az 1. emeletet a törvényszéki elnök irodái, a polgári bíróság teljes apparátusa, tárgyalóterem, a 2. emeletet a büntetőbíróság, a kir. ügyészség, a büntetőtanács elnöke, bírák, jegyzők irodái és a főtárgyalóterem foglalta el.²⁷

Az igazságügyi palota felépülésével azonnal napirendre került az Erzsébet tér évek óta halogatott rendezésének ügye is, melyet nem csak városrendezési, szépi, hanem „nyomós városfejlesztési és fontos idegenforgalmi szempontok” is indokoltak. Már 1930-ban az aszfaltozási munkák befejezése után a térrendezés kezdetéről, a piac praktikusabb elhelyezéséről szóltak a híradások, de a munka végül elmaradt. Az 1937. évi tervek szerint a törvényszék előtti területet parkosítják s egyben rendeznék a 20-as gyalogezred emlékműve környékét, (felmerült a szobor áthelyezésének terve is, a téren egy „megfelelőbb” helyre).

²⁶ ZK 1937. júl. 24. 2.

²⁷ ZK 1936. szept. 8. 2., szept. 19. 2., dec. 23. 2. 1937. jan. 13. 2., júl. 24. 2., aug. 6. 2., aug. 12. 2., aug. 20. 2., aug. 24. 1-3.

Nagykánizsa

Törvényház

*Az Erzsébet tér az 1940-es évek elején a bódésor bontása után
(Képeslap, Thúry György Múzeum)*

A legnagyobb gondot azonban a „húsbódék ügyének megoldása” jelentette, helyükre s a piac egy része helyére „pompás park” került volna. A városlakók ugyan örömmel fogadták a tervet, de többen a húsiparosok érdekében léptek fel. A város kereskedői és iparosai értekezletet tartottak, s 1937 augusztusában küldöttséggel fordultak dr. Krátky István polgármesterhez a tervek módosítása érdekében. Az általuk készített rendezés szerint a hentesek, a vásározók, a piac is „megfelelő elhelyezést nyerne”, de nem feledkeztek meg a „városszépészetéről” sem, a 20-as szoborral szemben, a tér délkeleti oldalán egy újabb szobor felállítását javasolták (Gasparichra, Zrínyi Miklósrá, esetleg Wlassics Gyulára emlékezve). A polgármester az „esztétikai és gyakorlati érdekek összeegyeztetését” ígerte.²⁸

A teret kelet-nyugati irányban kettévágó bódésor akadályozta az új igazságügyi palota érvényesülését, az Erzsébet térnek a város reprezentációs helyévé, „díszterévé” válását, többek szerint „elvágná a tér perspektíváját”.

²⁸ ZK 1930. szept. 7. 6., 1937. júl. 25. 1., aug. 5. 1., aug. 17. 2., aug. 19. 2.

Bontását azonban évről-évre elhalasztották, habár a fülkékre kötött bérleti szerződés már 1935-ben lejárt. (Több terv is felmerült: mozgóbódék bevezetése, a bódék felépítése újabb helyen a téren.) A Hübner Tibor által készített újabb rendezési terv szerint a bódékat a tér északi csücskébe helyezték volna át, ezt követte volna a 20-as szobor körüli parkosítás, s esetleg a piac egy részének áthelyezése a tér északi részébe. 1938 januárjában a pénzügyi bizottságban, majd a városi közgyűlésen hosszú, parázs vita után végül – az esztétikai és az „egzisztenciális érdekek” figyelembe vételével – Krátky polgármester javaslatát fogadták el, mely szerint a bódéknak a tér északi részén jelöltek ki helyet (legalább három évre), s ha később sikerülne ott a régi terv szerint egy nagyméretű városi bérházat építeni, akkor véglegesen eltávolítják őket. A közgyűlési határozatot azonban többen megfellebbezték a vármegyénél, végül – a piaci húsiparosok számának fogyatkozásával – 1940 augusztusában kezdték meg a bódésor bontását, melyet októberben, majd 1941 tavaszán fejeztek be. Ezután kerülhetett csak sor a tér „kiképzésére”, csinosítására, parkosítására.²⁹

Az igazságügyi palota átadása után is jelentős további építkezéseket, épület-átalakításokat terveztek a téren. A Magyar utca torkolatában, a tér lezárásaként felépítendő bérház mellett néhányan ide helyezték volna az új kéttornyú katolikus templomot is. A hercegség tulajdonában lévő, megürült régi törvényszékkal (az egykori uradalmi kvártélyház, később Zöldfa Szálló épülete, Erzsébet tér 9.) kapcsolatban is sok terv felmerült. A pénzügyi bizottság elnöke, dr. Rotschild Béla azt javasolta, helyezték el az épületben a piaci üzleteket, hozzák itt létre a vásárcsarnokot, más képviselők a rendőrséget vagy egy közintézményt (iskolát) láttak volna szívesen benne. A hercegi jogtanácsos nem az átépítését, hanem a bontását javasolta a régi barokk épületnek, s helyébe egy nagy, modern lakásokkal és üzlethelyiségekkel bíró bérház építését. A jószágkormányzóság elképzelése szerint hármás iker-bérház készült volna 1938 tavaszán, az elsőben négy-, a másodikban három-, a harmadikban kétszobás lakásokkal a „korszerű lakások terén fennálló nagykanizsai lakásínség enyhítésére”. A városi és a hercegi bérház építése, s a régi törvényszék bontása végül – pénzügyi fedezet híján, s a kitörő háború miatt – elmaradt.³⁰

Az Erzsébet tér nyugati oldalát elfoglaló, egykori Zöldfakert 1907. évi felosztásakor az volt a város célja, hogy egyik részén felépülhessen az

²⁹ ZK 1938. jan. 21. 2., jan. 22. 3., jan. 25. 1., jan. 28. 3., 1940. júl. 18. 3.

³⁰ ZK 1936. nov. 6. 3., 1937. aug. 25. 2., szept. 30. 2., nov. 30. 3., 1938. jan. 21. 2.

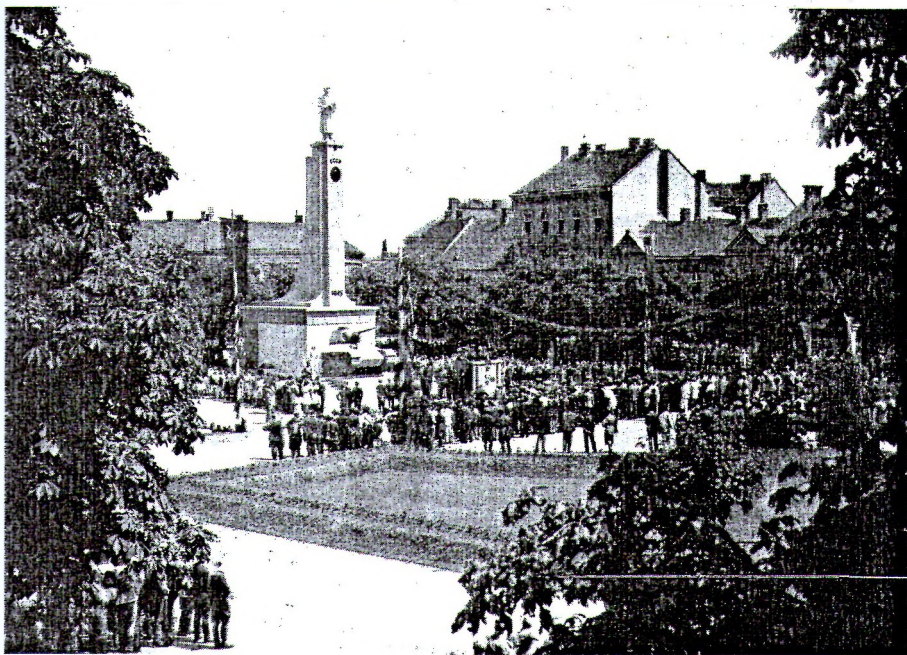
igazságügyi, másik részén a pénzügyi palota. A Törvényházat Hübner Tibor úgy tervezte, hogy az épülethez mindkét végén egy-egy újabb középület csatlakozhasson, s a hatalmas, három oldalra néző telektömböt be lehessen építeni. Avatása után újra felmerült a régi terv, a városvezetők már 1937 nyarán egy új adóhivatal-pénzügyi palota építéséről és a törvényház északi oldalán álló dohányraktár kibővítéséről tárgyaltak.

Az új pénzügyi székházat a Törvényház közvetlen szomszédságában, az Erzsébet tér – Király utca sarkán álló, az adóhivatalnak helyt adó, ún. „Régi Posta” helyén képzelték el. (A posta 1924-ig, az új postapalota felépüléséig működött itt, de „Régi Posta”-ként emlegették továbbra is az épületet, a hirdetésekben is így szerepelt.) 1939-ben sikerült a városnak a pénzügyminisztérium támogatását megszereznie, a következő évben elkészültek a tervrajzok is. A pénzügyi székház azonban végül nem a téren, hanem annak közelében, az időközben (1938-39) felépült új rendőrségi palotával szemközt, a Király utca és az újonnan megnyitott Sabján Gyula utca találkozásánál készült el 1943 tavaszára. Az így megürült adóhivatali épületet („Régi Postát”) ekkor – a kincstártól megvásárolva – a város szükségslakásoknak alakította át.³¹

Az 1925-ben született Warga-féle városrendezési terv célkitűzését – miszerint az Erzsébet teret piactér helyett „díszterré”, Nagykanizsa „hivatalos, kulturális és kereskedelmi életének” központjává kívánták fejleszteni – két évtized alatt csak részben sikerült megvalósítani. Hosszú évek tervezése után végül nem itt épült fel a városi színház, a városvezetés nem tudta megoldani a piac áthelyezését sem egy alkalmasabb helyre, ugyanakkor számos intézkedést tettek a tér szépítése, fejlesztése érdekében. Az elkészült új épületekkel, az itt felállított emlékművel, a parkosítással tovább erősítették modern főtéri jellegét. A teret körülfogó hivatali épületekkel (törvényszék, adóhivatal, kir. pénzügyőrség) és a polgárházak földszintjén működő áruházakkal: Schütz Sándor és Fia divatáruháza (Erzsébet tér 2.), Kisfaludi és Krausz „Arany kakas” divatáruháza (Erzsébet tér 21.), Corvin Bazar és Filléres divatáruház (Erzsébet tér 22.), Kék csillag divatáruház és a Singer divatáruház (Erzsébet tér 23.), üzletekkel: ruha-, divat-, textil-, bőr-, fűszer-, festék-, mag-, gabona-, termény-, fa-, vas-, olaj

³¹ A Nagykanizsai Pénzügyi székház tervrajza – alaprajzok, 1940. júl. (Épülettervező nincs feltüntetve, vízvezetéki terv: Rádi István gépészmérnök.) TGYM Tört. dok. tár. Gy.sz.27/2006. ZK 1937. aug. 25. 2., 1943. márc. 17. 4., ápr.19. 2-3.

(benzin) kereskedés, a több épületben tevékenykedő biztosítási ügynökségekkel: Magyar-hollandi biztosító rt. főügynöksége (Erzsébet tér 1.), Phönix Biztosító Intézet, Trieszti Általános Biztosító Társulat főügynöksége (Erzsébet tér 14.), Adria Biztosító Társulat (Erzsébet tér 18.), Astra Biztosító Intézet (Erzsébet tér 20.), az itt található számos iparos műhellyel: cipész, női – és férfi szabó, szücs, borbély, fodrász, órász, fényképész, üvegező, festő, mázoló, asztalos, stb., ügyvédek irodáival, az utazók és városlakók ellátását biztosító Szarvas és Központ Szállóval, kávéházakkal, éttermekkel, vendéglőkkel: Fiume (Erzsébet tér 19.), Kis Szarvas (Erzsébet tér 18.) a város hivatali, gazdasági, kereskedelmi életének központi helye volt az 1920-1930-as években.³²

*A szovjet hősi emlékmű avatási ünnepe 1945. július 15-én
(Fotó, Thúry György Múzeum)*

A városfejlődés, az építkezések nem torpantak meg teljesen a II. világháború alatt sem, azonban a hadi események egyre jobban éreztették

³² Lásd Nk. címtára 1926. és Nk. címtára 1937.

hatásukat (pénzügyi nehézségek, építőanyag hiány). A dohányraktár bővítése – az Erzsébet téri többi elképzeléssel együtt – megghiúsult.

A hadműveletek során a belváros is nagy kárt szenvedett. A háború utolsó napjaiban megrongálódott, leégett az Erzsébet téren a Dohányraktár kétemeletes, tornyos, várkastélyszerű épülete (Erzsébet tér 8.), s 1945. április 1-jén a földszint kivételével kiégett – pótolhatatlan irattárával együtt – a tér szomszédságában, a Fő úton a Városháza is.³³

A romok eltakarításához, a vasútvonalak, az utak, hidak, a villamoshálózat és a vízvezetékrendszer helyreállításához a megbízott új polgármester, Windisch Dénes vezetésével már a háború befejezését követő néhány napon belül hozzáláttak. A város főterén állították fel – Epitanovics M. P. mérnök-százados tervei alapján – az „elesett orosz katonák dicsőségének megörökítésére emelt” szovjet hősi emlékművet, az új rendszer jelképét.³⁴ Ezzel egyidejűleg megváltozott a tér elnevezése is, az Erzsébet teret 1945. július 8-án Szabadság térnek nevezték el. A Zala című lap tudósítója szerint az 1945. július 15-én – már a Szabadság téren – felavatott emlékmű és a „példátlan szépségű parkírozás” a teret a „város legszebb helyévé tette.”³⁵

³³ Káli 1997. 183.

³⁴ Zala 1945. júl. 17. 2.

³⁵ Zala 1945. júl. 7. 1., júl. 13. 1., júl. 14. 1, júl. 17. 2-3.

Irodalom:

- Bereczky – Egy újra felfedezett építőművész. Szeghalmy Bálint élete és életműve. Összeállította: Bereczky Kálmán. Hévízi Könyvtár 9. É.n.
- Erős Rezső: Nagykanizsa virágkultúrája és erdőgazdasága. In: Városkultúra, 1935. márc. 15. 87-88.
- Gerl-Kovács-Makovecz 1990 – Gerle János- Kovács Attila- Makovecz Imre: A századforduló magyar építésze. Szépirodalmi Könyvkiadó- Bonex, Budapest, 1990.
- Karczag 1918 – Karczag Rezső: Nagykanizsa a háború után. Városfejlesztési tervvázlat. (1917), Nagykanizsa, 1918.
- Káli 1997 – Káli Csaba: Nagykanizsa 1945-ben (április 1. - november 4.) In: Zalai Múzeum 7. Zalaegerszeg, 1997.
- K. Enciklopédia 1999 – Kanizsai Enciklopédia. Szerk.: Rikli Ferenc, B.Z. Lapkiadó Kft. 1999
- Merényi 1969 – Merényi Ferenc: A magyar építészet 1867-1967. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- Nk. címtára 1926 – Kempelen Béla: Nagykanizsa r. t. város címtára, 1926.
- Nk. címtára 1937 – Benedek Rezső: Nagykanizsa m. j. város címtára, 1937.
- Waligurszky 1935 – Waligurszky Béla v. mérnök: Nagykanizsa útburkolásai. In: Városkultúra, 1935. március 15. 84-86.

Források rövidítése:

- TGYM Tört. dok. tár – Thúry György Múzeum Történeti dokumentációs tár
- ZML Nk. Földhivatal...bsz. telekjegyzőkönyve – Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára Nagykanizsai Földhivatal iratai ...betétszámú telekjegyzőkönyv
- ZK – Zalai Közlöny

Horváth István

A nagykanizsai Erzsébet tér felújítása

Nagykanizsa mai arculatát a város XIX. századi fénykora határozza meg, amikor a Délnyugat-Dunántúl kereskedelmi és kulturális központjává fejlődött. Történelmi, kulturális, gazdasági és oktatási jelentősége mellett turisztikai adottságai is a térség központjává tették.

Az idők során fokozatosan megnagyobbodott nagykanizsai Erzsébet tér elsősorban a város piacának illetve vásárainak adott helyet, a piac csak 1940-ben települt ki. Ezután a tér egészét rendezték, parkosították, majd közvetlenül a II. világháború után a tér közepére egy hatalmas méretű szovjet katonai emlékművet helyeztek, ami évtizedekig uralta a teret és meghatározta a tér karakterét is, hiszen ezzel bármi módon konkuráló, vagy ennek látványát zavaró létesítmény elhelyezése megengedhetetlen lett volna.

A motorizáció előretörésével vált szükségessé a tér északi felének közepe táján egy nagyméretű parkoló-felület kialakítása, ami a tér park-jellegét csorbitotta, de főleg a tér egybefüggő használatát akadályozta.

A rendszerváltás után országszerte eltávolították a felszabadulásra, a szovjet katonai megszállásra illetve a szocializmus dicsőítésére állított jelképeket, így került sor a tér közepén álló szovjet hősi emlékmű lebontására is, bár ekkor csak az emlékmű felső részét bontották el, alépítménye még sokáig helyben maradt. Egyúttal visszakerült a tér délkeleti sarkára, vagyis eredeti helyére a 20-as gyalogezred emlékműve, és a tér gyalogos felületeinek térburkolata is megújult, sőt új, négyzetes medencéjű szökőkút is épült, bár ennek megformálását sok kritika érte.

A tér állapota a nagy átmenő gépjárműforgalom, a tér középső részét elfoglaló nagy parkoló és az elhanyagoltság miatt az ezredfordulóra már tarthatatlanná vált.

2002-ben az Önkormányzat elhatározta, hogy elkészítteti az egész belváros forgalomcsillapítási tervét, és ennek keretében átépíti, felújítja a Fő utca, az Erzsébet tér, a Deák tér, az Eötvös tér és a Széchenyi tér közterületi felületeit. A tanulmányterv 2004-re elkészült a budapesti Pro-Urbe Mérnöki és Városrendezési Kft. gondozásában (vezető tervező: Szálka Miklós), a kertépítészeti terveket a LAND-A Táj- és Környezettervezési Műterem Kft. készítette (vezető tervező: Karádi Gábor tájépítész). Nagykanizsa

belvárosának forgalomcsillapítási terve 2010-ben az ECPT-CEU (Európai Urbanisták Szövetsége) település- és területi tervek pályázatán különdíjban részesült olyan városok mellett, mint Barcelona, Liverpool, Torino, stb., és a díj megalapítása óta (1993) mindeddig magyar urbanisztikai terv hasonló rangú elismerésben még nem részesült.

2006-ban a terveket módosítani kellett, ugyanis jelentkezett egy befektető a tér parkolója helyén két kútgarázs építésére. Az Önkormányzat támogatta az elképzelést, sőt a területet is átadta, és év végére a régészeti feltárás is megtörtént. E vállalkozás azonban csődbe ment, és 2007. év végén a paroklót az Önkormányzat állította helyre. 2006. év végéig már a belvárosi forgalomcsillapítási terv egyes részelemei megvalósultak, így elkészült a Magyar utca – Arany utca kereszteződésében a körforgalmi csomópont, és megtörtént az Erzsébet tér délkeleti sarkán a térburkolat átépítése.

1. kép: Az Erzsébet tér átépítés előtti légifotója és a tér-rekonstrukció terve

2007 nyarán jelent meg a megyei jogú városok rehabilitációjára kiírt Európai uniós támogatású pályázati felhívás. Nagykanizsa Megyei Jogú Város Közgyűlése 2007. november 29-i ülésén egyhangú szavazattal döntött a városrehabilitációs pályázatok benyújtásához szükséges tervek (IVS,

Belvárosi Akcióterületi Terv) elfogadásáról. Ezt követően indulhatott meg a korábbi tanulmányterv engedélyezési, illetve kiviteli tervvé történő fejlesztése. A korábbi terven néhány jelentős változtatást hajtott végre az új önkormányzati vezetés, ilyen volt pl. az Erzsébet tér egységes gyalogos felületének biztosítása, vagy nem utolsó sorban a történelmi hangulat visszaállításának követelménye, pl. az utcabútorok, köztárgyak, de a szobrok vonatkozásában is.

A város művészeti közösségei, társulatai illetve az ezeket befogadó intézmények messze földön ismertek. A város hagyományosan több nemzetközi és országos szintű rendezvénynek ad otthont. Az Erzsébet tér megújítása is ezen közösségi rendezvények befogadását, illetve a város lüktető életéhez, közigazgatási- és kereskedelmi központ funkciójához illő közterületek biztosítását célozta.

A Nyugat-dunántúli Operatív Program keretében 2007-ben meghirdetett pályázatra a Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata által „Nagykanizsa Megyei Jogú Város funkcióbővítő fejlesztése – Belvárosi Akcióterületi Terv” címmel benyújtott sikeres pályázatának része volt az „Erzsébet tér rekonstrukciója” elnevezésű projektelem. A projekt 899.649.148 Ft vissza nem térítendő támogatásban részesült, de a projekt része volt az Erzsébet tér rekonstrukcióján kívül a Huszti téri és Teleki utca elején lévő új körforgalmú csomópont, a Zrínyi utca keleti irányú meghosszabbítása, valamint az Arany utca – Királyi Pál utca összekötése, illetve a Királyi Pál utca meghosszabbítása a Petőfi utcáig. Ezen útépitések ugyanis elengedhetetlen előfeltételei voltak a Fő utcai és Erzsébet téri forgalom csillapításának. Ehhez hasonló léptékű belvárost érintő építkezés évtizedek óta nem fordult elő Nagykanizsán. Az organizációs és kivitelezési munkákat bonyolította, hogy ezzel egy időben zajlott a városban a szennyvízcsatorna hálózat rekonstrukciója is, ami a forgalom-eltereléseket és a belváros működőképességének biztosítását rendkívül megnehezítette. Az Erzsébet téri kivitelezési munka 2011. március 1-én kezdődött el a munkaterület átadásával, míg a műszaki átadásra 2012. június 29-én került sor.

A tér-rekonstrukció kivitelezést a NK-VR Konzorcium nyerte el, melynek vezetője a zalakarosi székhelyű Szabadics Közmű és Mélyépítő Zrt., a konzorcium másik tagja pedig a budapesti Közgép Építő és Fémszerkezetgyártó Zrt. volt.

Az Erzsébet tér dél felől felújítás előtt és felújítás után

A fejlesztést számos, a civil lakosság bevonására létrehozott program és több kiegészítő esemény is népszerűsítette. Ezek között szerepelt többek között a belvárosi épületek homlokzatainak megújítására-kiszínezésére kiírt „Színezd újra a belvárost” program, az Erzsébet téren található fák örökbe fogadására vonatkozóan meghirdetett „Ültess fát a jövőnek” kezdeményezés, a „Miénk a tér” kulturális rendezvényekből álló programsorozat, valamint a Szombathelyen megtartott SAVARIA napokon a Városfejlesztési Divízió által a program nyilvánosságáról és a tájékoztatásáról tartott előadás, illetve a környező települések városrehabilitációs fejlesztéseknek megvalósítói számára megrendezett találkozók, workshopok is.

A térnek a meglévő történelmi épületek által körülhatárolt teljes 21.602 m²-es felülete megújításra került. A teret korábban kelet-nyugati irányban a Rozgonyi és Vásár utca között egy kétsávos út szelte ketté. Az átkötő úttól északra a Török-kút állt parkosított környezetben, az úttól délre viszont egy közel száz férőhelyes parkoló foglalt el a térből jelentős területet. A rekonstrukció során a teret kettészelő út valamint a parkoló megszüntetésre került, így sor kerülhetett egy egységes és elsődlegesen gyalogos használatú városközponti tér kialakítására. A tér rehabilitációja egyben a belvárosi forgalom csökkentésére is szolgált, melyet az átszelő út megszüntetésével, illetve a meglévő utak közlekedési rendjének átszervezésével sikerült elérni. A térfelszín megújításával lehetővé vált a biztonságos gyalogos közlekedés, illetve új kerékpárutak is létesültek, melyek a város kerékpárút-hálózatába szervesen beilleszkednek.

A rehabilitáció alapkoncepciója szerint a tér északi részén egy csendesebb árnyas parkosított terület került kialakításra az ide áthelyezett Szentháromság szoborral. Tőle délnyugatra a Bolyai Általános Iskola közelében került elhelyezésre a Testvérvárosok kútja, mely egyben ivókútként is szolgál. A téren a régészek által nemrég megtalált török kori városfalak, illetve annak bástyája helyén, a térszín alatt került elhelyezésre a török kori vár-és városmakett üvegezett járható felülettel. A tér középső harmadának északi részét egy új zenepavilon zárja le. Ez a mozgalmas, rendezvények tartására is alkalmas térrész, mely helyszínéül szolgál a város nemzetközi és országos rendezvényeinek, így többek között a Bor- és dődölle Fesztiválnak, a városnapj ünnepségnek, a Nemzetközi Jazz és Világzenei Fesztiválnak, a Sörfesztiválnak, a karácsonyi vásárnak, vagy bármely más nagyobb teret igénylő kulturális illetve szórakoztató eseménynek.

A lebontott szovjet emlékmű alépitménye és a helyére épített zenepavilon

A tér déli részének hangsúlyát a megújult változó vízképeket bemutató szökőkúttal adja. A mellette a térburkolatból feltörő szökővizek azonnal a kisgyerekek kedvenc pancsoló játékaivá váltak. A szökőkút felé tekint a tér névadója, Erzsébet királyné egész alakos szobra. A tér délkeleti sarkában áll továbbra is a letisztított 20. honvéd galogezred szobra.

A város utcáinak hajdani téglaburkolatát idézi fel a megújult térfelszín nagy részének vörös téglát utánzó burkolata. A tér utcabútorai is egységes rendszert alkotnak és utalnak a megidézni kívánt századforduló korára. Az utcabútorokkal együtt a közvilágítási kandeláberek és az azokon elhelyezett „Kanizsa” típusú háromágú zászlótartók is illeszkednek a környezetbe a tér északi részén található, hagyományos formájú telefonfülkével együtt. A tér közepe táján elhelyezett modern világító ülőkockák viszont már a XXI. század fiatalos izlésvilágát közvetítik.

A térburkolatok cseréjén túl új zöldfelületek kialakítása és a meglévők megújítása is szempont volt a rekonstrukció során. A növényzetről mostantól automata öntözőrendszer gondoskodik, így biztosítva a virágos szigeteket, zöld növényzet életfeltételeit.

A város főtere - az Erzsébet tér – korábban is jelentős szerepet töltött be a városi rendezvények helyszínéként. Ezen funkciója a fejlesztések eredményeként azonban még tovább erősödött. A városrehabilitációs programok célja, mely azt hivatott szolgálni, hogy erősítse egy-egy város vonzerejét, élénkítse az idegenforgalmat és a helyi gazdaságot, élhetőbbé tegye a települést, tökéletesen megvalósult a tér rekonstrukciójával. Az Erzsébet tér déli és középső része a szökőkúttól a zenepavilonig egy nyüzsgő találkozási pont lett a helyiek és a településre látogatók számára. A megújult zöldterületek ugyanakkor üde színfoltjai lettek a mozgalmas belvárosnak. A forgalom-csillapított főtér pedig rendezvény helyszíneként folyamatos programokat kínál ellátva a közösségi igényeket. A teret körülvevő épületek felújítása is új lendületet vett, ezzel is emelve a tér látvány-értékét. Közülük is kiemelkedik jelentőségében a városháza és bíróság homlokzatának 2013. évi felújítása. Az Erzsébet tér rekonstrukcióját követően az elmúlt időszakban négy új kiülő teraszos vendéglátó egység létesült a korábbi kettő mellé, illetve a fejlesztést követő vállalkozói aktivitás hatására az üres üzlethelyiségek is megteltek étellel.

A régi és az új szökőkút

A tér ünnepélyes átadására 2012. július 19-én került sor Manninger Jenőnek, a Zala Megyei Közgyűlés elnökének és Cseresnyés Péter polgármesternek a részvételével. Az esemény alkalmával kerültek átadásra a téren örökbe fogadott fák emléklapjai is a szerencsés jelentkezők részére. Az azóta eltelt időben mind a helyi lakosok, mind pedig városunk vendégei részéről általános elismerés illette e munkát.

A megvalósítás szakmai elismerésben is részesült, hiszen a Magyar Ingatlanszakmai Egyesület, mint a FIABCI (Fédération Internationale des Administrateurs de Biens Conseils et Agents Immobiliers) magyar tagozata által 2013. évben tizenötödször megrendezett Magyar Ingatlanfejlesztési Nívódíj Pályázaton az Erzsébet tér rekonstrukcióját különdíjban részesítette.

A díj odaítélésében szerepet játszott az, hogy a fejlesztés milyen kihatással van a környezetének társadalmi gazdasági felértékelődésére, milyen multiplikátor szerepet tölt be. A régi épített környezet értékeinek maximális meghagyása mellett hogyan igyekezett arculatában harmonizációt kialakítani az épületek, a közlekedő területek és a zöldfelületek között.

Az elnyert díj méltóképpen keretbe foglalja a fejlesztést, hiszen a korábban említett Európai Település- és Területi Tervezési díj még az elképzeléshez kapcsolódott, ez a különdíj pedig már a megvalósítást értékeli.

A városközpont rehabilitációja azonban ezzel nem fejeződött be. A rehabilitáció II. ütemeként a Sabján Gyula utcától a Hunyadi utcáig a Fő utca teljes felületének megújítása következik, a vízi közmű hálózat felújításával, továbbá az Eötvös téren egy gyermekek és felnőttek számára is kikapcsolódást biztosító játszótér létesül. A rekonstrukció által az Ady Endre u. Fő u. - Zrínyi Miklós u. közötti szakasza lezárásra kerül, megteremtve ezzel Nagykanizsán egy sétáló utca kialakításának a lehetőségét. A beruházás 2014-2015. évben valósul meg, melynek munkálatai során az Erzsébet téren is alkalmazott felszíni burkolati-, illetve köztéri elemek jelennek meg.

A városépítés azonban soha nem fejeződik be; új korok, új emberek jönnek új elképzelésekkel, és tovább gazdagítják a közös alkotást. Az Erzsébet tér díszítése is tovább folytatódik: az önkormányzat 2014. évi döntése értelmében a zenepavilon közelében elhelyezésre kerül egy egész alakos Bethlen-szobor, valamint a tér északi csücskében a felújított Török-kút másolata is helyet kap.

Deák-Varga Dénes
Az Erzsébet tér új szobrai

Midőn 2007. nyarán megjelent a megyei jogú városok rehabilitációjára kiírt pályázati felhívás, a Polgármesteri Hivatalban dolgozó szakemberek számára egyértelmű volt, hogy foglalkozni kell a belvárosi rehabilitáció során szükségessé váló szobor-állítások és áthelyezések feladataival is. A szobrok ügyében megtett első konkrét lépésnek az a 2007. VIII. 8-án Marton István polgármester részéről a városrehabilitáció tervezőihez intézett levél tekinthető, melyben a városi főépítész ajánlása nyomán a korábbi tanulmányterven szükségessé váló módosításokra tett javaslatot. E levélben felsorolásra kerültek a városközpont szobrait érintő javaslatok is:

1. A Szentháromság szobor visszahelyezése az Erzsébet térre;
2. Új Erzsébet- királyné szobor állítása az Erzsébet téren;
3. Új díszkút (testvérvárosok kútja) felállítása az Erzsébet téren;
4. Deák Ferenc Eötvös téri szobrának áthelyezése a Deák térre;
5. A Deák téri Széchenyi szobor áthelyezése a Széchenyi térre;
6. A Széchenyi téri „Plasztika” c. szobor átalakítása díszkúttá;
7. Az Eötvös térre tervezett szobor-sétány elhagyása;
8. A Nagy-Magyarország emlékmű környezetének rendezése;
9. Az Eötvös téren a régi gimnáziumra emlékeztető alkotás állítása;
10. A Huszty téri földgömb áthelyezése a körforgalom közepébe.

Fentiek közül 2012-ig az 1., 2., 3. és 10. sz. javaslat realizálódott. A Deák és Széchenyi szobrok áthelyezési javaslatát a Közgyűlés¹ később visszavonta, mivel Deák Ferenc szobra az Eötvös téren egyúttal a volt piarista gimnáziumra is emlékeztet, Széchenyi szobrát pedig a szobor felállítását kezdeményező Lovrencsics Lajos úr a jelenlegi helyére – a bankpalota elé - szánta. Végül pedig a Képzőművészeti Lektorátus a Széchenyi téri Plasztika c. alkotás átalakítását nem támogatta.

2007. november 14-én Cseresnyés Péter alpolgármester vezetésével egy széles körű szakmai egyeztetésre került sor a városközpont-rehabilitáció aktuális tervezési feladatairól. Ekkor fogalmazódott meg a tér egységes gyalogos felülete kialakításának gondolata. Itt is elhangzott a Szentháromság szobor áthelyezésének és egy Erzsébet királyné szobor elhelyezésének

¹ 218/2011. (VI. 30.) határozatával

javaslata, továbbá ekkor merült fel egy zenepavilon valamint egy török kori vár-makett Erzsébet téren történő elhelyezésének ötlete is.

A Szentháromság szobor visszahelyezése az Erzsébet térre

Az egykori Piac-tér, most Erzsébet tér délkeleti részén állították fel 1773-ban a város első köztéri szobrát, a Szentháromság-szoborcsoportot Palini Inkey Boldizsár földesúr adományaként. A szobor azonban ennél régebbi is lehet, ugyanis létezik egy 1758-ban e szoborra kiállított számla.

A szentháromság-szobrok kultúrtörténeti jelentősége ma már kevésbé ismert. A szentháromság-tan (az Atya, a Fiú és a Szentlélek isteni személy hármas egysége) a kereszténység egyik legősibb hittétele. Kidolgozása Tertullinus (kb. 155-220 között élt) karthágói teológus műve. A középkorban a szentháromságot sokféleképpen ábrázolták: akár geometrikus háromszög, de három virág, három angyal, három férfialak képében is. A würzburgi Bürgerspital Szentháromság domborműve (1340) azonban már előrevetíti a későbbi korok egyre általánosabb ábrázolását: a nagyméretű szakállas Atyaisten a kezében tartja a kisebb méretű, keresztre feszített Jézust, aki fölött a szentlélek jelképeként a galamb jelenik meg. A későbbiekben mindinkább ezen ábrázolásmódnak csak részletekben eltérő variációival találkozhatunk.

A köztéri szentháromság-szobrok állításának kultusza azonban jóval újabb keletű: I. Lipót Habsburg császár (1658-1705 között uralkodott) nevéhez fűződik. A XVII. század vége felé a hitbuzgó császár a birodalmát fenyegető három legnagyobb veszély (török támadás, pestisjárvány, természeti csapások) ellen a leghatalmasabb égi erők, a szentháromság segítségéért fohászolt. Imái meghallgatást nyertek, ugyanis 1683-ban Bécs alól sikeresen visszaverték a törököt, majd hamarosan Magyarországot is sikerült felszabadítani. A török veszedelem és pestisjárvány elmúltával 1683-93 között a császár hálából egy hatalmas, 21 m magas szentháromság-empléművet állíttatott a bécsi Grabenen a legkiválóbb szobrászok és építészek közreműködésével. E ma is álló szobor egyik érdekessége, hogy három oldalán egyenrangú helyzetben szerepel Ausztria, Magyarország és Csehország címere. E szobor vált a további szentháromság-szobrok előképévé. A szentháromság-szobrokat azonban csak nálunk nevezzük így, német nyelvterületen általában Pestsäule (pestisoszlop) a nevük, utalva

felállításuk fő indokára. A szentháromság-szobrok állításának szokása azonban csak a Habsburg-birodalom területén terjedt el, azon kívül szinte ismeretlen. A világ legmagasabb – 35 méteres - szentháromság-szobra a csehországi Olomouc városában található.

A szentháromság-szobrok alapkoncepcióját is a bécsi adta meg. A szobor csúcsát az atya, fiú és a szentlélek-galamb koronázza, németül: „Gnadenstuhl”, azaz tükörfordításban: „kegyelem-szék”, - bár nálunk ezt a fogalmat így nem használják. A hármas istenség szobrát felhőpárnákat mintázó mennybe törő gúlaszerű alépítmény tartja, a bécsi szobor még kizárólag felhőpárnákból épült fel, rajtuk kis angyalkákkal. A későbbi szentháromság-szobroknál jellemzően oszlopszerű tartópillér áll középen, de törzsükön általában megjelennek az angyalkák és esetenként a felhőpamacskok is, utalva arra, hogy a három isteni személy fölöttünk a mennyben trónol. Az oszlop tetején álló szobor - mint szobor-kompozíció - ókori eredetű (lásd pl. Traianus oszlopát Rómában), de a középkorban vált általánossá Mária és más szentek szobraival. A barokk korban gyakran ugyanolyan felfogásban készültek a szentháromság-szobrok illetve más szentek szobrai: oszlop jellegű tartópilléreken áll például az esztergomi, a nyitrai, a kassai vagy a kőszegi Mária-szobor, vagy a mosonmagyaróvári Nepomuki Szent János szobor. A szentháromság-szobrok tövében rendszerint „kísérő szentek” mellék-figuráival találkozhatunk, ezek száma és személye változó, az adományozók szándékától függő. Nem kötelező, de gyakori „kellék” a lépcsős alépítmény és az emlékművet körbefogó díszes kő- vagy vas-kerítés is.

A szentháromság-szobrok állításának divatja Magyarországon is rohamosan terjedt: Nagyszombaton 1695-ben állították az elsőt. Előfordulásuk az ország területén nem egyenletes, a nyugati országrészben a legsűrűbb, az Alföldön ritkább, míg Erdélyben és Kárpátalján egyáltalán nem jellemzőek.

Már a barokk-korban kikristályosodott a szentháromság-szobrok tipikus formája. (L. Nagyszombat, 1695; Sopron, 1701; Buda, 1706 (most Újlakon áll); Buda (Szentháromság tér), 1713; Pozsony, 1713; Kőszeg 1713; Kismarton 1713 után; Komárom, 1714; Pest, 1717 (elpusztult); Detk, 1719, stb.) A szentháromság-emlékek állításának hazánkban új lendületet adott az 1740 táján dühöngő pestisjárvány: Óbuda, 1740; Temesvár, 1740; Kecskemét, 1742; Arad (régí) 1746; Érsekújvár, 1749; Veszprém, 1750; Vác,

1750; Szekszárd, 1753; stb. A barokk szobrokon megfigyelhető ötletesség és forma-gazdagság azonban a „tömegtermeléssel” egyre inkább háttérbe szorult, és a XIX. századi alkotások művészileg már sokkal kevésbé érdekesek. Formailag külön csoportot alkotnak a háromszlopos kompozíciók (Selmecbánya, Esztergom, Bóly, Ozora) illetve az egyedi megoldású neogótikus szentségtartóra emlékeztető romantikus művek (Székesfehérvár, 1840; Pest 1863, elpusztult). Az I. világháborúval pedig lezárul a szentháromság-szobrok állításának korszaka, bár kivételesen még napjainkban is állítanak ilyeneket. (L. pl. Mohács monumentális modern szentháromság-szobra, 1993; vagy Mórahalom, 2012.) Külön téma lehetne a trianon után az új hódítók által elpusztított (pl. Újvidék, Zenta), az idők során lecserélt (pl. Baja, Pécs, Szeged, Szombathely), illetve a lebontott, majd rekonstruált (Érsekújvár, Pozsony, Óbuda) emlékek köre.

A kanizsai Szentháromság-szobor a fellelhető adatok szerint gráci műhelyben készült legalább két külön fázisban.² Erre utal a szobrok eltérő anyaga és stílusa is, továbbá létezik egy ezen műre kiállított 1758. évi számla, miközben viszont az emlékművön 1773-as évszám látható. A szobor alapzatán „Teopilus Boheim” felirat olvasható, ő lehetett a szobor alkotója.

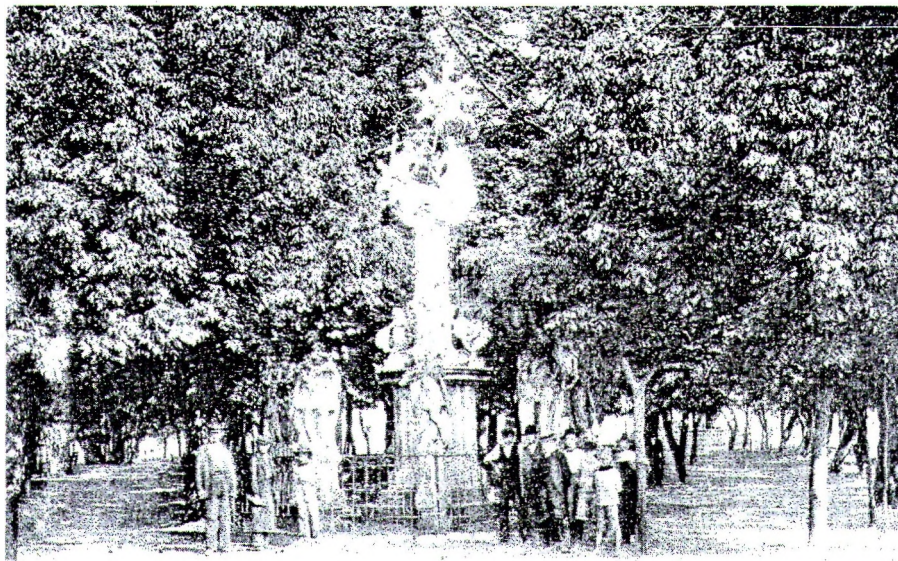
A kanizsai szobor az érett barokk alkotások körébe tartozik. A főoszlopot koronázó plasztika szokványos szentháromság-ábrázolás, ami viszont egyedi, hogy kiegészül egy angyal-figurával. Az oszlop tövében álló Mária feltűnően szép, egyedi megformálású. A szobrot öt mellékalak veszi körül: a középen álló Szent István király kisebb a többinél, sárgás színű kőanyaga a főoszlop anyagával megegyező. Egyedi megoldásnak – és nyilván az adományozó kívánságának tekinthető, hogy a kompozíció egyúttal István király Máriának történő korona-felajánlását is – feltűnően hangsúlyosan - ábrázolja.

A szürkésfehér kőből készült további négy mellékalak viszont két különböző típusú posztamensen áll: Keresztelő Szent János és páduai Szent Antal, illetve Szent László király és Szent Imre herceg. Mindez kérdésessé teszi a mű egységét. A szobor eredeti formájára, a rokon emlékeken tapasztalható esetleges alépítményére, illetve lehetséges kerítésére nincsenek adatok. A kortárs emlékeken ugyanis jellemző a lépcsős alépítmény és a díszes kerítés (Kecskemét, Veszprém, Vác, Szekszárd). A hajdani alépítmény

² L. Kostyál László: Nagykanizsa művelődéstörténete (1690-1849), Nagykanizsa városi monográfia, 2006. II. kötet 350. o., továbbá A Nagykanizsai Városvédő Egyesület története 1987-1997. 33-41. o.

lehetőségét nálunk az is valószínűsíti, hogy enélkül a mű arányai hiányérzetet keltenek, a mellékalakok túl alacsonyra kerültek. (A mostani helyreállításakor kissé megemelték a szobrot, de még magasabb alépítményt is „elbírt” volna.)

A mű láthatóan nem egy ütemben készült alkotás, erre a kétféle köanyag és a szobrok eltérő mérete, stílusa, minősége is figyelmeztet. Miután dokumentumoknak hiányában vagyunk, csak feltételezésekkel élhetünk a mű kialakulásának történetét illetően. Egyébként más szentháromság szobroknak is megvan a maguk kalandos története.

A nagykanizsai Szentháromság-szobor az Eötvös téren a XIX. sz. végén

A kanizsai szobor kétféle köanyaga két fő alkotói periódusra enged következtetni. Az eredeti alkotásnak a sárgás színű fertőrákosi homokkőből faragott főoszlop, a főoszlop tövében álló Szent István szobra és a másik két királysobor posztamense tekinthető. Ezek ugyanis mind anyagukban, mind pedig stílusukban egykorú alkotásnak tűnnek. Lehetséges, hogy az eredeti kompozíció eleve csak három mellékalakkal rendelkezett, hisz a mai öt mellékalak elhelyezése mesterkéltnek tűnik. A három magyar szent király eszmeileg is összeillik, hiszen a XVIII. században a főurak körében már dívott a magyar nemzeti történelem nagyjainak kiemelt tisztelete. Valószínű,

hogy Szent Imre és Szent László alakja helyén eredetileg Szent Istvánnal megegyező méretű, a mainál kisebb királyszobrok álltak, de valamilyen okból (szétfagyás, természeti csapás vagy áthelyezés közbeni sérülés) miatt ezek helyére új, egyúttal a korábinál magasabb szobrok kerültek. A két további mellékalak: Keresztelő Szent János és Szent Antal együtt készülhetett az újrafaragott király-szobrokkal, erre utal hasonló méretük és azonos szürkésfehér színű kőanyaguk is. Állaguk is jobb a sárgás kőből készült szobroknál, és stílusuk sem a kora barokkra, hanem későbbi időszakra utal. A két újabb szobor a régebbiektől némileg eltérő formájú posztamensen áll. Ezek - bár hasonlítanak a régiekre - nem pontos utánzatok, azaz készítőjük csak a méretek átvételére törekedett, a stílus-egységgel nemigen törődött. Így a négy mellékalak összehatásában egységes lett, viszont Szent István király alakja zavaróan eltörpül köztük. Őt azonban nem cserélték ki nagyobbra, valószínűleg azért, hogy Mária szobrát ne takarja el. Hogy mikor készülhetett a négy újabb mellékalak, arra csak tippelhetünk, de talán az 1869. évi áthelyezéskor vált ez esedékessé. Szent Antal, a szegények védőszentjének kultusza is inkább a XIX. században terjedt el.

A szentháromság szobrot 1869-ben a mai Eötvös térre helyezték át, régi fényképek szerint itt már rendelkezett az újabkori, szerény megjelenésű vas-korlátjával. Az emlékmű talapzatán két további bejegyzés olvasható: „Renov. Hild Péter 1892” és „Jav. 1923. Kovács József kőfaragó”. Az Eötvös térről 1934-ben a Nagy-Magyarország emlékmű felállítása érdekében a Kossuth térre vitték át. Itt utoljára 1992-ben restaurálták.

A 2006. december 14-i közgyűlésen Balogh László képviselő a kérdések között felvetette a Szentháromság-szobor visszahelyezésének gondolatát az Erzsébet térre. Bár ennek még nem lett nagyobb visszhangja, a belvárosi rehabilitáció megindításakor a tervezőkhöz intézett 2007. VIII. 8-án kelt polgármesteri levélben mégis első helyen szerepelt a Szentháromság szobor visszaállításának lehetősége. A 2008. május 27-i közgyűlésen napirendként szerepelt a belvárosi rehabilitációt érintő köztéri alkotások ügye. A Szentháromság-szobor visszahelyezésének javaslata az Erzsébet térre egyesek részéről igen heves ellenkezést váltott ki. Hivatkoztak arra, hogy a jelenlegi helyén már megszoktuk, arra, hogy az áthelyezés műszakilag kivitelezhetetlen és arra is, hogy az ilyen szobroknak templom előtt kell állni, és a Kossuth téren ott a kórházkápolna, az Erzsébet téren viszont nincs templom. Utóbbi felvetés persze téves, lásd pl. Bécs, Kecskemét, Esztergom, Selmecbánya, Keszthely, Tapolca, Baja, Szombathely, Óbuda szentháromság

szobrait. Jellemzőbb az a helyzet, hogy a szentháromság szobrok a városok főterén állnak, de ez sem áthághatatlan szabály. Végül a Közgyűlés mégis támogatta az áthelyezési javaslatot.

A Szentháromság szobor a Kossuth téren

Miután a kanizsai Szentháromság szobor egyúttal műemlék is, először is a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal hozzájárulását kellett megszerezni az ügyhöz. Kovács Gábor művészettörténész áthelyezést támogató szakvéleménye minden valószínűség szerint 2008. február 28-án kelt (a szakvéleményen szereplő 2007. II. 28-as dátum elírás lehet.)

A tér tervezői (Karádi Gábor tájépítész, Land-A Kft.) az Önkormányzat kérésére eredetileg a tér közepén, nagyjából a volt szovjet emlékmű helyén jelölték ki a szobor új helyét. A szobor áthelyezésének és restaurálásának tervezésére a KÖH javaslatára a szombathelyi Altus Savaria Tervező Iroda Kft. (Rápli Pál építész) kapott megbízást. (Ők készítették a szombathelyi és zalaegerszegi hasonló emlékművek áthelyezésének terveit is.)

A Szentháromság szobor áttelepítési terve 2008-ban elkészült, azonban a tervezők azt javasolták, hogy a szobor ne a tér közepére, hanem a tér északi

részére, a Török-kút helyére kerüljön. Fő indokuk a szobor egy nézetű kiképzése és a zöld háttér igénye volt. A szobor mellékalakjait új konfigurációba helyezték, és a barokk műtől idegen vaskerítést is elhagyták. A 2008. tavaszán egy együttes városfejlesztési- és kulturális bizottsági ülésen bemutatott új koncepció nagy tetszést aratott.

A Szentháromság-szobor restaurálási tervét a Crotos Overcome Alkotóművészeti Kft. (Ludányi Gábor kőszobrász restaurátor) készítette 2009. márciusában. A KÖH Budapesti székházában 2009. március 31-én zajlott le a szobor áthelyezési-átalakítási tervének zsűrizése. A tervtanács a tervet az eltérő vélemények kereszttüzeiben végül mégis engedélyezésre javasolta.¹ A szoborcsoport áthelyezése és restaurálása 2012. május-június hónapban történt meg Ludányi Gábor és munkatársai kivitelezésében.

A felújított Szentháromság szoborcsoport az Erzsébet téren

³A szobor áthelyezésére vonatkozó építési és restaurálási engedélyt a KÖH 410/0694/14/2009. (V. 18.) és 410/0694/13/2009. (V. 18.) határozatában adta ki.

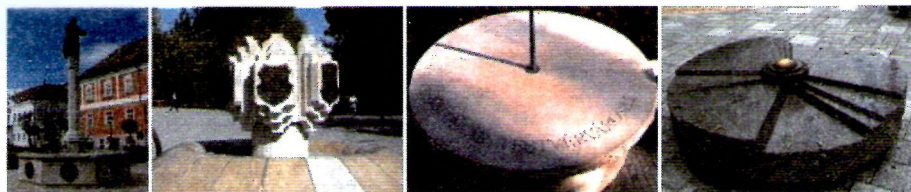
Testvérvárosok kútja

A városközpont rehabilitáció megindításakor a tervezőkhöz intézett – fentebb már idézett, 2007. VIII. 8-án kelt - polgármesteri levélben az Erzsébet téren felállítandó új alkotások között szerepelt egy „Testvérvárosok kútja” című köztéri alkotás ötlete is. Ennek indoka elsősorban a téren már régóta létező, a testvérvárosokra utaló, útjelző tábla-szerű „szerény alkotás” volt, amely méltatlannak tűnt egy megyei jogú város központjához.

Testvérvárosok irányjelző táblája az Erzsébet téren 2011-ig

Az új műhöz gondolati előképként a váci testvérvárosok kútja, illetve a kecskeméti, szombathelyi és kaposvári testvérvárosokat jelző köztéri alkotás szolgált.

Testvérvárosokra utaló alkotások (Vác, Kecskemét, Kaposvár, Szombathely)

Az Erzsébet téren felállítandó köztéri alkotásokról szóló 195/2008. (V. 27.) közgyűlési határozat 3. és 4. pontja egy Testvérvárosok kútja, valamint egy Török-kori vár- és városmakett készítésére irányuló szobor-pályázat lebonyolításáról szól.

A Testvérvárosok kútjának a tervezők által a Bolyai Általános Iskola előtti tér-részen történő helykiválasztását a Képző- és Iparművészeti Lektorátus Hszl/11/2008. (IV. 14.) szakvéleményében támogatta.

A pályázati kiírás szövegéről és a meghívandó szobrász-művészek köréről a VKIB és OKISB 2009. április 6-i összevont ülésén döntött. A Testvérvárosok kútja című szobor-pályázatra hat szobrász-művész: Béres János, Farkas Ferenc, Párkányi Raab Péter, Szabolcs Péter, Szórády Zsigmond és Rétfalvi Sándor kapott meghívást. Valamennyi meghívott művész a megadott határidőre (2009. május 18.) benyújtott egy, a kiírásnak megfelelő pályázatot.

A pályázat művészi és szakmai szempontú értékelését két külön körben a helyben működő Művészeti Tanács, valamint a Képzőművészeti Lektorátus végezte. A Művészeti Tanács zsűrizése 2009. május 20-án, a Képzőművészeti Lektorátus szakértői zsűrizése pedig a rá következő napon zajlott le.

A beérkezett pályaműveket mindkét szakértő testület összességében elbírálásra alkalmasnak, jó színvonalúnak és sikeresnek minősítette, egyúttal javaslatot tett a megvalósításra legalkalmasabb pályamű kiválasztására. A Testvérvárosok kútja című pályázatra nagyon eltérő és egymással nehezen összemérhető javaslatok születtek. A Képzőművészeti Lektorátus zsűrije Párkányi Raab Péter Velocipéd című alkotását, míg a Művészeti Tanács Rétfalvi Sándor vízmedencében fekvő nőalakját javasolta első helyen

megvalósításra. Párkányi pályaműve az elmúlt korokat is felidéző, ugyanakkor hangulatát tekintve mégis modern, mai szellemű alkotás.

Rétfalvi Sándor fekvő-lebegő nőalakot formázó pályaművét látványos, azonban a környezethez nem igazán illeszkedő és a megadott témát kevésbé kifejező munkának ítélték. Szórádi Zsigmond stilizált gőzmozdonya is elismerést aratott, azonban az adott műemléki környezethez nem tartották illeszkedőnek. Farkas Ferenc hasábokból összetett, Béres János vízbeugró leány és Szabolcs Péter absztrakt virágot formázó pályaművét több okból is elvetették a szakértők, bár utóbbit más helyen megvalósíthatónak tartották.

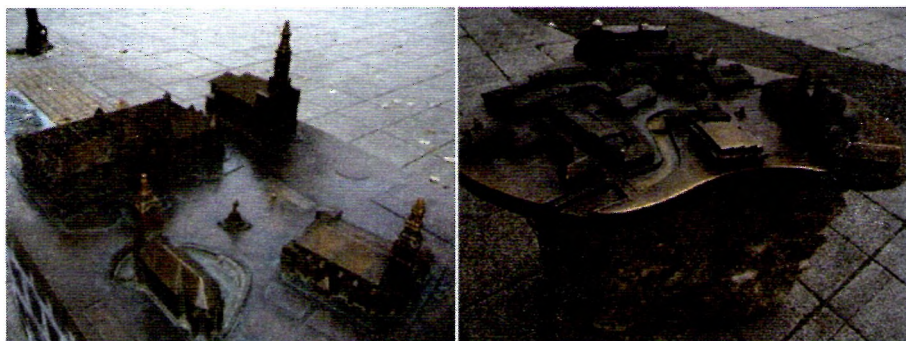
A tervpályázatokról szóló döntést a Közgyűlés 440/2009. (IX. 3.) sz. határozata tartalmazta, mely Párkányi Raab Péter pályaművét hirdette ki győztesnek. Ezután már csak a mű kivitelezésére és elhelyezésére kellett várni, ami a tér 2012. június 30-i műszaki átadását megelőző hetekben-hónapokban történt meg. Nagykanizsa büszke lehet rá, hogy itt került felállításra az ország első olyan testvérvárosokat idéző köztéri alkotása, mely igazi művészi teljesítménnyel párosult.

Testvérvárosok kútja Nagykanizsán

Török-kori vár- és város-makett

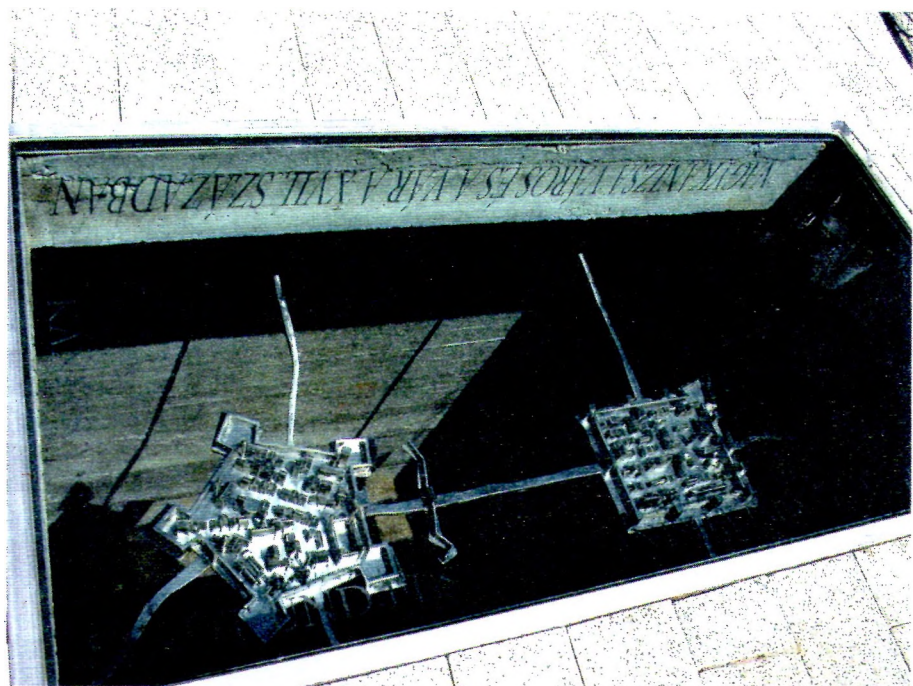
A Török-kori vár- és városmakett ötlete ugyancsak a fentebb már említett 2007. november 14-i egyeztetésen fogalmazódott meg először. A gondolatot az váltotta ki, hogy 2006-ban a téren egy mélygarázs építése céljából régészeti ásatás folyt az Erzsébet téren és előkerültek a török-kori városfal palánkjának cölöpmaradványai. A leletek azt is bizonyították, hogy a kutatók korábbi feltételezésével ellentétben a városfal keleti irányban csak eddig a vonalig terjedt ki. Igényként merült fel a cölöpmaradványok nyomán a középkori palánk ismert szakaszának térszínén történő jelzése, egyúttal a turisták számára a középkori állapotok – Kanizsa híres várának - maketten történő bemutatása. Ettől kezdve a Testvérvárosok kútja és a vár-makett ügye – lévén egyazon akció keretében azonos körülmények között megvalósítandó feladat – összekapcsolódott.

Városmakettek Kecskemét illetve Eger főterén

A Török-kori vár- és városmakett pályázatra négy nagykanizsai szobrász: Csávás Csaba, Kovács Lilian, Németh Ferenc és Szemenyey-Nagy Tibor kaptak felkérést. E pályázat esetében a fentebb említett mindkét zsűri egymástól függetlenül Szemenyey-Nagy Tibor szobrászművész pályaművét tartotta a legszemélyesebb megoldásnak, miszerint a makett egy terepszint alatti, üveglappal lefedett, éjjel megvilágított aknába került elhelyezésre, alatta a téren feltárt városfal cölöpmaradványokat is bemutatva. Ezzel viszont sajnos azt a lehetőséget nem sikerült megragadni, amit a többi pályamű

kínált, hogy a vakok és gyengénlátók számára megtapintható makett készüljön a téren, mint pl. a budapesti Mátyás templom, vagy Eger, Kecskemét, stb. esetében. Az elkészült alkotás páramentesítése még megoldandó feladat.

Török-kori vár- és városmakett Nagykanizsa főterén

Erzsébet királyné szobra

Város és szobor

Csaknem minden városban létezik olyan szobor, mely a város lakói által leginkább tisztelt személyre emlékeztet, mintegy a település újkori „védőszentje”-ként őrökdi a városon. E szobrokat jellemzően a XIX-XX. század fordulóján emelték. A legimpozánsabb ilyen alkotás egyértelműen a kolozsvári Mátyás király szobor. A legtöbb magyar városban Kossuth szobrát találjuk a főhelyen, rendszerint a főtéren, mint Debrecen, Szeged, Miskolc, Pécs, Kaposvár, Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, Nyíregyháza, Sátoraljaújhely, Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Orosháza, Makó, stb. esetében. De például Sopronban Széchenyi, Székesfehérváron Szent István, Zalaegerszegen Deák Ferenc, Egerben Dobó, Kiskunfélegyházán Petőfi, Kalocsán Tomori, Győrben Kisfaludy, Szombathelyen Berzsenyi, Szekszárdon Garay, Hajdúböszörményben Bocskai, Baján Tóth Kálmán, Szentesen Horváth Mihály szobra uralja a legelőkelőbb helyet. Úgy tűnik, az ilyenfajta szobrok a városok szerves tartozékai, egyik legfontosabb karakterhordozói.

*Sopron – Széchenyi; Zalaegerszeg – Deák; Kaposvár – Kossuth;
Hajdúböszörmény – Bocskai; Eger - Dobó*

Felmerül a kérdés, hogy azokban a városokban, ahol a XIX-XX. század fordulóján nem készült ilyen domináns szobor, - mint pl. Nagykanizsa, Veszprém, Pápa, Szolnok, Jászberény, Gyöngyös, Kiskunhalas, stb. - ott miért nem alkottak elődeink ilyet? A költői kérdésre persze nem lehet válaszolni, ugyanis elég nehéz megmondani, hogy bizonyos dolog miért nem született meg. Azonban manapság is hallani szobor-ellenes „takarékoskodó” megnyilatkozásokat, és vélhetően a múltban sem volt ez másként.

Nagykanizsa hajdani polgárai nem állítottak efféle szobrot. Sőt még a XX. század második felében is csak Thyury György várkapitány emlékére sikerült egy egész alakos szobrot összehozni (Borsos Miklós, 1971), de még ez is a város egyik eldugott helyére, egy lakótelepre került, ahol turista egyáltalán nem jár, így e szobor szinte ismeretlen.

Az új Erzsébet-szoborral Nagykanizsa egyik „hiányossága” is megszűnt, végre van a városnak egy igazi, főteret uraló emlékműve. Nagykanizsa a világon az egyetlen olyan város, ahol a város főterén álló legrangosabb köztéri alkotás Erzsébet királyné emlékét idézi.

A nagykanizsai Erzsébet szobor felállításának története

Erzsébet királynét a magyarok rendkívüli módon tisztelték és szerették, azonban életében Magyarországon köztéri szobrot nem állítottak neki, ez a magyar mentalitástól egyébként is idegen. (Bécsben már a királyné életében is készítették Erzsébet-szobrot.)

Erzsébet királyné tragikus halála után azonnal országszerte gyűjtések indultak a királyné emlékének megőrkítésére. A budapesti emlékműre hamarosan 2 millió korona gyűlt össze, ami túlságosan is sok volt egy szoborra. (Összehasonlításképpen a miskolci mellszobor 500 koronába került.) Vidéken többnyire kisebb szobrok, főként mellszobrok készültek, pl. elsőként Nyírád, majd Miskolc, aztán Kolozsvár, Eperjes, Arad, Veszprém, Szabadka, Gyula, stb. Egész alakos szobrok kerültek felállításra Gödöllőn, Szegeden, Bártfafürdőn, Karánsebesen, és a két világháború között Budapesten is.

Nagykanizsán egy Erzsébet királyné tiszteletére állítandó szobor gondolata tekintélyes múltat tekint vissza, és közelmúltbeli felállítása körül is bőven akadt bonyodalmak, - talán több, mint az összes többi főtéri szoborral együttvéve.

A legelső momentum akkor történt, midőn az egész országban mindenféle gyűjtés indult a meggyilkolt Erzsébet királyné emlékének megőrkítésére. A város krónikása szerint: „1898-ban Erzsébet királyné halála ejtette gyászba a kanizsaiakat is. Mozgalom indult meg, hogy szobrot állítsanak a városban a magyarok legendás királynéjának, de a szobor – akárcsak Kossuth Lajos szobra – terveknél tovább sohasem jutott.

*Ehelyett a városháza dísztermébe I. Ferenc József képe mellé megfestette a város Erzsébet királyné életnagyságú képét.*⁴

Ezután majdnem egy évszázadig nem történt semmi azon kívül, hogy az említett festmény 1945-ben a városháza leégésekor megsemmisült.

1992. februárjában Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, Nagykanizsa Városvédő Egyesülete, az „Erzsébet térért” Alapítvány kuratóriuma és a Képző- és Iparművészeti Lektorátus országos, nyilvános, névalírással pályázatot hirdetett „Nagykanizsa Erzsébet tér revitalizációja” címmel. A pályázat építészeti vagy képzőművészeti eszközökkel készített műalkotás tervére, emellett a tér közlekedésének, beépítésének javítására irányult. 10 db tervpályázat érkezett be, de hiányosságaik miatt a zsűri négyet eleve kizárt a bírálatból.

Az egyik pályázat⁵ tartalmazott egy Erzsébet királyné szobor-tervet, amelyet azonban a zsűri nem díjazott, a pályamű bírálatára szerint: „A szobor-terv mind alap gondolatát, mind megfogalmazását tekintve anakronisztikus, illetve nem meggyőző.” A terven Erzsébet királyné egész alakos, korhű viseletben álló szobra jelent meg a tér déli részének fókuszában lévő vízmedencét átívelő, szecessziós jellegű, kovácsoltvas korlátú gyalogos hídon. A gyaloghídra állított szobor ötlete néhány év múlva különös módon felbukkant Nagy Imre parlament melletti szobránál (Varga Tamás, 1996).

A pályázat eredményei is tanulságosak. A két első díjas terv egyikének (Bors István kaposvári szobrász, Kampis Miklós építész) modern hangvételű „Városvédő” című szobor-tervét ajánlotta a zsűri a város számára megvalósításra, - ebből azonban nem lett semmi. A másik első díjas pályamű (Szórádi Zsigmond szobrász, Vadász György budapesti építész) javaslataiból a „Címerkút” tervét értékelte nagyra a zsűri. E díszkút 1:2 arányú makettjét később a város meg is rendelte a szobrászművésznél. A közszemlére kített gipsz-modell sokáig porosodott a városi könyvtárban, majd nyoma veszett. Még egy díjazott pályamű akadt: Fischer György zalaegerszegi szobrász és Bubic Tamás építész munkája. Az absztrakt jellegű figurák felállítását „valahol a városban feltétlenül” ajánlotta a zsűri. (Vagyis az Erzsébet téren semmiképpen sem, – de ettől még díjazták a tervet.) Így e pályázat végül is semmilyen kézzelfogható eredményt nem szült, azóta feledésbe is merült, a

⁴ Barbarits Lajos: Nagykanizsa (1929) 148. o.

⁵ Szerzői: Gera Katalin kaposvári szobrász és Deák-Varga Dénes kaposvári építész

téren pedig még évekig torzóként éktelenkedett a lebontott szovjet emlékmű alépitménye.

2006-ban az Önkormányzat díjazás nélküli nyilvános ötletpályázatot hirdetett bárhol a városban megvalósítandó köztéri alkotás számára, amihez a belváros forgalomcsillapítási tervét is alapul lehetett venni. Az ötletpályázaton bárki indulhatott, és alaki követelmények sem voltak megadva. Talán emiatt is komolytalannak tűnhetett sokaknak e kiírás, így a szobrászok körében is csak kevesen ereszkedtek le e feladathoz, és a lakosság körében is csak mérsékelt érdeklődést váltott ki. Végső soron 12 személy nyújtott be pályázatot. Ezek összesen 24 új szobor-ötletet és egyéb közterületeket érintő ajánlásokat is tartalmaztak. Az alkotás-jellegű pályázatok színvonala nem volt túl magas, ezért a Művészeti Tanács a 2007. január 31-i ülésén egyetlen pályaművet sem javasolt továbbfejlesztésre, megvalósításra. Volt azonban egy tanulsága a pályázatnak: a beküldők közül hatan tettek javaslatot Erzsébet királyné szobrának elhelyezésére:

- Goór Béla nagykanizsai lakos: Erzsébet királyné és Jókai
- Pataki Béla szolnoki szobrászművész: Erzsébet királyné
- Szórádi Zsigmond solymári szobrászművész: Sissi
- Szabolcs Péter zalaegerszegi szobrászművész: Szent Erzsébet
- Pócza Attila nagykanizsai lakos: Zala György veszprémi Erzsébet-szobor másolata elkészítésének javaslata. (A veszprémi szobor melletti érvként az szerepelt, hogy feltétlenül Zala György alkotás kerüljön ide, mivel Zala György zalai (Alsólendva) származású.)
- Horváth Imre nagykanizsai lakos: Zala György valamelyik Erzsébet-szobor másolata felállításának javaslata

A 2007. január 25-i közgyűlésen Balogh László képviselő vélhetően Pócza Attila közbenjárására az alábbi kérdést intézte a Polgármesterhez: *„Zala György Erzsébet királynő szobrának másolata helyet kaphatna-e az Erzsébet téren?”* Marton István polgármester lakonikus válasza így hangzott: *„Hát, hogy Zala György szobra az Erzsébet téren állhat-e, azt én meg nem tudom mondani. Azt megint az Ön által vezetett bizottságnak kellene kezdeményezni és utána majd, ha ezen túl vagyunk, akkor jöhet a testület elé.”*

Nem tudni, hogy az ügynek amúgy milyen folytatása lett volna, azonban 2007. nyarán megjelent a megyei jogú városok belvárosainak rehabilitációjára kiírt pályázati felhívás, majd ennek következtében

megkezdődtek a köztéri szobrokkal kapcsolatos előkészítő munkák, miként ezt már a Szentháromság-szoborral kapcsolatban említettük.

Az Erzsébet szobor ügyében a hivatal munkatársai a polgármester engedélyével 2008. tavaszán felvették a kapcsolatot a Magyar Nemzeti Galériával, ugyanis információink szerint ott több Erzsébet- királyné gipsz-szobrot őriznek, köztük egészen kvalitásosakat is. A bejárásón Horváth Imre, Wegroszta Zoltán és Deák-Varga Dénes vettek részt, és ott fotók készültek. A megvalósításra kiszemelt alkotás Szentgyörgyi István szobrászművész XIX-XX. század fordulóján készített, 1:2 méretarányú gipsz-modellje lett.

*Erzsébet királyné gipsz-modellek az MNG raktárában
(balra Ligeti Miklós szegedi szobra, középen Szentgyörgyi István alkotása)*

A felállítandó Erzsébet-szobor telepítését illetően (akkor már a tér engedélyezési tervei rendelkezésre álltak) a Képző- és Iparművészeti Lektorátus¹ támogatta a szobor számára kiválasztott, a tér délnyugati részén lévő helyszínt. A tér tervezői eredetileg a délkeleti oldalt választották, azonban ezt a 20-as gyalogezred emlékmű közelsége miatt módosítani kellett. A zsűri egyébként egy új Erzsébet szobor pályázaton történő beszerzését ajánlotta az Önkormányzat számára.

A 2008. május 27-i közgyűlésre előterjesztés készült² a városrehabilitációs projekthez kapcsolódó szobor-állítások és áthelyezések tárgyában. Ebben szerepelt egy Erzsébet királyné szobor létesítésének

⁶MKKIL Sz/43/2008. (IV. 14.) szakvéleménye

⁷Az előterjesztést a Városfejlesztési Osztály készítette (ü.i: Wegroszta Zoltán)

javaslata is, amit a Közgyűlés jó egy óras vita után csak minimális többséggel (13 igen 11 ellenében) támogatott.⁸ A vita elsősorban a szobor-áthelyezések miatt éleződött ki, de elhangzott olyan észrevétel is, hogy az Erzsébet téren szoborpark készül.⁹ Más a szobrokra fordítandó pénzeket sokallta, amit szerinte más célra hasznosabban el lehetne költeni.¹⁰ További hozzászóló a javaslat színvonalát kérdőjelezte meg, és művész-szakértők felkérésével új koncepció kidolgozását javasolta.¹¹ Bizottsági ülésen az is elhangzott, hogy Sziszi megjelenítése giccs. A Szentháromság-szobor, 17. hosszúsági kör, Török kút, Széchenyi és Deák Ferenc mellszobrának áthelyezési javaslatát többen is támadták, sőt újságcikk jelent meg a Zalai Hírlapban, „Szoborkeringő”-nek karikírozva a tervet. A Népszabadságban¹² is lejárató írás jelent meg, melyben még Rétfalvi Sándor Munkácsy-díjas szobrászművészt is megszólaltatták, aki nemigen volt tájékozott az ügyben, mégis agyémnek nevezte a szándékot. Sőt még népszavazási kezdeményezés is történt a szobor-áthelyezések ellen, de a népszavazás elrendeléséhez elegendő aláírást nem tudtak összegyűjteni.

A tér bezsúfolása, illetve szoborparkká alakítása ellen tiltakozók valójában nemigen mélyültek el a tervek tanulmányozásában. Nagykanizsa főtere ugyanis az egyik legnagyobb vidéki főtér. Ezen öt köztéri alkotás – ráadásul egy a terepszint alá került volna – nem minősülhet itt soknak. Összehasonlításként Szeged Széchenyi terén 8 monumentális szobor áll, Kecskemét főterén 10, Vácon 7, de még Csurgó főterén is 8 köztéri alkotás számlálható össze. Kanizsa főtere pedig pénz és elhatározás esetén minden gond nélkül „elbírna” még további néhány köztéri alkotást is.

Az Erzsébet-szobor létesítése ellen leghevesebben Szemenyei-Nagy Tibor nagykanizsai szobrászművész lépett fel, aki agitativ tartalmú röpiratot tett közzé a Közgyűlésen, melyben az Erzsébet-szobor felállításának szándékáról így vélekedik: *„Nagyon buta érv az, hogy a „városukat szerető Kanizsaiak” Erzsébet szobrot szeretnék. Ismerek a „városukat nagyon szerető Kanizsaiakat”, akik szívesen látnának köztéri szobrot városunkban Sztálinról vagy Horthyról, de még olyant is, aki vissza szeretné állítani a Szovjet*

⁸ 195/2008. (V. 27.) kgy. határozat

⁹ Horváth István képviselő felszólalása

¹⁰ Fodor Csaba képviselő felszólalása

¹¹ Halász Gyula képviselő felszólalása

¹² Nagykanizsai szoborvándorlás (Népszabadság, 2008. június 21.)

emlékművet. Szégyen, hogy a huszonegyedik század elején valakinek az eszébe juthat, hogy Habsburgoknak szobrot állítsunk. Magyarországnak és a magyarságnak többet ártottak a Habsburgok, mint a törökök és a szovjetek együttvéve sem voltak képesek. Kitörölték a múltunkat, meghamisították a történelmünket és évszázadokon keresztül kihasználták bennünket. Ausztriában a mai napig alja, szemét népségnek tartják a magyart és lenéznek minket.”

Fenti „szakmai vélemény”-ből kiindulva Tóth László képviselő szólalt fel a közgyűlésen az Erzsébet-szobor ellen, viszont Dr. Károlyi Attila képviselő elutasította a történelmietlen felvetéseket és a szobor felállítása mellett érvelt.

2008. június 26-án soron kívüli közgyűlés témája volt a városközpont rehabilitációs projekt állása. Az előterjesztésben ismét megemlítésre került egy Erzsébet királyné szobor felállítása is.

Közben a Képzőművészeti Lektorátus munkatársai felhívták az Önkormányzat figyelmét a Magyar Képzőművészeti Egyetem Epreskert utcai telepén lévő, Erzsébet királynét ábrázoló 5/4-es carrarai márvány szoborra. Ennek megtekintésére 2008. augusztus végén küldöttség¹³ utazott a fővárosba.

E gyönyörű szobor a megpillantásakor azonnal „nyert”, és a város vezetése ettől kezdve már csak ebben gondolkodott. A szakemberek álláspontja szerint e carrarai márvány szobrot nem lenne célszerű köztérre helyezni, mivel nem fagyálló, emiatt a téli hónapokra védő-takarással kellene ellátni, de idővel a savas esők még így is tönkretennék, ezért másolat felállítását javasolták. Marton István polgármester 2008. szeptember 12-én kelt levelében árajánlatot kért a Képzőművészeti Egyetem rektorától a szobor másolatának elkészítésére. A Képzőművészeti Egyetem 2008. X. 10-én kelt árajánlatában 31.680 M Ft-ért vállalta volna a szobor bronz másolatának elkészítését. A szobor beszerzése előtt a jogszabályi előírások értelmében ezt is lezsűriztettük. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus¹⁴ támogatta a korábban már elfogadott helyszínen e szobor másolatának felállítását, javaslatuk szerint bronzból.

¹³ A küldöttség tagjai Cseresnyés Péter alpolgármester, Wegroszta Zoltán ügyintéző és Deák-Varga Dénes városi főépítész voltak

¹⁴ MKKIL Sz/290/2008. (XII. 20.) szakvéleménye

A Közgyűlés 2009. I. 29-i ülésén jóváhagyta a szakmai körök részéről javasolt választást. Az előterjesztés egy bronz szobormásolat készíttetéséről szólt, azonban a Közgyűlés Dr. Károlyi Attila képviselő indítványára az eredeti szobor megszerzéséről – állami tulajdon ingyenes önkormányzati tulajdonba vételének igényléséről - döntött. Ezzel vállalták volna a szobor évi 5 hónapon keresztül való letakarását is, de a testületnek tetszett az ötlet, hogy fizetés nélkül is hozzájuthatnak a szoborhoz. A döntést a Közgyűlés hosszas vita után 19 igennel 6 ellenében szentesítette.¹⁵ (Megjegyzendő, hogy a vita ekkor sem a szobor megfelelősége körül lángolt fel, pl. Halász Gyula képviselő ismét csak a nemkívánatos „szoborpark”-ról beszélt.)

Az első kapcsolatfelvételkor 2008. nyarán a Képzőművészeti Egyetem részéről még hajlandóság mutatkozott volna a szobor átadására, csupán jelezték, hogy tudomásuk szerint a szobor még mindig a Budapesti Műszaki Egyetem tulajdona. Mivel úgy tűnt, hogy a szobor még mindig a Magyar Állam tulajdonában áll, 2009. II. 24-én kelt levélben Nagykanizsa polgármestere a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt-től kérte a szobor ingyenes önkormányzati tulajdonba adását. Az MNV Zrt. Vezérigazgatója 2009. V. 26-i válaszában a szobor tényleges tulajdonjogának tisztázását tartotta szükségesnek. Ezért a Magyar Képzőművészeti Egyetemhez fordultak, akik 2009. június 4-i levelükhöz mellékeltek egy, a Budapesti Műszaki Egyetemen rektori tanácsüléséről készült 20-1949 sz. jegyzőkönyvi kivonatot, miszerint: „a vallás- és közoktatásügyi miniszter 210.536/1948. szám alatt értesíti a Tanácsot, hogy a Műegyetem Könyvtárában levő Ferenc József-szoborcsoportozatot a Képzőművészeti Főiskolának adományozta azzal, hogy annak kőanyagát tanulmányi célokra használja fel”. Erről az MNV Zrt. vezérigazgatója 2009. VIII. 4-i levelében tájékoztatta az Önkormányzatot.

Közben 2009. június 29-i keltezésű levelében az Egyetem rektora felajánlotta a szobor másolatának elkészítését bronzból, mivel a carrarai márvány szobor kültéri felállításra nem alkalmas.

2009. szeptember 8-án egyeztető tárgyalás zajlott le az Egyetem vezetése és az Önkormányzat képviselői¹⁶ részvételével a szobor eladási árának

¹⁵ 19/2009. (I. 29.) kgy. határozat

¹⁶ Dr. Károlyi Attila képviselő és Deák-Varga Dénes városi főépítész

megtudakolása érdekében. Az Egyetem részéről ekkor 50 millió Ft fogalmazódott meg (erről jegyzőkönyv nem készült).

Az Önkormányzat vezetése sokallta ezt az árat, és ezért hivatalos értékmegállapítást kért. Az értékbecslésre felkért Képző- és Iparművészeti Lektorátus 45-48 M Ft-ban állapította meg a szobor eszmei értékét,¹⁷ abból kiindulva, hogy egy ilyen szobor újrafaragásának költségét 15-16 M Ft-ra becsülték, és a szobor régisége és művészi értéke miatt ennek háromszorosát taksálták.

Ez jóval meghaladta az Önkormányzat e célra fordítható kereteit, ezért egy új közgyűlési előterjesztés készült, miszerint az Önkormányzat megegyeszer felkínál a Képzőművészeti Egyetemnek a szoborért nettó 25 M Ft-ot, vagy ennek visszautasítása esetén elkészíteti a szobor kő anyagú másolatát a lektorátustól korábban kapott árajánlat figyelembevételével.

Marton István polgármester 2009. XII. 7-i levelében 25 M Ft vételárat ajánlott fel a szoborért. Egyúttal ajánlatot kért az Egyetemtól a szobor kő anyagú másolatának elkészítésére vonatkozóan is.

Az Egyetem rektora 2010. január 6-i válaszelevelében kitarott az eredeti 50 M Ft-os eladási ár mellett, egyúttal kikötötte, hogy a szobor másolatának készítéséhez csak úgy járulnak hozzá, ha ezzel őket bízzák meg. Ezért 2010. I. 14-én konkrét árajánlat-kérés ment az Egyetemre a másolat készítésére vonatkozóan. Prof. König Frigyes dr. habil rektor 2010. II. 16-i válasza szerint a szobor márvány másolatának elkészítése 42 M Ft, bronz másolata 31 M Ft lenne.

Ezután az ügy 2010. március 30-án ismét a Közgyűlés elé került. A Közgyűlés azonban nem határozott egyik megoldás mellett sem, helyette Dr. Károlyi Attila képviselő javaslatára ismét a szobor tulajdonjogának tisztázása mellett döntött, azzal érvelve, hogy az egyetemek az államosítás után nem szerezhettek tulajdonjogot, csak kezelői jogot, a tulajdonjog a rendszerváltásig csak a Magyar Államé lehetett.

Az Önkormányzat fenti álláspontját tartalmazó, az MNV Zrt-nek címzett levél 2010. IV. 7-én kelt. Onnan 2010. V. 10-én egy halogató válasz érkezett további vizsgálatok szükségességére való hivatkozással. Miután nem történt semmi, 2010. VIII. 24-én Nagykanizsa polgármestere újabb sürgető levelet

¹⁷ MKKIL Sz/199/2009. (XI. 11.) szakvéleménye

küldött az MNV Zrt. Elnökéhez, majd az ügybe a Nemzeti Erőforrás Minisztérium is bekapcsolódott.

Az MNV Zrt. elnöke 2010. XII. 8-án kelt levelében – korábbi véleményüktől eltérően - elvitatja a Képzőművészeti Egyetemnek a szoborra vonatkozó tulajdonjogát, hangsúlyozva, hogy az adományozás ténye egyetlen hiteles dokumentumban sem lelhető fel, így támogatta Nagykanizsa város igényét azon kitéllettel, hogy „a döntés meghozatalára csak a tulajdonjog Egyetem által is elismert tisztázását követően kerülhet sor”. A kialakult helyzet a népmeséből ismert civakodó medvebocsokra emlékeztet, hiszen a megegyezni nem tudó egyetem és önkormányzat egyike sem érte el kitűzött célját, közben pedig az MNV Zrt. kimondta, hogy a szobor még mindig az államé.

2011. IV. 11-én újra tárgyalóasztalhoz ültek az érintett felek, és sikerült megegyezni abban, hogy a Magyar Képzőművészeti Egyetem elkészíti a szobor másolatát köztéri kihelyezésre alkalmas fagyálló ruszkaicai márványból, bruttó 20 millió forintért.¹⁸ Ezután még le kellett folytatni egy hivatalos közbeszerzési eljárást is¹⁹, melyet követően a szobor-másolat elkészíttetése megrendelésre kerülhetett. A kivitelezés gyors lebonyolítása Horváth István városfejlesztési divízióvezető munkáját dicséri. A szobor kifaragását a Bencsik Alkotóközösség Művészeti Kft. keretében Engler András és Polgár Botond szobrászművészek által vezetett team készítette el – a szakértők szerint kiváló minőségben - Budapesten. A szobor stílusához igazodó, a kor szellemét idéző, mégis modern posztamens terveit Varga László és Zsirai Róbert nagykanizsai építészek készítették feszített ütemben. A posztamens tervét a Képző- és Iparművészeti Lektorátus több szempontból is megkifogásolta és megvalósításra nem javasolta.²⁰ Észrevételik egy része (pl. zöld háttér, illetve a fedő lépcsőzetes kiképzése) azonban megszívlelésre került.

¹⁸ Az Egyetem új árajánlata 2011. május 16-án kelt.

¹⁹ Dr. Fröhlich Klára közreműködésével

²⁰ MKKIL Sz/59/2012. (VI. 27.) szakvéleménye

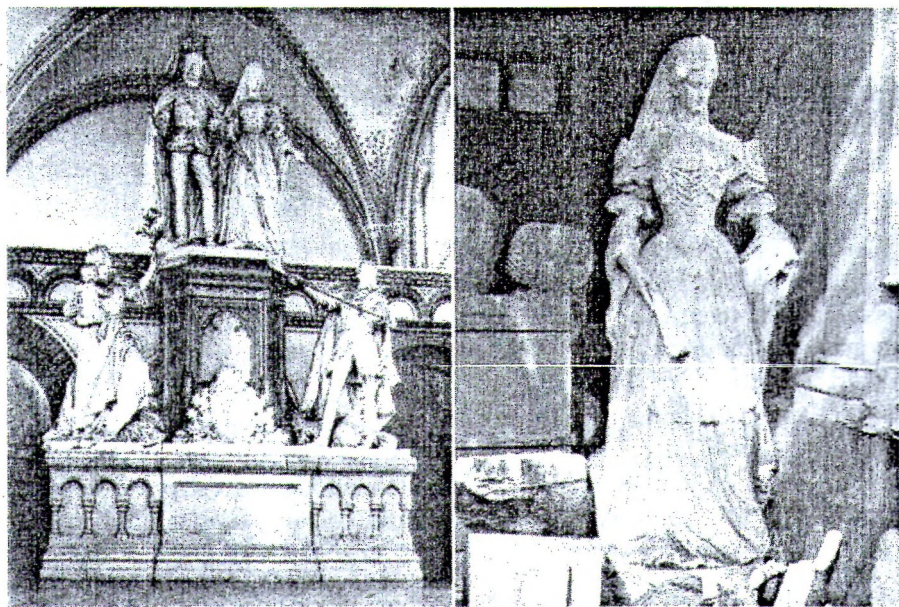
Az Erzsébet szobor és gipsz-modelljének megérkezése Nagykanizsára

Megjegyzendő, hogy a kivitelezők menet közben módosítani kívánták az engedélyezett tervet, és nem a kör alakú térburkolatba, hanem azon kívül, a mögötte lévő keskeny zóldsávba akarták elhelyezni a szobrot. Itt azonban a fáktól takartan, és a térről kitolva teljesen elveszett volna. Csak az utolsó pillanatban sikerült a hibát korrigálni, és a szobrot a terv szerinti helyre lealapozni. A szobor daruval történő beemelésére két nappal a belvárosi rehabilitációs projekt hivatalos befejezése előtt, 2012. június 28-án, sok kíváncsi nézelődő jelenlétében került sor, hiszen viszonylag ritkán történik hasonló esemény a városban.

Erzsébet királyné hófehér márvány szobra azóta mintegy koronájává vált Nagykanizsa megújult-megszépült főterének, és elmondható, hogy a város közönsége szereti és büszke rá.

A szobor

A mű eredetileg Ferenc Józsefet és Erzsébet királynét együtt ábrázolta, a posztamens tövében két mellékalakkal. Címe: Hódolat a királyi párnak. A hajdani mellékalakok: balról egy kezében kisgyermeket tartó nőalak olajágot nyújt a kezében, jobbról egy férfialak hódolata jelül a kardját ajánlja fel a korona védelmében. A szobor története is kalandos. 1900-ban Széll Kálmán miniszterelnök a nemrég elkészült Parlament további díszítésére terjesztett elő javaslatot az országgyűlésben. A programban egy monumentális alkotás ötlete is szerepelt. Erre szűk körű pályázatot írtak ki, melyet Szécsi Antal szobrászművész (az ő műve pl. a budapesti Baross-szobor is) terve nyert meg. A neogótikus posztamens építész-tervezője az országház építészé, Steindl Imre volt. A kiírás szerint a mű helye a fölépcsőház lett volna, azonban statikai okokból később a kupolacsarnokot jelölték ki. Szécsi Antal hozzálátott a szobor elkészítéséhez, de 1904-ben váratlanul meghalt, így a szobrot Mayer Ede fejezte be kb. 1905-1906-ban. (Mayer Ede az Országház számos díszítő szobrának alkotója, emellett pl. a budapesti Deák Ferenc illetve Ybl Miklós köztéri szobra is az ő műve.)

A szoborcsoport egykor a Parlamentben illetve annak maradványa az Epresskertben

Ezután a szobrot Firenzében faragták ki carrarai márványból. Nem tisztázott, hogy pontosan miért és milyen körülmények között került el a Parlamentből, de a szobrot 1910-ben, a Műegyetem könyvtárának avatásakor már ennek aulájában találjuk, melynek ünnepségén maga Ferenc József király is jelen volt. 1948-ban a szobrot – annak „politikai” tartalma miatt – eltávolításra, illetőleg megsemmisítésre ítélték. A még mindig állami tulajdonnak minősülő, a háború alatt megsérült művet a vallás- és közoktatásügyi miniszter „tanulmányi célból” átadta a Képzőművészeti Egyetemnek. Itt a szobor márvány anyagát aztán fel is használták, csupán Erzsébet figurája maradt meg kisebb sérüléseitől eltekintve épségben az egyetem Eprekert utcai telepén egy fészker-szerű raktárban.

A korabeli fényképet tanulmányozva az alábbi megállapítások tehetők: Az alkotás mai szemmel nézve meglehetősen dagályos. A mellékalakok nem túl szerencsések, csak a zsúfoltságot növelik. Feltűnő viszont, hogy Ferenc József és Erzsébet elfordulnak egymástól, mintha semmi közük nem lenne egymáshoz. Ez nem tekinthető véletlennek. Ne feledjük, e korban egy ilyen műalkotáson minden póz és minden részlet komoly jelentőséggel és mondanivalóval bírt a művészek részéről. Volt aki értette ezt, volt aki nem.

Továbbá a király-alak pöffeszkedően felfelé néz, míg Erzsébet a magyar szobrászoktól általánosan megszokott megidealizált módon, szelid mosollyal tekint a „népére”. Arca azonban egyedi, eltér a Stróbl Alajos és Zala György szobrain általánosan ismert karaktertől, azoknál nyúlánkabb, törekenyebb. A gazdagon redőzött ruha a más Erzsébet-szobrokról is megszokott díszmagyar jellegű öltözk.

A két igen eltérő karakterű fő-figura egymás mellett komoly diszsonanciát teremt, itt az ellentétek nem kiegészítik, hanem inkább ütik egymást. Ferenc József egyébként sem volt túl népszerű Magyarországon, és köztéri szobrot sem sokat állítottak neki. A vele szemben a magyarok részéről megnyilvánuló tisztelet mindig is inkább kényszerű színlelés volt. Emiatt a szobor nem a címében szereplő hódolatról szól, inkább a magyarságnak az uralkodópárral szemben fennálló kettős viszonyáról. Ha ez tudatosult volna az ötvenes évek „kultur-diktátoraiban”, talán tanulságképpen meg is tartották volna e szobrot.

A királyné árván maradt alakja azonban így, önmagában is rendkívül kifejező, még ha másról is szól, mint a mű eredeti címe. Így már nem a hódolatot idézi, hanem a királyné és népe közti rokonszenvet. Néha megesik,

hogy egy szobor-töredék önmagában kifejezőbb tud lenni, mint eredeti kompozíciójában. E Nagykanizsán felállított különleges Erzsébet-alak méltó párja a világ legszebb Erzsébet-ábrázolásainak, például a gödöllői, a bártfafürdői vagy az esztergomi Erzsébet-szobroknak.

Az Erzsébet-szobrokról

A tragikus sorsú Erzsébet királyné életéről nagyon sok irodalmi alkotás: könyv, tanulmány, újságcikk, sőt film is készült, ezért itt a királyné életéről, tetteiről, szerepéről még röviden sem emlékezünk meg. Továbbá az emlékére állított szobrokról is szép számmal jelentek meg művészeti elemzések, ismertetők, közülük több megtalálható az interneten is.²¹

A kanizsaiakat viszont joggal érdekelheti, hogy az ő szobruk vajon hol foglal helyet a világ Erzsébet-szobrai között, - erre próbálunk választ keresni a szobrok történeti adatainak vázlatos áttekintésén keresztül.

Erzsébet királynéről életében csak kevés hiteles ábrázolás (festmény, szobor) készült, nemigen ült modellt senkinek, sőt 1867-ben magyar királynévá történt koronázását követően már lefényképezni sem engedte magát. Állítólag Stróbl Alajos volt az egyetlen szobrász, aki a királynéről még életében készíthetett portrét, de ez sem jelenhetett meg a királyné életében a nyilvánosság előtt. A királyné ellen 1898-ban elkövetett gyilkos merénylet után azonban elemi erővel tört fel a közóhaj a királyné emlékének emlékműveken, szobrokon történő megörökítésére. Ezt az általánosító megállapítást azonban árnyaltabban is lehet vizsgálni, ugyanis nem egyforma jelentőséggel bírt a királyné emléke az osztrákok, a magyarok illetve a Monarchián kívüli népek számára.

A külföldiek inkább csak a bulvársajtóból ismert, korához képest modern gondolkodású és különc nőt látták Erzsébetben. Ez tükröződik vissza kevésszámú külföldi szobrain, melyeket elsősorban azokon a helyeken állítottak neki, ahol a királynő utazásai során megfordult: Funchal (Madeira,

²¹ Részletes felsorolás helyett csak a www.erzsebetszobor.eoldal.hu internetes oldalra utalunk, szerk.: Németh Andrásné Farkas Gabriella iskolaigazgató, Nyírád

Portugália); Zaandort (Hollandia); Elche (Spanyolország); Genf¹ (Svájc). Utóbbi reprezentálja legjobban e felfogást: a végtelenül karcsú nőalak a legyezőjével inkább egy különcködő primadonnára emlékeztet, mint királynőre. Bár a birodalmon belüli város volt Trieszt és Pula is, az itteni szobrok alkotói² sem ismerhették Erzsébet egyéniségét, ugyanis merev tartású uralkodónőként ábrázolták. Ugyancsak távol áll Erzsébet egyéniségétől a bécsi Stephansdom tornyán gótikus szentként megfaragott Erzsébet-szobor, illetve a Pozsonyi dómban található, térdeplőn imádkozó Erzsébet-dombormű.

Külföldi Erzsébet-szobrok: Funchal, Genf, Trieszt

Az osztrákok szemében Erzsébet puritán, polgáris egyénisége volt a meghatározó, legalábbis ezt jelentették meg a szobrain, ahol hivalkodásmentes egyszerű utcai ruhában, koszorúba font hajkoronával, pózolás nélkül ábrázolták. Az alaptípust az 1901-ben felállított salzburgi³ szobor testesítette meg, majd hasonló felfogásban készült a territet-i⁴, a

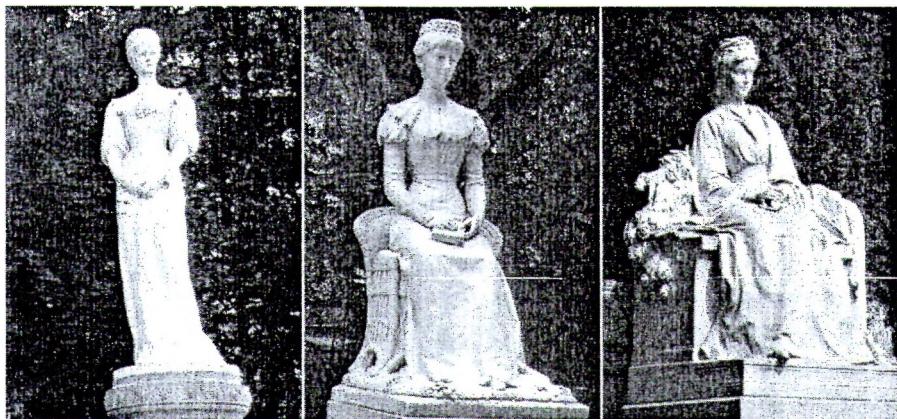
²²Genfben, a királyné halálának helyszínén a helyi hatóságok sokáig nem engedélyezték semmilyen Erzsébet emlékmű felállítását, tartva újabb politikai jellegű demonstrációktól, merényletektől. A szobor Philipp Jackson műve, 1998.

²³A trieszti szobor alkotója Karl Wilfert, 1912; a pulai szobrot megsemmisítették

²⁴Edmund Helmer, 1901

²⁵Territet svájci üdülőhely a Genfi-tó keleti csücskénél, Erzsébet királyné többször járt itt. A melankólikus egész alakos ülő-szobor alkotója: Antonio Lugana Chiattonne, 1902.

merani²⁶, a franzensbad²⁷, a bécsi²⁸, a csernovici²⁹, továbbá a budapesti Örökimádás templomban³⁰ elhelyezett szobor.

Ausztriai Erzsébet-szobrok: Salzburg, Merano, Bécs

A magyar nép számára Erzsébet királyné egészen mást jelentett, mint az osztrákoknak, vagy a birodalom többi nemzetiségeinek. Közismert volt a királyné magyarok iránti szimpátiája, egyes politikusokhoz fűződő barátsága (Andrássy Gyula, Deák Ferenc, stb.), emellett magyar udvarhölgyekkel vetette magát körül, férjétől eltérően tüntetően sokat tartózkodott Magyarországon - elsősorban Gödöllőn, de megfordult más helyeken is -, és jótékonykodásáért is szerették. Népszerűségét csak növelte a császári udvarral – különösen anyósával, a magyar-gyűlölő Zsófia főhercegnével szembeni ellenszenve, illetve férjétől, a szabadságharc letiprásáért felelős Ferenc Józseftől való elhidegülése. A bécsi udvarban féltékenyen és gyanakodva figyelték a magyarok különös rajongását királynéjuk iránt, de

²⁶ Meran (Dél-Tirol, most Olaszország), egész alakos ülőszobor, Alois Colli, 1903

²⁷ Most Frantiskovny Lázne, Csehország; alkotó: Karl Wilfert, 1905. E szobrot a csehek lebontották, de a németek megvásárolták és Feldafingben (1924) állították fel.

²⁸ Bécs, Volksgarten; alkotója: Hans Bitterlich, 1907

²⁹ Csernovici, egykor a Habsburg birodalomhoz tartozó Bukovina tartomány fővárosa, most Ukrajnában van. Alkotója és felállítási ideje nem ismert, a szobor csak korabeli képeslapról ismert.

³⁰ Hermann Klotz, 1908. A szobor a II. világháborúban megsemmisült.

nemigen tehettek ellene semmit, emellett alkalmanként ez kapóra is jött nekik egyes politikai céljaiknál.

E felfokozott rajongás nyilvánult meg a legtöbb magyarországi Erzsébet-szobron. Már a szobrok mennyisége is önmagáért beszél: Míg a hajdani Magyar Királyság területén máig 120 emlékmű (szobor, emlékoszlop, emlékkő, dombormű, emléktábla) ismert, addig a Habsburg birodalom többi részén összesen 37 (ebből 28 Ausztriában). Igaz, egy részük megsemmisült, de többségük áll. (Érdekességként megemlíthető, hogy a Bánátban az átlagosnál sűrűbben állítottak emléket Erzsébetnek – ez valószínűleg a királyné német származásával magyarázható, ezért lehetett ennyire népszerű a sváb lakosság körében.) Továbbá gyakorlatilag összeszámálhatatlan a királyné emlékére mindenfelé ültetett emlékfák, fasorok, valamint az Erzsébet nevét viselő utcák, terek, kórházak, szanatóriumok, leánynevelő intézetek, fürdők és szállodák sokasága. Még a budapesti Erzsébet-híd és Erzsébetváros (VII. kerület) neve is órá emlékeztet, továbbá több emlékmúzeuma volt és van, legismertebbek a Hofburg, Schönbrunn, Bad Ischl, Korfu, Gödöllő, (a budai vári emlékszobái megsemmisültek). Emlékét még templomok és kápolnák is őrzik mind Ausztriában, mind Magyarországon, nemegyszer tudatosan összekapcsolva Árpádházi Szent Erzsébet és Erzsébet királyné alakját.³¹

Még szembeötlőbb azonban a figurális ábrázolások módja terén a különbség: a magyar szobrokon nem a polgáris egyszerűség, hanem a megidealizált szépség a vezérelv, azaz szobrászaink a nép lelkében a királyné iránt érzett szeretetet és részvétet igyekeztek visszatükrözni, és a szépség által – ma divatos szóval élve – „szerethető” szobrokat alkotni. Persze Erzsébet ténylegesen is gyönyörű nő volt, de ha a róla készült fényképeket összehasonlítjuk a magyar művészek által róla készített portrékkal, észrevehető a megidealizálási szándék. Ettől csupán az utóbbi időben készült egy-két szobor kivétel, bár itt sem annyira a művészi hozzáállással, mint inkább egyes művészek tehetségével van gond. Talán ezért is helyesebb döntés volt Nagykanizsán egy régi és kvalitását tekintve megkérdőjelezhetetlen szobrot felállítani, mintsem mai modern próbálkozásoknak teret engedni.

³¹ Ilyen például a Budapest, Rózsák terén álló Szent Erzsébet templom, az Edelényi plébániatemplom, a pozsonyi Szent Erzsébet templom, vagy a budapesti Örökimádás templom.

A magyarországi Erzsébet-szobrok alaphangulatát a pozsonyi születésű, de németajkú, és inkább Bécsben alkotó Tilgner Viktor¹ adta meg, aki egy tökéletes szépségű, angyalarcú, derűs mellszobrot készített több változatban (Bécs - Erzsébet-kórház, Nyírád, Poltár).

Tilgner szobra is befolyásolhatta Stróbl Alajost a királyné mellszobrának készítésekor annyi változtatással, hogy ő elhagyta a koronát, és a királyné ruháját a koronázáskor viselt díszmagyar jellegű öltözékre módosította. Stróbl szobráról egyidejűleg több öntvény-példány készült: Miskolc-Népkert, Eperjes, Kolozsvár, Budapest (János-hegy /elpusztult), sőt valószínűleg Szabadka és Rohonc szobra is. Azóta további másolatok készültek belőle a pécsi Orvostudományi Egyetem elé, Miskolcra (több is), és Kolozsvárra is.

Erzsébet-szobrok: Nyírád (Tilgner V.), Miskolc (Stróbl A.), Makó (Zala Gy.)

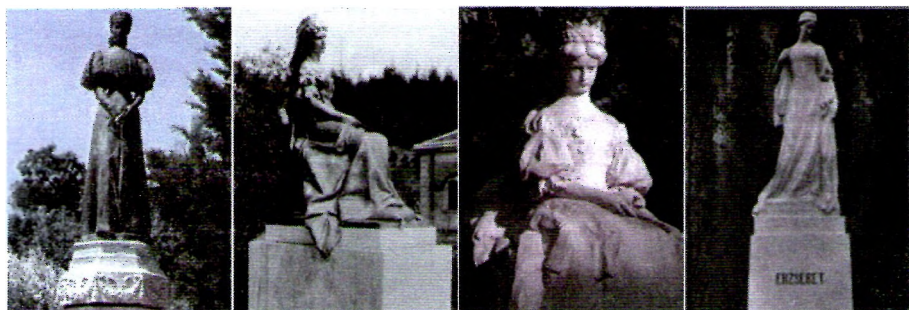
A legtöbb Erzsébet szobrot készítő Zala György alkotásaiban követte mestere, Stróbl szobrainak szellemiségét, annyi eltéréssel, hogy az ő szobrairól a királynő öntudatossága, fennköltége is sugárzik. Zala szobrai is nagyon hasonlóak, de ezek egyedi kidolgozásúak, azaz kisebb eltérések megfigyelhetők rajtuk: Veszprém, Arad (most Makó), Kisbér, Cece, illetve épületeken belül rengeteg példány². Esetenként korábban ismeretlen

³²Tilgner alapműve 1879-ben készült és a bécsi Burgban áll.

³³Zala György legszebb egyedi alkotása a Mátyás templomban található, kisbéri és cecei szobra viszont megsemmisült

példányok is felbukkannak, mint pl. az 1980-as években Somogyban (most a kaposvári megyeházán látható).

A többi magyar szobrász általában egy-egy művel gazdagította az Erzsébet-szobrok repertoárját, de lényegében mindegyiken a szépség és kedvesség dominált. A legsikerültebb egész alakos szobrok Gödöllőn, Bártfafürdőn, Szegeden és Karánsebesen kerültek felállításra¹, mellszobrok viszont szerte az országban, közülük a legszebbek Budapest-Csillaghegyen,² Pöstyénben, Gyulán, Szabadkán, Halmágyon találhatók.³ Vannak persze kevésbé jól sikerült alkotások is, bár általában ezeknél is érezhető az alkotói igyekezet.

Egész alakos magyarországi Erzsébet-szobrok: Gödöllő, Bártfa, Szeged, Karánsebes

A királyné és a magyar nemzet különleges viszonyát kevés alkotás tudta olyan tökéletesen kifejezni, mint Zichy Mihály „Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál” című festménye, illetve az ennek nyomán készített Holló Barnabás féle dombormű az MTA előcsarnokában. Itt ugyanis a királyné arca illetve alakja nem is dominál, helyette a kép mondnivalójára, a királyné magyarok iránti gesztusára irányul a figyelem.

³⁴Gödöllő (Róna József, 1901); Bártfafürdő (Donáth Gyula, 1903); Karánsebes (Horvay János, 1918, lerombolták)

³⁵Budapest-Csillaghegy (Raáb Ferenc, 1903); - a csillaghegyi szoborhoz nagyon hasonlít az örkénytábori (elpusztult) és az esztergomi bár ez utóbbit Zala György műveként tartják számon

³⁶Szabadka (Telcs Ede, 1901, - nem azonos a Stróbl-féle szoborral, elpusztult); Pöstyén (Jankovich Gyula, 1902); Gyula (Felek Gyula, 1904); Halmágy: Hargitay Nándor, 1906);

Erzsébet szobrok: Csillaghegy, Gyula, Pöstyén, Halmágy

A királyné 1898. évi halála nem sokkal Kossuth Lajos hamvainak hazahozatala (1894) és a millenniumi ünnepek (1896) után történt, midőn az ország a heroikus szoborállítások lázában égett. Ebben az időszakban született a fellángolás a királyné emlékének megőrzésére, rendszerint gyűjtésekből, adományokból befolyó pénzekben. Már a királyné halála évében sok településen határozatok születtek emlékmű állításáról, és az I. világháborúig igen nagyszámú Erzsébet szobor avatásra került sor.

Azonban olyan nagy volt az ország felbuzdulása, hogy ez a Budapestre tervezett központi emlékmű megvalósítását gyakorlatilag megbénította. Mindenki arra törekedett, hogy a világ és minden idők legtökéletesebb, legnagyobbrendű alkotása kerüljön megvalósításra, és ehhez még – a történelemben egyedülállóan – a szükséges anyagi eszközök is rendelkezésre álltak, csak a hatalmas elvárások lázában az illetékesek képtelenek voltak dönteni. Három országos nyilvános szoborpályázat¹, illetve további négy tervpályázat (részben a helykijelölésre, részben meghívásos pályázatok az első fordulón nyertes alkotók meghívásával) lebonyolítására került sor, benne számos kitűnő pályamunkával. (A budapesti Erzsébet-szobor pályázatokról külön könyvet lehetne írni.) A zsűri azonban mindegyikben találtak hiányosságokat, ami részben a helykiválasztás tökéletlenségére (Budai vár) vezethető vissza, de a fő probléma mégis az volt, hogy nem ismerték fel időben, hogy maga a feladat teljesítése lehetetlen: a törekeny alkatú, nagyrészt visszavonultan élt, szomorú sorsú nőalakot lehetetlen grandiózus külsőségek közepette hitelesen megjeleníteni.

A két világháború között nemcsak anyagi okokból, inkább a megfogatkozott érdeklődés miatt rendkívül lecsökkent az Erzsébet királyné

³⁷A fővárosi szoborpályázatok 1901-02; 1902-03; és 1912-13-ban zajlottak le

emlékének szentelt szobrok száma.¹ Végül 1932-ben felállításra került az Eskü téren (most Március 15. tér) Zala Györgynek egy kör alakú kápolnaszerű épületbe helyezett monumentális, egész alakos ülő Erzsébet szobra. Sajnos ez a megoldás sem volt szerencsés, a szobor szépsége nem érvényesült a zárt jellegű térben, és a mű melankólikus hangulata is már csak a nemzet gyászát fejezte ki, a nép szeretetét nem tudta érzékeltetni.

Budapest, Erzsébet királyné emlékmű az Eskü téren, majd a Döbrentei téren

Különös módon azonban a II. világháború után, de főképpen az 1990-es évektől újra fokozódó igény mutatkozik az Erzsébet emlékek iránt, részben a régi, eltávolított alkotások visszaállítása, részben új alkotások létesítése által. Mindez azért is érdekes, mivel semmilyen központi akarat, irányított politikai nyomás, pályázati lehetőség, kampány nem áll e kultusz mögött. A II. világháború vége óta az alábbi Erzsébet szobrok, emlékművek visszaállításáról illetve létesítéséről tudunk:

- 1964. Gödöllő: az 1951-ben ledöntött szobrot helyreállítják;
- 1968. Bártfafürdő (Szlovákia) a lebontott szobrot visszaállítják;
- 1986. Budapest: az 1953-ban lebontott szobrot a Döbrentei téren felállítják;
- 1988. Gyula: az 1950 táján eltávolított szobrot helyreállítják;
- 1990. Pöstyén (Szlovákia) a lebontott szobrot új helyen felállítják;
- 1991. Makó: az Aradról megszerzett szobrot a múzeum udvarán felállítják;
- 1991. Veszprém: az 1947-ben áthelyezett szobrot visszaállítják;
- 1992. Budapest: az MTA domborművét visszaállítják;
- 1994. Poltár (Szlovákia) a leemelt szobrot visszaállítják;
- 1996. Budapest-Pesterzsébet: emlékkövet avatnak
- 1997. Szeged: az 1947-ben lebontott szobrot visszaállítják;

³⁸Mindössze három új szoborról tudunk e korból: Budapest-Margitsziget, Budapest, Eskü tér, valamint Esztergom.

- 1997. Trieszt: az 1917-ben lebontott szobrot újra felállítják;
- 1998. Miskolc: az 1946-ban leemelt szobor másolatát újra felállítják;
- 1999. Miskolc: a népkerti szobor másolatát a városházán felállítják;
- 2000. Esztergom: az 1945-ben megsérült szobor másolatát újra felállítják;
- 2000. Kaposvár: az előkerült szobrot a múzeumban kiállítják;
- 2000. Miskolc: a népkerti szobor másolatát a kórháznál felállítják;
- 2001. Csajág: új Erzsébet emlékművet avatnak;
- 2004. Esztergom: a restaurált szobrot a városházán kiállítják;
- 2004. Oravicabánya (Románia): Erzsébet emlékművet állítanak;
- 2005. Bölön (Erdély) új Erzsébet szobrot avatnak;
- 2006. Budapest-Jánoshegy: Erzsébet emlékkő rekonstrukciója;
- 2007. Budapest-Pesterzsébet: új Erzsébet szobrot avatnak;
- 2007. Ősi (Veszprém m.) új Erzsébet szobrot avatnak;
- 2008. Pécs, Orvosi Egyetem: új Erzsébet szobrot avatnak;
- 2009. Gyöngyösmellék (Baranya m.) új Erzsébet szobrot avatnak;
- 2009. Körösladány: rekonstruálják az Erzsébet-emlékművet;
- 2010. Eperjes (Szlovákia) helyreállítják az elásott szobrot;
- 2011. Komárom (Szlovákia) új Erzsébet szobrot avatnak;
- 2011. Miskolc-Görömböly: új Erzsébet szobrot állítanak;
- 2012. Kolozsvár: új Erzsébet szobrot állítanak az evangélikus parókián;
- 2012. Nagykanizsa: új Erzsébet szobrot állítanak fel.

Ezt azért érdemes tudni, mivel Kanizsán is voltak, akik úgy vélték, hogy idejétmúlt vagy valami más rettenetes dolog történe a királyné szobrának felállításával, netán még a királyság visszaállításától is rettegetek, - csak éppen körültekinteni felejtettek el, és nem vették észre, hogy a történelem szemlélete is koronként változik, árnyaltabbá válik.

Ma már senki nem fél a Habsburgok visszatérésétől, így ha a helyzet kívánja és a történelmi tények indokolják, akár egy régi Habsburg-uralkodóról is meg merünk emlékezni. Gödöllőn, Kaposváron és Pécsen a múzeumokban egymás mellett láthatjuk Ferenc József és Erzsébet királyné szobrát, sőt Ferenc Józsefről új domborművet avattak Mezőkövesden, mellszobrot Szegeden. A Városligetben visszaállították Rudolf főherceg szobrát, Mosonmagyaróváron az ott élt népszerű Habsburg Frigyes szobrát készítették el, vagy Gödöllőn Mária Terézia Hősök teréről levett szobrát helyezték ki. Felmerült a Hősök teréről eltávolított Ferenc József szobor újra történő felállítása is. A tényekhez tartozik az is, hogy Ferenc József – bár nálunk népszerűvé nem tudott válni – olyan személyi kultuszt nem alakított ki maga körül, mint egyes kortárs uralkodók, pl. a német Vilmos császár, vagy az angol Viktória királynő. Ferenc Józsefnek csupán néhány szobra állt

a birodalma területén, Magyarországon pedig csak pár darab (Arad, Karánsebes, Temesvár, Budapest – Hősök tere). A Habsburgok „személyi kultuszát” azóta számos „demokratikus” diktátornak³⁹ sikerült sokszorosán felülmúlnia.

Erzsébet királyné korunk magyarsága számára különös szimbolikával bír: ma már a gyász helyett inkább a nemzet jelképét látjuk benne, miként Szent István, Hunyadi Mátyás, Rákóczi, Kossuth vagy Petőfi alakjában is, kivált a határon túl állított, vagy helyreállított emlékművein, pl. Komárom, Poltár, Bölön, Kolozsvár. Nyilván emiatt is ellenzik egyes román és szerb nacionalista körök Erzsébet emlékművének rekonstrukcióját pl. Kolozsváron vagy Szabadkán. Megjegyzendő, hogy a szlovákok e téren toleránsabbnak bizonyultak, és Bártfán, Eperjesen, Pöstyénben rehabilitálták a királyné szobrait. Erzsébet királyné alakja mára a legmagasabbra emelkedett azon külföldi származású személyek⁴⁰ körében, akik emlékét a magyarság a legnagyobb tisztelettel és kegyelettel őrzi.

³⁹ Pl. Sztálin, Lenin, Tito, Ceausescu, Mao Ce-tung, Kim Ir Szen, stb.

⁴⁰ A teljesség igénye nélkül: a velencei Szent Gellért püspök, a nápolyi Károly Róbert király, a firenzei Ozorai Pipó hadvezér, az olasz Kapisztrán János kereszties hadvezér, az olasz Antonio Bonfini történétíró, a francia Savoyai Jenő hadvezér, a cseh Comenius tudós, Habsburg József nádor, a német Leiningen-Westerburg Károly és az osztrák Pöltenberg Ernő tábornokok aradi vértanúk, a lengyel Bem József és a francia Guyon Richárd tábornokok, a lengyel Rulikowsy Kázmér kapitány (a cári sereg magyarokhoz átállt tisztje, vértanú), a svájci Ganz Ábrahám vasgyáros, stb.

Erzsébet királyné szobra Nagykanizsa főterén

